

ISSN 2409 3238

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Том 7

Дніпропетровськ
2014

УДК 811(082)

ББК 81:0; я 5

Л 59

*Друкується за рекомендацією Вченої ради
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 2 від 31.10.2013 р.)*

Рецензенти:

д-р фіол. наук, проф. **Поповський А. М.** (Дніпропетровський юридичний університет МВС України);
д-р фіол. наук, проф. **Горпинич В. О.** (Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара);

*Редакційна колегія: д-р фіол. наук, проф. Ю. О. Шепель (віdp. ред.),
д-р фіол. наук, проф. О. І. Панченко (заст. віdp. ред.); д-р фіол. наук,
проф. В. В. Зірка; д-р фіол. наук, проф. В. І. Ліпіна; д-р фіол. наук, проф.
Н. В. Підмогильна; д-р фіол. наук, проф. І. І. Менишков; д-р фіол. наук,
проф. Л. О. Петрова; д-р фіол. наук, проф. Т. В. Філат; д-р фіол. наук,
проф. А. М. Приходько; д-р фіол. наук, проф. В. І. Теркулов; д-р фіол. наук,
проф. В. А. Глущенко; д-р фіол. наук, проф. М. Волод. Пімєнова (Росія);
канд. фіол. наук, доц. Д. П. Амічба (віdp. секр.).*

Л 59 Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. / редкол. :
Ю. О. Шепель (віdp. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Біла К. О.,
2014. – Т. 7. – 204 с.

Розглядаються актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні аспекти когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістики тексту.

Рассматриваются актуальные проблемы современной лингвистики, теоретические аспекты когнитивной лингвистики, прагмалингвистики, лингвокультурологии, этнолингвистики, лингвистики текста.

The urgent problems of modern linguistics, theoretical aspects of cognitive linguistics, pragmalinguistics, linguoculturology, ethnolinguistics, text linguistics are regarded.

УДК 811(082)
ББК 81:0; я 5

© ДНУ імені Олеся Гончара, 2014
© Автори статей, 2014

ЛІНГВІСТИКА. ГРАМАТИКА. ПЕРЕКЛАД

УДК 811.112

Finik E.O.

**Kyiv National University of Trade and Economics
VERBAL IMAGE AS A TRANSLATION PROBLEM**

Фінік Є.О.

**Київський національний торговельно-економічний університет
ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ХУДОЖНИХ ОБРАЗІВ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ**

Финик Е.А.

**Киевский национальный торгово-экономический университет
ПРОБЛЕМЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА
ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВ ПРИ ПЕРЕВОДЕ**

Дослідження присвячене вивченю художніх порівнянь з позицій їх формальної структури, семантики та стилістичної значущості. Дослідження формальної структури художніх порівнянь у англомовних текстах виявило значну кількість граматичних структур, залучених до створення порівняння. Водночас, аналіз перекладів романів Грэма Грина виявив, що при відтворенні у перекладі втрачається різноплановість структури художнього порівняння, хоча й за умови збереження смислу висловлювання. Це спричиняє недостатньо адекватну передачу особливостей індивідуального стилю цього автора.

Ключові слова: художнє порівняння, перекладацькі трансформації, семантична структура, стилістична значущість, смисл.

Исследование посвящено изучению художественных сравнений с позиций их формальной структуры, семантики и стилистической значимости. Одновременно анализ переводов романов Грэма Грина обнаружил, что при воспроизведении в переводе теряется разноплановость структуры художественного сравнения, хотя и при условии сохранения смысла высказывания. Это приводит недостаточно адекватную передачу особенностей индивидуального стиля этого автора.

Ключевые слова: художественное сравнение, переводческие трансформации, семантическая структура, стилистическая значимость, смысл.

In order to study stylistic functions of simile and the way it affects reader's perception we turned to the novels by a prolific British writer of the 20th century Graham Greene.

Another aspect of our research touched upon the problem of simile reproduction in translation. Similes raise problems in interpretation, due to the fact that only some of them are easily recognizable as belonging to the class of idiomatic expressions. The ways of simile rendering in translations are revealed.

Key words: comparison, translation transformation, semantic structure, stylistic significance, meaning.

According to Literary Encyclopaedic Dictionary the verbal image is the aesthetic category characterizing a specific method of cognizing and transforming the extralinguistic reality, which is an intrinsic feature only of art. Translating figures of speech deals with finding secondary meaning in the source language (SL), and finding cultural meaning and appropriate equivalence in the target language (TL). Figures of speech are some of the most challenging translation difficulties.

Principles are amalgamated integrally within the verbal image, reflecting the reality and at the same time generalizing it, creating a new fanciful world by means of creative transformation of a real matter (colours, sounds, words) into an individual thing occupying a special place among the other real world objects.

A good way of understanding the image and the methods of its translation was provided by V. V. Koptilov. Subordination of all the lexical units of belle-lettres style to the task of image creating is the main feature of literature. Image is the main component of a literary text and its main translation unit. But it should not be regarded separately from the linguistic means of its realization. The best way to understand the notion of verbal image and its translation properly is to regard this lingual phenomenon as a whole, a system or a living organism depending on the extralinguistic world and the processes circuiting in it, for any efforts aimed at studying the separate parts of the image (lexical units bearing no expressive imagerial charge, except for the denotation) will end in failure [2].

Similes raise problems in interpretation, due to the fact that only some of them are easily recognizable as belonging to the class of idiomatic expressions. Baker (1992) identifies two main problems for translators dealing with phraseological expressions: the ability to recognize and interpret an expression correctly and the difficulties involved in rendering the various aspects of meaning that a phraseological expression conveys into the target language.

Once a simile has been recognized and interpreted correctly, the next step is to decide how to translate it into the target language. Expressions directly linked to English social behavioural patterns' (relate to specific habits or social occasions) may be difficult to translate because of their associations with culture-specific contexts.

Most often, expressions with proper names referring to characters that are more or less known, require disambiguation and evidence of cultural specificity. Thus, semi-proverbial English colloquial expressions such as *lazy as Joe, the marine, who laid down his musket to sneeze* or *lazy as Ludlam's dog, that leaned his head against the wall to bark* are used to characterize exceedingly lazy persons; *black as Newgate knocker* contains a prototype for blackness which has a questionable reference even for natives: either the fringe or lock of hair which costermongers and thieves twist back towards the ear (Brewer 1993) or the colour of the heavy iron knocker on the gate of the Newgate Prison from London. Their translation into Romanian entails a serious loss of these cultural elements, unless we use strategies of paraphrasing or an elaborate explanation in a footnote (Некряч 2008).

An interesting example of culture-specific elements in Ukrainian similes is represented by an expression containing an outdated prototype (in semantics, the prototype is the object considered as very typical of the kind of object which can be referred to by an expression containing the predicate *as, like* or *similar to... and*). Simile as well as any other image-bearing device poses some serious challenges to a translator. Difficulties arise from the divergence between the source language culture and the target language culture as well as grammatical and lexical resources available in the target language. Translation strategies are determined by all of the five elicited features of simile and encompass the following: literal translation (retention of the same vehicle); replacement of the vehicle; retention of the same vehicle accompanied by its explanation; reduction of the simile; omission of the simile.

Having received the evidence that simile is an indispensable part of the imagery space of G. Grene's novels, we turn to the translation of one of his novels in order to explore the reproduction of the author's individual style in translations.

Due to the fact that the formal structure its simile and its stylistic functions have been described in detail, we turn to a new look at this phenomenon of text in light of comparative stylistics. The latter implies a reproduction of the original text as well as its transfer to a different cultural environment, which necessitates consideration of differences in systems of figurative reflection of reality and characteristics of traditional genres and compositional forms, rooted in the respective culture [1].

Similes are taken to be the most fundamental form of figurative language, carrying the assumption that terms literally connected with one object can be transferred to another object. A writer/speaker often uses simile with the intentions of introducing a new object/concept, offering a more precise meaning, or simply presenting a more poetic effect to his text/speech [3].

Translation is an act of transference, in which a text from the source language (SL) is replaced by its equivalent in the target language (TL) (Catford 1965). Newmark's (1988 :5) (in his modern version of the term) states that it is though not by any means always, rendering the meaning of a text into another language in the way that the author intended the text.

Even the mere thought of inferring from these two definitions that the task of a translator and the whole translation process is a simple one seems a naiveté on the part of the inexperienced. Any given source text intended for translation, regardless of its text-type, is required to undergo a close reading in order to understand what it is about, and then an analysis from the point of view of the translator. The analysis stage consists of determining the intention of the text - which, according to Newmark (1988), represents the SL writer's attitude to the subject matter – and also the style in which it is written. Being attentive to the

selected lexicon, the syntax, figures of speech, neologisms, punctuations, names, and many more is a vital role the translator plays in the process of translation. In the case of poetry, apart from all the above features there is a surplus of sound effects such as rhyme, meter, assonance, alliteration, stress, onomatopoeia. The most common goal among translators is, and always should be, to create the same effect on the target reader as the original writer had intended for his readers. Understanding and analyzing figurative language in a text, as mentioned above, is one of the difficult processes in translation. One of these figures of speech is simile which is considered by linguists as the most basic where one object is used to describe another object and both objects are essentially disparate entities, but common in one or more attributes [1].

Newmark proposes the following strategies for translating simile:

- reproducing the same image in the TL;
- replacing the image in the SL with a standard TL image which does not clash with the TL culture;
- translation of simile by metaphor, retaining the image;
- translation simile by simile metaphor plus sense;
- omission. If the simile is redundant or serves no practical purpose, there is a case for its deletion, together with its sense component;

We turned to the novel by G. Greene *Monsignor Quixote* and its translation into Ukrainian by V. Mytrofanov. Consider the following examples:

1. *Rather as thought he were a deacon arranging the altar before Mass the assistant laid out on a counter a variety of purple socks* (MQ 1982 :89).

Продавець, ніби диякон, що готує вієтар до меси, виклав на прилавок цілий розмай лілових шкарпеток.

2 *He looked like a judge who is pondering the alternative of a death sentence* (MQ 1982 :17).

Наче суддя, подумав отець Кіхом, що обмірковує вирок, перш ніж засудити обвинуваченого.

3. *Don't tell me that Brezhnev is not just as much a bourgeois as you and me* (MQ 1982 :100).

Не кажіть мені, що Брежнєв не такий самий буржуза, як ви і я

4. *Cars like women, shouldn't never be spoiled* (MQ 1982 :123).

Машини та жінок розпевчувати не можна.

5. *Father Quixote started the engine and Rocinante responded with the jump of an antelope* (MQ 1982 :220).

Отець Кіхом увімкнув мотор, і Росінант стрибнув як антилопа.

These are all clear examples of subordinate structure which allows us to separate simile from metaphor and periphrasis. As to the nature of communication, then these similes should be viewed through the prism of category of similarity, which is installed on different objects and provides gradualism. The basis of how assimilation within the simile is a common finding: in the behaviour (examples 1, 2) life priorities / values (Example 3) and signs (examples 4, 5). Assimilation of the two entities can occur outside domains: machine and a woman, beast and machine (examples 4, 5).

Having defined the basic elements of the structure, we propose to move immediately to the ways of translating. The first three examples are variations of «standard» translation in which the structural elements of the original are identical variant translation: ie, the structure of the simile is the same. Interesting to consider are examples 4 and 5, in which differences can be observed in the construction in the original and translation. Thus, in Example 4 in English presented the standard structure of the simile «machine as a woman,» but in Ukrainian translation the structure is destroyed. These similes are based on the conjunction «as» that serves as an indicator of simile, both in the source and target texts.

Translation problems incurred by similes are of different kinds. They can be culturally bound, as well as caused by the divergence in the language systems. In order to overcome these difficulties, the following translation strategies are used: a) literal translation; b) the changes in metaphorical expressions. As a

result, similes in the source and target languages draw on different source domains and have different linguistic realizations; c) omission of the simile.

The above mentioned text manipulations help to keep the general logical meaning of the text unaltered, while the implicit emotional meaning undergoes significant changes. It leads to the transformations in the entrenched recipient design of the literary text, as well as introduces changes to the individual author's style. Thus, it must be concluded that altering stylistic devices that are intrinsic to the imagery space of the author could hinder adequate perception of the literary work.

Література:

1. Присяжнюк Л. Ф. Художнє порівняння в образній системі романів Г. Гріна / Л. Ф. Присяжнюк // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – Т. 52. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. – С. 212–219.
2. Риффатер М. Критерии стилистического анализа // Новое в зарубежной лингвистике / М. Риффатер. – Вып. IX: Лингвистика. – М.: Прогресс, 1980. – С. 69–98.
3. Плотникова С. Н. Когнитивно-дискурсивная деятельность: наблюдение и конструирование / С. Н. Плотникова // Studia Linguistica Cognitiva. – М.: Гнозис, 2006. – Вып. 1: Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 66–81.

УДК 81'373.001.36

Блудова З. П., Позднякова Л. Е.

**Харьковский национальный университет радиоэлектроники
ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА СЛОВА В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ
РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО**

Блудова З. П., Позднякова Л. Є.
Харківський національний університет радіоелектроніки
ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА В ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Bludova Z. P., Pozdniakova L. E.
Kharkov national university of radioelectronics
INTERNAL FORM OF WORD IN THE PRACTICE
OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

У статті розглядається один з параметрів порівняльної лексикології – внутрішня форма слова. Зазначається, що виділення внутрішньої форми слова являє собою один із способів, який розширяє словниковий запас, полегшує опанування іноземною мовою. Здійснюється співставлення внутрішньої форми слова на прикладі російської, англійської, німецької мов. Увага мовознавців і викладачів до внутрішньої форми слова пояснюється тим, що вона нагадує про минуле народу, про специфіку народної словотворчості. Показується, що специфіка мотивації відображає пізнавальну діяльність людей. Досліджується зв'язок зовнішньої та внутрішньої форми слова з його лексичним значенням. Виявляється: спільність зовнішньої та внутрішньої форми слова при різному звуковому вираженні, відмінність зовнішньої та внутрішньої форми слів з однаковим значенням, відмінність внутрішньої форми у слів з тодіжною зовнішньою формою, спільність внутрішньої форми у слів з різною зовнішньою формою. Розглядається внутрішня форма фразеологізмів. Аналізуються слова, які мотивовані різними семантичними ознаками. Співставлення внутрішньої форми слова має важливе значення у практиці навчання нерідної мови.

Ключові слова: ономасіологія, лексикологія, внутрішня форма слова, порівняльний аналіз, словотворчість, фразеологія, навчання нерідної мови, співставлення, мотивація, лексичне значення, семантична ознака, методика навчання, ознака номінації.

В статье рассматривается один из параметров сопоставительной лексикологии – внутренняя форма слова. Отмечается, что выделение внутренней формы слова представляет собой один из способов, который расширяет словарный запас, облегчает овладение иностранным языком. Проводится сопоставление внутренней формы слов на примере русского, английского, немецкого языков. Интерес языковедов и преподавателей к внутренней форме слова объясняется тем, что она напоминает о прошлом народа, о специфике народного словотворчества. Показывается, что специфика мотивации отражает познавательную деятельность народа. Прослеживается связь внешней и внутренней формы слова с его лексическим значением. Обнаруживается: общность внешней и внутренней формы при разном звуковом выражении, отличие внешней и внутренней формы слов с одинаковым значением, отличие внутренней формы у слов с тождественной внешней формой, общность внутренней формы у слов с различной внешней формой. Рассматривается внутренняя форма фразеологизмов. Анализируются слова, мотивированные разными семантическими признаками. Сопоставление внутренней формы слов играет важную роль в практике преподавания русского языка как неродного.

Ключевые слова: ономасиология, лексикология, внутренняя форма слова, сравнительный анализ, словотворчество, фразеология, преподавание иностранного языка,

сопоставление, мотивация, лексическое значение, семантический признак, методика преподавания, признак номинации.

In the article is examined one of parameters of comparable lexicology – internal form of word. It is noted that the separation of the inner form of the word is one of the ways that expands vocabulary, facilitates language acquisition. Certainly, that interest of linguists by the internal form of word is explained to those, that it reminds about the past of people, about the specific of national word creation. It is shown, that specific of motivation reflects cognitive activity of people. It is examined the connection of the external and internal forms of the word with its lexical meaning. It is analyzed internal form of phraseology. The comparison of internal form of words is important and useful in the practice of teaching and learning foreign language.

Keywords: *lexicology, internal form of word, external form of word, comparative analysis, word creation, phraseology, teaching of foreign language, motivation, lexical meaning, semantic features.*

Важной методической задачей является поиск методик, которые облегчают овладение иностранным языком. Известно, что «еще в начале прошлого века необходимость облегчить изучение чужого языка была осознана как социально важная проблема» [5, с. 177].

Сопоставительное изучение языков – это одна из областей современной лингвистики, которая знакомит с национальными особенностями восприятия людьми мира. Важным прикладным аспектом сопоставления является практика обучения языку. Такое сопоставление облегчает процесс усвоения неродного языка.

В языке отражается представление человека об окружающей действительности. Законы мыслительной деятельности являются общими для всех, но способы осознания мира неодинаковы для разных народов.

Одним из показателей влияния познавательной деятельности на языковые различия является специфика мотивации, внутренняя форма наименований предметов и явлений окружающего мира. Белянин В. П. отмечает, что каждый языковой элемент обусловлен не только лингвистическими, но и психологическими закономерностями [1, с. 4]. Мотивация наименования – это закрепленная в слове семантическая ассоциация носителя языка. Например, русское окно этимологически связано со словом око (глаз), этот

же предмет в английском языке window ассоциируется с ветром (wind – ветер).

Ономасиологический аспект сопоставительной лексикологии изучает способы номинации одних и тех же предметов и явлений в разных языках. Внутренняя форма слова служит напоминанием об истории языка, а значит и об истории народа. С развитием языка постепенно утрачивается связь внутренней формы слова с его смыслом. В естественных языках внутренняя форма забывается, исчезает. Это объясняется тем, что определяющую роль играют системные связи слова, его принадлежность к структурам в составе лексики, а не его происхождение. В некоторых случаях внутренняя форма очевидна, но этот признак уже не отражает содержание слова в его современном функционировании. Например, глаголом стрелять (от слова стрела) обозначался процесс метания стрел.

Для установления специфики мотивации в разных языках рассматриваются слова, сохраняющие связь с первичным семантическим признаком, положенным в основу наименования. Сопоставление особенностей номинации одних и тех же слов в разных языках позволяет проследить познавательную деятельность народов, сравнить специфику словотворчества.

Связь внешней и внутренней формы слова с его лексическим значением прослеживается при сравнении семантического содержания слов разных языков. При анализе обнаруживается следующая закономерность: 1) общность внутренней и внешней формы при разном звуковом выражении (рус. вырез и нем. der Ausschnitt); 2) отличие внешней и внутренней формы слов с одинаковым значением, например, чужбина (чужой) и нем. die Fremde (fremd); 3) отличие внутренней формы у слов с тождественной внешней формой, например, столяр (стол), нем. der Tischler (der Tisch – стол), англ. joiner (join – соединять); 4) общность внутренней формы у слов с различной внешней формой, например, моряк (море), англ. seaman (see – море, man – человек, мужчина), нем. Seemann (See – море, Mann – человек,

мужчина). Больше всего совпадений по признаку мотивации у слов близкородственных языков. Однако и среди других языков обнаружаются лексические соответствия, мотивированные общими семантическими признаками. Часто результатом одинаковой мотивации сопоставляемых слов является калькирование – образование нового слова, фразеологизма или нового значения слова путем буквального перевода соответствующей иноязычной единицы. Наблюдается несколько типов калькирования. 1) словообразовательное (англ. sky-scraper – небоскреб; англ. self-education – самообразование). 2) фразеологическое (англ. He rests on his laurels, Он почивает на лаврах – удовлетворившись достигнутым, прекращает деятельность). Фразеологические единицы – это самая частотная структура среди крылатых выражений. Как правило, они имеют автора, но часто говорящий не знает его. Лавры не дают спать – о зависти к чьему-л. успеху (от слов политического деятеля Афин Фемистокла: «Лавры Мильтиада не дают мне спать» [5, с. 130]. 3) семантическое (англ. hot news – горячие новости, hot line – горячая линия).

Однаковые признаки номинации обнаружаются между такими разными языками, как русский, английский, немецкий. Например, признак вести, провожать лежит в основе слова экскурсовод (англ. guide , нем. der Fremdenführer), признак место работы определяет наименование мельника (англ. miller, нем. der Müller).

Типология внутренней формы слов изучена меньше по сравнению с внутренней формой фразеологизмов. Компоненты фразеологизма не имеют собственного лексического значения, их значение определяется как сумма составляющих. При сравнительном анализе обнаружаются фразеологизмы, построенные по общему принципу мотивации, которые имеют соответствия в разных языках. Например, принимать близко к сердцу (сочувствовать) – англ. to take to heart, с тяжелым сердцем (неохотно, предчувствуя неприятность, беду) – with a heavy heart и т.д. В то же время

идиоматика любого языка национально своеобразна и отражает особенности восприятия мира носителями данного языка. Русская идиома с глазу на глаз (наедине с кем-либо) [5, с. 48] по-английски звучит *face to face* (лицом к лицу), а по-немецки *unter vier Augen* (между четырех глаз); У него не все дома – о человеке со странностями, глуповатом, придурковатом, по-немецки *Er hat nicht alle Tassen im Schrank* (У него не все чашки в шкафу).

Часто близкие по внутренней форме и лексическому составу идиомы, являясь принципиальными эквивалентами, обнаруживают семантические и соответственно сочетаемостные различия. Такие идиомы оказываются эквивалентными друг другу в контекстах нейтрализации, но не могут заменять друг друга в контекстах, показывающих релевантные различия. Для человека, изучающего русский язык, такие случаи особенно сложны, поскольку ни словари, ни теоретические описания не объясняют подобных различий. Такие близкие и по внутренней форме, и по компонентному составу идиомы, как русская давать руку на отсечение (с полной убежденностью ручаться за кого-либо) [5, с. 187] и ее английский псевдо-аналог *one would give one's right arm* (букв. «дать кому-либо правую руку») различны по своему актуальному значению. Двуязычные словари трактуют их как полные эквиваленты. Действительно, их семантические структуры обнаруживают много общих компонентов, обе идиомы связаны с идеей уверенности, гарантии. Но анализ особенностей употребления этих идиом показывает, что у русского выражения есть дополнительный смысловой компонент «уверенность в своей правоте», отсутствующий у соответствующей английской идиомы, которая означает, «готовность всем пожертвовать» [3, с. 315]. Ср. английскую фразу и ее перевод на русский. Очевидно, что употребление идиомы давать руку на отсечение в этом случае некорректно: *Stanly'd give his right arm to go...* «Стэнли всем бы пожертвовал, чтобы пойти ...».

Наибольший интерес при изучении лексики русского языка представ-

ляют слова, мотивированные разными семантическими признаками, так как именно в таких случаях мы говорим о разном видении мира разными народами. Различия во внутренней форме слов показывают национальную специфику языков, заставляют подумать, почему именно данный признак лежит в основе наименования. Ср.: столовая (стол), англ. dining-room (dinner – обед), нем. Speisezimmer (Speise – блюдо, кушанье).

«Внутренняя форма слова служит указателем дальнейшего семантического развития слова, прокладывает пути будущих возможных смысловых ассоциаций, которые формируют разные значения» [4, с. 246]. Русское слово небосвод дает представление о зрительном восприятии неба, англ. firmament – о древнем представлении небесной тверди.

Внутренняя форма слов обуславливает способы метафоризации значений, появление дополнительных смыслов. Одинаковый переносный смысл может передаваться с помощью иного образа при сохранении всех остальных компонентов семантики фразеологии: на седьмом небе – on cloud nine; как с гуся вода – like water off a duck's back.

Внимание исследователей привлекает изучение мотивации собственных имен, которые в художественной литературе имеют особый смысл. Перед переводчиками стоит трудная задача – передать средствами другого языка названия городов, стран, имен, если они имеют функциональное значение в произведении. Способность переводчика найти лучший вариант перевода зависит от его профессиональных знаний, широты общего кругозора.

Героиню мультфильма «101 далматинец» зовут Круэлла де Вилле – Cruella de Ville – от англ. cruel (жестокий), devil (дьявол).

В романтической сказочной повести шотландского писателя Джеймса Барри «Питер Пэн» рассказывается о стране, которая есть у каждого ребенка. Эта страна называется Neverland, в русском – Нетинебудет (перевод известной детской писательницы Ирины Токмаковой).

В качестве еще одного примера можно привести перевод говорящих названий поэмы Н.А. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо» на английский язык:

Семь временнообязанных

Подтянутой губернии,

Уезда Терпигорьева

Пустопорожней волости,

Из смежных деревень –

Заплатова, Дырявина,

Разутова, Знобишина,

Горелова, Неелова,

Неурожайка тож ...

But seven good peasants

Once met on a high-road.

From Province «Hard-Battered,»

From District «Most Wretched,»

From «Destitute» Parish,

From neighbouring hamlets--

«Patched,» «Barefoot,» and «Shabby,»

«Bleak,» «Burnt-Out,» and «Hungry,»

From «Harvestless» also, ...

Таким образом, внутренняя форма слова является важным параметром межъязыковых лексических сопоставлений. Сопоставление внутренней формы слова не только выявляет специфику словотворчества народа, но и играет важную роль в методике преподавания языка как неродного. Изучая язык, учащийся быстрее и прочнее запоминает слова с явной внутренней формой. Чем больше каналов участвует во время введения информации в память, тем легче и прочнее усваивается информация. В связи с этим при работе с лексикой студенты используют различные мультимедийные спо-

собы запоминания языкового и речевого материала [2, с. 77].

Сопоставление внутренней формы слов в разных языках позволяет выявить универсальные, типологические и контрастивные приемы мотивации, которые отражают закономерности познавательных процессов в языковом сознании народов, а также используется в практике преподавания русского языка как иностранного.

Литература:

1. Белянин В. П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя. – М.: Генезис, 2006. – 320 с.
2. Бориско Н. Ф. Сам себе методист или советы изучающему иностранный язык / Н. Ф. Бориско. – К.: Фирма «ИНКОС», 2001. – 267 с.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Рус. яз., 1989. – 944 с.
4. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знания, 2004. – 326 с.
5. Фразеологический словарь русского языка / сост. А. Н. Тихонов, А. Г. Ломов, Л. А. Ломова. – М.: Рус. яз. – Медиа; Дрофа, 2008. – 336 с.
6. Фрумкина Р. М. Психолингвистика: учеб. пособие для студ. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.

УДК 811. 347.78.034

К. фіолол. н., доц. Вотінцева М. Л.

**Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ ІМЕН
(на матеріалі романів Джейн Остен)**

К. филол. н., доц. Вотинцева М. Л.

**Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
ПРИЕМЫ ПЕРЕВОДА СОБСТВЕННЫХ ИМЕН
(на матеріале романов Джейн Остен)**

**Candidate of Science (Philology), docent Votintseva M. L.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
METHODS OF TRANSLATION OF PROPER NAMES
(based on the novels of Jane Austen)**

У статті розглядаються проблеми відтворення імен власних за часів Джейн Остен в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українського перекладу романів Джейн Остен «Pride and Prejudice» (Гордість і упередженість); «Sense and Sensibility» («Чуття та чутливість»); «Emma» (Емма). Наведені деякі переклади імен власних.

Ключові слова: соціокультурна інформація, прийоми перекладу, імена власні, ономастика, культурно-маркований знак.

В статье рассматриваются проблемы воссоздания имен собственных (времён Джейн Остен) в художественном переводе. Исследование выполнено на материале украинского перевода романов Джейн Остен «Pride and Prejudice» (Гордость и предубеждение); «Sense and Sensibility» («Чувство и Чувствительность»); «Emma» (Эмма). Приведены некоторые переводы имен собственных.

Ключевые слова: социокультурная информация, способы перевода, имена собственные, ономастика, культурно-маркированный знак.

The article deals with the pressing problems of proper names (Jane Austen's epoch) rendering in artistic translation. The research has been made on the basis of the Ukrainian translation of Jane Austen's novels «Pride and Prejudice»; «Sense and Sensibility»; «Emma». Some translations of proper names were given.

Keywords: socio-cultural information, ways of rendering, proper names, onomastics, culture-marked sign.

З масиву соціокультурної інформації можна виділити антропоніми (імена особові), топоніми (географічні назви) та «хрононіми» (назви та дати, що пов'язані з певними історико-культурними подіями). Світ ономастики – насамперед світ імен людей і місць (антропонімів і топонімів) – настільки є великим, значеннєвим для суспільства, що кожен, хто до нього доторкнеться, будь-то вчений – філолог, історик, географ, краєзнавець або просто аматор, вже не зможе пройти повз. Вступаючи в цей світ, дослідники намагаються його осмислити: про імена написано безліч робіт. Діапазон їх проблематики великий: ономастів цікавила сутність власного імені, його

мовний статус, виникнення імен, їх життя в суспільстві, історія, доля й, нарешті, обкутана флером містики загадка тисячолітньої давнини – зв'язок імені й людини. Пошук оптимальних перекладацьких прийомів відтворення імен власних, максимально наближує читача до художньої картини світу автора оригіналу.

Надзвичайно вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено українськими вченими Р. П. Зорівчак, М. О. Новиковою, Л. В. Коломієць, В. В. Коптіловим, І. В. Корунцем, О. Фінкелем, О. І. Чередниченком, і їхні дослідження, разом з розвідками перекладознавців інших країн – С. Басснет, С. Влахова, І. Левого, А. Лефєвра, А. Поповича, А. Федорова, С. Флоріна, К. Чуковського, – слугують міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

Власні імена слугують для особливого, індивідуального позначення предмета безвідносно до описуваної ситуації й без обов'язкових уточнюючих визначень. Власні імена виконують індивідуалізуючу функцію номінації.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення перекладу власних імен у тексті художнього твору, про що свідчать численні роботи, що стосуються дослідження структурної організації ономастичного простору, стилістичних функцій онімів, їхніх асоціативних зв'язків, співвіднесених з реалізацією конкретного образа, авторської позиції, задуму твору.

Об'єктом нашого дослідження є культурно-марковані знаки нематеріальної сфери, а саме імена власні за часів творчості Джейн Остен, та особливості їх відтворення засобами української мови.

Предметом дослідження стали оригінальні тексти «закінчених романів» Дж.Остен: «Pride and Prejudice» («Гордість і упередженість»); «Sense and Sensibility» («Чуття та чутливість»), «Emma» («Емма»); а також їх українські переклади у перекладі В. К. Горбатька.

Метою статті є аналіз відтворення українською мовою імен власних в романах Джейн Остен «Гордість і упередженість», «Чуття та чутливість»,

та «Емма».

Предмет, позначуваний власним іменем, називають носієм імені, або референтом. Референтами власних імен можуть бути люди, тварини, установи, компанії, географічні й астрономічні об'єкти, кораблі й інші найрізноманітніші предмети. До власних імен можна також віднести назви книг, фільмів, інших творів літератури й мистецтва [2]. Власні імена несуть у собі інформацію саме про конкретний предмет, про його властивості. Літературна ономастика вивчає особливості вживання власних імен у тексті художнього твору й за його межами.

Переклад власних імен українською мовою в досліджуваних романах здійснюється за допомогою правил транскрипції, транслітерації, транспорциї або калькування. Розглянемо особливості перекладу більш докладно.

Варто відзначити, що застосування автором власних імен найчастіше носить підтекстову інформацію. Так, наприклад, під іменем *Елінор* («Чуття і чутливість»), авторка має на увазі свою старшу сестру, Кассандру Остен.

Лонгборн (у графстві Хартфордшир) («Гордість і упередженість») – назва цього селища вигадана. Зважаючи на все, Беннети були єдиними дворянами в Лонгборні: можливо, що прототипом для Лонгборна послужив Стівентон, де проходила юність Джейн Остен.

Лукас Лодж (недалеко від Лонгборна) («Гордість і упередженість») – назва маєтку також вигадана. Одержаніши дворянське звання, сер Вільям Лукас, що заробив своє майно торгівлею, називає свій маєток «*Лукас Лодж*», немов воно з покоління в покоління переходило в його сім'ї в спадщину. У цьому особливо відчувається претензія «нового» дворяніна на принадлежність до стародавньої земельної аристократії.

При перекладі топонімів *Longbourn*, *Rosings Park*, *Lucas Lodge* і багатьох інших перекладач використовував транскодування, але через те, що це вигадані топоніми, звідси випливає, що авторка вклала особливий зміст у ці власні імена, тому й у перекладі необхідно було відбити їх коннотації.

Значення ім'я – це своєрідний троп, рівнозначний, певною мірою, метафорі й порівнянню й використовуваний у стилістичних цілях для характеристики персонажа або соціального середовища. Так, ім'я *Фанні* («Чуття і чутливість») співзвучно зі словом *funny* – **1. a.** Causing laughter or amusement. **b.** Intended or designed to amuse. **2.** Strangely or suspiciously odd; curious. **3.** Tricky or deceitful [1], що, звичайно ж, підкреслює іронію автора стосовно цієї героїні. При відтворені цього імені перекладач використовував транслітерацію, тому в тих читачів, які не знають англійську мову, не виникне асоціації зі словом *funny* і читачі не досягнуть інтенції автора. Якби перекладач у цьому випадку дотримувався перекладацької традиції, яка орієнтована на текст перекладу (мову й культуру-рецептор) – target oriented translation – то він би використовував у цьому випадку калькування й замість Фанні була б, наприклад, Марфа. Але ми невпевнені, чи буде віправданий цей спосіб перекладу. Таке ім'я випало б з ряду англійських імен і виникла б необхідність в адаптації всіх імен романів (John – Іван), що могло б спричинити невірне сприйняття творчості Джейн Остен. Також не можна забувати про специфіку звучання, адже текст є англійським, тож повинна зберігатися деяка інакомовність звучання.

Прізвиська завжди називають яку-небудь властивість або якість людини. Тому в багатьох прізвищах внутрішня форма (її основа – прізвиська) не забулася, і разом з нею потенційно зберігся експресивний відтінок антропоніма. У певних контекстуальних умовах вони можуть бути повно розкриті.

Якщо проаналізувати прізвище Woodhouse («Чуття і чутливість») – на сторінках інтернету зустрічається наступне походження цього прізвища – taken from the Anglo-Saxon word *wudhus* meaning *wood* and *house* or *house by the wood* [9]. Містер Вудхаус жив відокремлено у своєму маєтку й не уявляв, як можна залишати своє житло. Він з ревнощами ставився до заміжжя своїх дочок і був би не проти, якби вони взагалі не виходили заміж –

тому що вони можуть покинути рідну домівку. Здається, що наділяючи таким прізвищем сімейство з роману «Емма», авторка підкреслює прив'язаність її героїв до свого будинку. Усі сімейні свята неодмінно повинні відбуватися у маєтку. Після заміжжя Емма не залишає будинок свого батька.

Розглянемо, наприклад, антропонім Mr. Knightley (мистер Найтли): «*Mr. Knightley is so very fine a man.... Mr. Knightley was a sort of general friend and adviser*» [6, с. 42].

Пильно придивившись, можна чітко вирізнати морфему «*knight*», яка в англійській мові має значення «лицар». З контексту книги стає зрозуміло, що прізвище відповідає рисам характеру героя. Але просто прізвище Найтлі нічого не скаже українському читачеві.

Якщо звернутися до способів перекладу, то можна визначити, що транскодування, запропоноване перекладачем, не розкриває той задум, який був закодований автором у прізвищах *Woodhouse, Knightley*.

Завдання перекладача – знайти, розкрити ці приховані значення та асоціації і передати їх читачеві рідною мовою.

Більшість розглянутих видів персональних власних імен носить у собі підтекстову інформацію, і несе закодований експресивний зміст. Досить важому роль відіграють географічні назви в художній картині світу автора, та перед перекладачем постають певні труднощі їх перекладу. До даної групи власних імен більшою мірою відносять природні назви, у тому числі й ойконіми: назви міст, населених пунктів. Метою їх використання автором можна вважати місце дії твору й переміщення героїв.

При передачі українською мовою власних імен, і згідно із правилами транслітерації з елементами транскрипції, адекватний переклад ойконімів однозначний, оскільки перекладач дотримується всіх правил даного методу: *Barton* – Бартон, *Sussex* – Сассекс, *Cassex*, *Barton Park* – Бартон Парк, *Delaford* – Делафорд, *Norland* – Норленд, *Stanhill* – Стенхілл, *Allen-*

ham Court – Алленхем Корт (с елементом транскрипции звук [e]).

Також перекладач використовує калькування при перекладі деяких топонімів. Завдяки цьому такі географічні назви стають більш зрозумілими українському читачеві, наприклад: *Barton Valley* – *Бартонська долина*, *Maple Grove* – *Кленовий Гай*.

Перекладач має пам'ятати, що кожне ім'я або назва є відбитком соціокультурного компоненту мови-джерела і мусить наполегливо працювати, застосовуючи усі складні техніки перекладу. Щодо засобів перекладу семантично-значущих антропонімів та топонімів, не треба йти легким шляхом і користуватися транскодуванням. Потрібно якнайточніше передати значення, яке було закладене автором при створенні книги.

Література:

1. Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник-довідник: 80000 слів та виразів сучасної англійської та української мови / укладач С. Д. Романов. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2003. – 512 с.
2. Марьенянова Н. В. Символика личных имён в языке и переводе / Н. В. Марьенянова // Межкультурная коммуникация и перевод: Мат-лы межвуз. конф. – М.: МОСУ, ИЯ РАН, 2002. – С.93–98.
3. Остен Дж. Гордость и упередженность / пер. з англ. В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Х. : Фоліо, 2005. – 350 с. – (Світова література).
4. Остен Дж. Емма / пер. з англ. В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Х. : Фоліо, 2005. – 447 с. – (Рандеву).
5. Остен Дж. Чуття і чутливість / пер. з англ. В. К. Горбатька; худож-оформлювач Б. П. Бублик. – Х.: Фоліо, 2005. – 319 с. – (Світова література).
6. Jane Austen Emma [Электронный ресурс]. – Режим доступа к роману : <http://www.literaturepage.com/read/emma.html>
7. Jane Austen Pride and prejudice [Электронный ресурс]. – Режим доступа к роману : <http://www.literaturepage.com/read/prideandprejudice.html>
8. Jane Austen Sense and sensibility [Электронный ресурс]. – Режим доступа к роману: <http://www.literaturepage.com/read/senseandsensibility.html>
9. The Woodhouse family history [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье:

УДК 811.347.78.034

Горгуль О. О., д. филол. н., проф. Шепель Ю. А.

**Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
ВИДЫ И ФУНКЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ИХ
ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ МОДИФИКАЦИЙ В ПРОИЗВЕДЕНИИ
«ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ»**

Горгуль О. О., д. філол. Н., проф. Шепель Ю. О.

**Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
ВІДИ І ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ТА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ МОДИФІКАЦІЙ
У ТВОРІ «ЗЛОЧИН І КАРА»**

**Horhul' O.O., Doctor of Science (Philology), professor Shepel Yu.A.
Oles' Gonchar Dnipropetrov'sk National University**

**TYPES AND FUNCTIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND
THEIR TRANSFORMATION MODIFICATIONS IN THE NOVEL
«CRIME AND PUNISHMENT»**

Дослідження присвячене вивченю структурно-граматичних і функціонально-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць у романі Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара», аналізу їх художніх функцій і трансформації фразеологізмів у англомовному художньому контексті.

Художній потенціал, філософські і психологічні проникнення, як в сутність людської особистості, так і у глибину суспільно-історичних подій, відображення національних традицій, культури і цивілізації Росії – все це висуває роман «Злочин і кара» у перші ряди світової класики. Проблеми добра і зла, сильної особистості і дріб'язкової, злочину і кари, що порушені Ф. М. Достоєвським, – це вічні питання, які ставить перед людиною життя.

У статті висвітлюються питання семантико-стилістичної й лексико-граматичної характеристики фразеологічних одиниць у творі «Злочин і кара». Проаналізовано трансформації фразеологічних одиниць у романі «Злочин і кара».

Ключові слова: фразеологізм, трансформація, переклад, семантика, стилістика, компонентний склад, структура.

Исследование посвящено изучению структурно-грамматических и функционально-стилистических особенностей фразеологических единиц в романе Ф. М. Достоевского «Преступление и наказание», анализу их художественных функций и трансформации фразеологизмов в англоязычном художественном контексте.

Художественный потенциал, философские и психологические проникновения, как в сущность человеческой личности, так и в глубину общественно-исторических событий, отражения национальных традиций, культуры и цивилизации России – все это

выдвигает роман «Преступление и наказание» в первые ряды мировой классики. Проблемы добра и зла, сильной личности и мелочной, преступления и наказания, поднятые Ф. М. Достоевским, – это вечные вопросы, которые ставят перед человеком жизнь.

В статье освещаются вопросы семантико-стилистической и лексико-грамматической характеристики фразеологических единиц в произведении «Преступление и наказание». Проанализированы трансформации фразеологических единиц в романе «Преступление и наказание».

Ключевые слова: фразеологизм, трансформация, перевод, семантика, стилистика, компонентный состав, структура.

The paper studies the structural, functional, grammatical and stylistic features of the phraseological units in the novel «Crime and Punishment» by Fyodor Dostoyevsky, the analysis of their functions and artistic transformation of phraseology in the English artistic context.

Artistic potential, philosophical and psychological penetration, as the essence of the human person, and in the depth of the social and historical events, display of national traditions, culture and civilization of Russia – all of this raises the novel «Crime and Punishment» in the front ranks of the world classics. The problem of good and evil, a strong personality and petty, crime and punishment, raised Dostoyevsky – is eternal questions posed by man lives.

The article highlights the issues of semantic-stylistic and lexical and grammatical features of phraseological units in the product of «Crime and Punishment». Analyzed the transformation of phraseological units in the novel «Crime and Punishment».

Keywords: idiom, transformation, translation, semantics, stylistics, component composition, structure.

Фразеологічний фонд роману Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара» є виключно багатим та різноманітним у семантико-стилістичному і лексико-граматичному відношенні. Тож у даній статті ми ставимо перед собою за мету описати функції, що реалізуються фразеологізмами у художньому тексті та виявити особливості вживання й функціонування трансформованих фразеологічних одиниць.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми та їх трансформації у романі «Злочин і кара».

Предметом дослідження слугує текст роману Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара» у російському варіанті та два тексти роману, перекладені англійською мовою Констансою Гарнет та Річардом Певеаром і Ларисою Волохонською.

Основним джерелом фразеології у романі Ф. М. Достоєвського слугують звороти розмовно-побутового характеру, що характеризують мов-

лення героїв і автора, тим самим збагачуючи мову роману. Їх наявність легко пояснюється: у творі багато персонажів із середовища бідняків. Розмовні фразеологізми не тільки виражають принадлежність до розмовного стилю, але й надають мові жартівливого, схвального, іронічного забарвлення, наприклад: «наставляти кишеню», «впитися очима», «як на долоні», «дати маху», «стрімголов». Народно-розмовна фразеологія виконує характерологічну та впливову функцію.

Другим за кількістю шаром є загальновживані стилістично нейтральні фразеологічні звороти. Вони створюють у тексті роману образність, красу і виразність мови: «з першого погляду», «туди й сюди», «дати слово». Такі фразеологізми слугують для констатації, підсилення, конкретизації основної інформації.

Слід також відмітити фразеологізми абстрактного і філософського складу, що носять книжковий характер. Це мова автора, таких персонажів як Раскольников, Порфірій Петрович, Лужин, Разуміхін. Наприклад: «кидати камінь», «камінь спотикання», «хліб насущний», «падати ниць», «випити гірку чашу».

Поряд з книжковими стоять фразеологізми, характерні для офіційно-ділової сфери вжитку: «явка з повинною», «давати звіт», «переступати закон», «цілком у формі».

Особливо необхідно відмітити фразеологізми релігійно-містичного характеру, як-от «що Бог дав», «заради Бога», «їй же Богу», а також прислів'я, що пов'язані з біблійними легендами: «не плюй у криницю», «вода м'яка, а камінь зглодже», «співати Лазаря».

У лексико-граматичному відношенні фразеологія письменника представлена усіма типами фразеологічних одиниць, що виділяються на основі єдності значення, набору парадигматичних форм і синтаксичних функцій.

Велику групу складають іменні фразеологізми, в яких головним граматичним елементом є іменник: «хліб-сіль», «права рука», «пуп землі»,

«муки сумління». У реченні виступають в ролі підмета або додатка.

Найчисленнішу групу в тексті роману представляють дієслівні фразеологічні звороти. Лексико-граматична характеристика дієслівних фразеологізмів визначає їх синтаксичну функцію в реченні. Вони виступають у ролі присудка або додатка. Наприклад: *«осягти оком»*, *«глузд за розум завертає»*, *«наставляти кишеню»*, *«клейти дурня»*. У числі дієслівних фразеологізмів вирізняється низка фразеологічних зворотів, характерною особливістю яких є одночасне поєднання переносного і прямого значення. Тобто, вони можуть означати жести, міміку, рухи тіла людини. Наприклад: *«глядіти на все око»*, *«чужий хліб їсти»*, *«не промовити слова»*, *«із шкіри пнутися»*, *«вірити першому-ліпшому»*.

Ад'єктивні фразеологічні звороти виступають у реченні в ролі означення. В якості граматичного маркера видаються прикметники та іменники. Наприклад: *«щонайперше»*, *«від світа дурень»*, *«не мати змогу»*, *«перший крок»*.

Компонентний склад адвербіальних фразеологічних зворотів може бути різним. Це прикметники, іменники, прислівники. У реченні адвербіальні фразеологічні звороти виконують функцію обставини, наприклад: *«на всю горлянку»*, *«одне слово»*, *«як кіт з мишкою»*, *«з кутка в куток ходити»*. Серед адвербіальних фразеологізмів вирізняється група одиниць, утворених за допомогою порівняльного сполучника *як*: *«як громом в нього вдарило»*, *«усе йде як помашене»*, *«як уві сні»*.

У тексті роману ужиті вигукові фразеологізми, які слугують для вираження почуттів, емоцій і тому є характерними для розмовної мови персонажів. Вони виражають переважно емоції негативного характеру, як-от обурення, докір, досаду. У реченні виконують функцію експресивно-посилувальних елементів, а іноді займають позицію відносно самостійного вислову. До вигукових фразеологізмів відносяться наступні: *«чорт його бері»*, *«Бог його знає»*, *«хай йому грець»*.

Отже найбільшу групу фразеологізмів у романі складають дієслівні та вигукові фразеологізми, а найменш численну – ад'ективні, що виконують функцію означення. Це пов'язано з особливостями поліфонічного устрою роману «Злочин і кара», коли автор не дає прямих характеристик своїм героям, не висловлює свого відношення до них. Авторська мова є багатою на дієслівні фразеологізми з метою опису дій і стану героїв роману. Вигукові фразеологізми супроводжують емоційну мову.

Мова письменника має у своїй основі загальнонародну основу та є його індивідуальним різновидом. Якщо для характеристики фразеології загальнонародної мови являється важливим максимальний і точний опис фразеологічних одиниць, то для характеристики фразеологізмів у художньому тексті найбільш важливим є те, що саме письменник обирає і як він використовує цей матеріал. Своєрідність індивідуально-авторського вживання письменником фразеологізмів як одного з найважливіших художньо-образотворчих засобів полягає у відборі фразеологічних одиниць з загальнонародного фонду, у їх модифікації, а також у своєрідному включенні в контекст.

Фразеологічний матеріал відрізняється своєю експресивністю, але через часте вживання починає стиратись образна виразність звороту. Письменник проявляє фразеологічне новаторство, за допомогою мовних прийомів намагається оживити та оновити фразеологізм. При цьому відбувається порушення традиції вживання стійкого звороту, фразеологізм піддається різним трансформаціям. Трансформація представляє собою живе явище, що виникає не тільки у художньому тексті, а й у повсякденному спілкуванні людей.

М. М. Шанський у своїй роботі «Фразеологія сучасної російської мови» виділяє такі прийоми трансформацій фразеологічних зворотів:

- 1) наповнення фразеологічного звороту новим змістом при збереженні його лексико-граматичної цілісності;
- 2) оновлення лексико-граматичної сторони фразеологічного звороту

при збереженні його значення і структури (заміна компонента синонімом, розширення його складу);

3) утворення індивідуально-авторських фразеологізмів при зміні їх граматичних властивостей і значення;

4) вживання фразеологізму як стійкого звороту і як вільного слово-сполучення;

5) використання фразеологічного звороту поряд з одним із утворюючих його слів, коли воно вільне [2, с.151].

Найбільший інтерес представляють індивідуально-авторські трансформації, адже саме вони позначають особливості творчого стилю письменника. При аналізі перетворених фразеологізмів, стилістичний критерій значущості трансформованого звороту висувається на передній план. Це означає, що при описі трансформованих фразеологічних зворотів важливою виявляється частота вживання прийомів, семантична насиченість і змістова ємність модифікованих фразеологізмів, їх зв'язок із ідейно-художнім задумом твору.

Наведемо перелік прийомів індивідуально-авторських трансформацій фразеологізмів у тексті роману «Злочин і кара»:

- 1) зміна семантики зворотів;
- 2) розширення і скорочення лексичного складу фразеологізму;
- 3) зміна граматичної структури фразеологічного звороту;
- 4) буквалізація значення;
- 5) заміна компонента фразеологізму.

Трансформовані звороти можуть слугувати засобом мовної характеристики персонажів, а також засобом вираження іронії. Крім того, вони допомагають створити композиційну єдність тексту і його фрагментів. Трансформації привносять нові відтінки значень у семантику звороту і підсилюють експресію фразеологічного звороту, змінюючи внутрішній образ фразеологізму [2, с. 72].

Звернення до тексту перекладу роману розширює межі методології дослідження фразеологічного матеріалу в художньому тексті, доповнює уявлення про різноманітність художніх функцій фразеологізмів. Це є фактичним підтвердженням важливості правильного сприйняття тексту.

Перекладом називають процес і результат створення на основі початкового тексту рівноцінного йому у комунікативному відношенні тексту іншою мовою. Тому завданням перекладу є точне відтворення оригіналу: збереження смислу та стилю, національного колориту, специфічних реалій оригіналу.

Еквівалентність нового тексту по відношенню до оригіналу забезпечується за виконання трьох основних вимог:

- 1) текст перекладу повинен у можливо повному обсязі передавати зміст оригіналу, що означає неприпустимість вільного опущення або додавання інформації;
- 2) текст перекладу повинен відповідати нормам мови перекладу, бо їх порушення призводить до неправильного сприйняття інформації;
- 3) текст перекладу повинен бути співзіставний з оригіналом за своїм обсягом, що забезпечує подібність стилістичного ефекту.

Переклад фразеологічних одиниць є дуже важливим і необхідним, адже фразеологізми реалізують у художньому тексті авторську думку. Однак питання перекладу фразеології недостатньо розроблене у теорії перекладу. Труднощі тут пов'язані з особливостями семантики, стилістичного забарвлення, образності художніх зворотів. Часто-густо зміст фразеологізмів передається ціною руйнування стилістичних особливостей звороту, тому одним з найактуальніших завдань є пошук повноцінних еквівалентів. Але необхідно не лише передати зміст звороту, але й донести образ фразеологічного звороту.

О. Кунін, С. Флорін та С. Влахов виділяють дві основні групи способів перекладу фразеологічних одиниць:

- 1) переклад за допомогою фразеологічного еквіваленту. Під еквівалентом розуміється перекладений фразеологізм, що цілком відповідає фразеологічному значенню оригіналу, побудований на такому самому образі, має однакову структуру, стилістичне та емоціонально-експресивне забарвлення;
- 2) переклад за допомогою фразеологічного аналога (вибіркового еквівалента). Під фразеологічним аналогом розуміється зворот, що має таке саме фразеологічне значення, однакову форму і забарвлення, але побудований на іншому образі та є іншим за структурою й граматичним оформленням [1, с.183].

Ці методи відносяться до фразеологічних способів перекладу. Нефразеологічні способи:

- 1) калькування – дослівна передача фразеологізму із збереженням його предметно – понятійного значення і образної основи, якщо у мові перекладу не існує аналогу фразеологічного звороту;
- 2) описовий переклад – пояснення фразеологізму за допомогою одного слова або вільного словосполучення з повною втратою образності фразеологічної одиниці.

Проблема адекватного сприйняття російських фразеологізмів при читанні роману «Злочин і кара» іноземцями стикається з проблемою перекладу усього роману англійською мовою, зокрема з питанням перекладу фразеологічного матеріалу. Ми вважаємо за необхідне на конкретному прикладі дослідити це питання, адже при точному аналізі перекладу спостерігається хибне розуміння стійких словосполучень, а звідси неточний переклад, викривлення контексту.

Метод зіставлення російських фразеологізмів у художньому тексті з їх аналогами у перекладі англійською мовою забезпечує розуміння функції фразеологізмів, яку вони виконують у тексті роману.

«To есть, сесть за чужую хлеб-соль и тут же наплевать на нее, рав-

номерно и на тех, которые вас пригласили. Так, что ли?» [4, с. 190].

Р. Певеар, Л. Волохонська: «*You mean, to sit at someone else's table and immediately spit upon it, as well as upon those who invited you. Is that it?*» [6, с. 245].

К. Гарнетт: «*Then you would sit down at another man's table and insult it and those who invited you. Eh?*» [5, с. 370].

У даному мікроконтексті фразеологізм «*хліб та сіль*» означає вид традиційного частування, що подають гостям за столом. Перекладачі використали описовий спосіб для передачі смислу даного виразу, адже у англійській мові немає еквівалента.

«...*А то вы, пожалуй, и Бог знает что подумаете*» [4, с. 193].

Р. Певеар, Л. Волохонська: «*Otherwise you might think God knows what*» [6, с. 248].

К. Гарнетт: «*For there's no knowing what you might imagine*» [5, с. 374].

У даному прикладі Р. Певеар і Л. Волохонська знайшли повний еквівалент, а К. Гарнетт використала описовий спосіб, але загальний смисл фразеологізму не загубився.

«*По-почему... вы знаете? – прошептал он, едва переводя дыхание.* [4, с. 227].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*How d-do you...know?*» *he whispered, scarcely breathing*» [6, с. 289].

К. Гарнетт: «*How do you know?, he whispered, hardly able to breathe.*» [5, с. 437].

Так як у словарній системі англійської мови не існує еквіваленту до даного фразеологізму, перекладачі використали вільні словосполучення для опису стійкого звороту.

«*Так только зашел обругаться, – заключил он, вставая, – душу отвести, а я знаю, что мне теперь делать!*» [4, с. 229].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*I've just come to swear at you,*» *he concluded, getting up, «to vent my feelings, and now I know what to do!»* [6, с. 294].

К. Гарнетт: «*So I've simply come to swear at you», he finished, getting up, «to relieve my mind. And I know what to do know*» [5, с. 443].

Перекладачі використали спосіб підбору аналога, тобто знайшли частковий еквівалент, адже у «Великому англо-російському фразеологічному словнику» О. В. Куніна є фразеологізм «*to relieve one's feelings*», що повністю співпадає з оригіналом.

«*Ведь страдать пойдем, вместе и крест понесем!*» [4, с. 219].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*We'll go to suffer together, and we'll bear the cross together!*» [6, с. 281].

К. Гарнетт: «*We'll go to suffer together, and together we'll bear our cross!*» [5, с. 423].

У англійській мові існує повний еквівалент для фразеологізму «*нести свій хрест*» (переживати труднощі).

«*Я над вашими секретами ломать головы не намерен*» [4, с. 229].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*I have no intention of breaking my head over your secrets*» [6, с. 294].

К. Гарнетт: «*I don't intend to worry my brains over your secrets*» [5, с. 443].

Якщо звернутися до «Великого англо-російського фразеологічного словника» О. В. Куніна, то фразеологізм «*ломати голову*» перекладається «*to addle one's brain*». Перекладачі використали аналоговий метод для передачі смислу даного фразеологічного звороту.

«*Мы пошли дальше в своих убеждениях*» [4, с. 192].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*We've gone further in our convictions*» [6, с. 246].

К. Гарнетт: «*We've gone further in our convictions*» [5, с. 372].

Подібного фразеологізму у англійській мові немає, тому перекладачі використали спосіб калькування, щоб точніше перекласти стійке слово-сполучення.

«*Когда же рога ставятся открыто, как в гражданском браке...*»

[4, с. 196].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*But when the horns are given openly, as in a civil marriage...*» [6, с. 251].

К. Гарнетт: «*When the deception is open, as in a free marriage...*» [5, с. 379].

К. Гарнетт у своєму тексті перекладу використовує замість фразеологізму «*give smbd horns*» («наставляти комусь рога») слово «зрада», користуючись описовим методом.

«*Это я в этот последний месяц выучился болтать, лежа по целым суткам в углу и думая... о царе Горохе*» [4, с. 5].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*I've learned to babble over this past month, lying in a corner day in and day out, thinking about...cuckooland*» [6, с. 11].

К. Гарнетт: «*I've learned to chatter this last month, lying for days together in my den thinking... of Jack the Giant-killer*» [5, с. 7].

Перекладачі використали аналоговий спосіб, замінивши фразеологізми неповними еквівалентами.

«Черный змей ужаленного самолюбия всю ночь сосал его сердце.» [4, с. 187].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*The black serpent of stung vanity had sucked all night at his heart*» [6, с. 241].

К. Гарнетт: «*The black snake of wounded vanity had been gnawing at his heart all night.*» [5, с. 364]

У даному прикладі використано спосіб калькування, адже серед англійських фразеологізмів не існує еквівалента.

«*Ну, так зачем же... как же вы сказали: чтоб ограбить, а сами ничего не взяли? – быстро спросила она, хватаясь за соломинку*» [4, с. 215].

Р. Певеар і Л. Волохонська: «*Well, then why... how can you say it was for the sake of robbery, if you didn't take anything?*» she said quickly, *grasping at a straw*» [6, с. 275].

К. Гарнетт: «*Then why... why you said you did it to rob, but you took*

nothing? she asked quickly, catching at a straw» [5, с. 414].

У даному мікроконтексті фразеологізм переклали аналоговим способом, використавши частину прислів'я «*a drowning man will catch (grasp) at a straw*».

«*Там у нас Катерина Ивановна с ума сошла, – отрезал он вдруг Соне, бросив Раскольникова*» [4, с. 220].

Р. Певеар і Л. Волохонська: « «*Katerina Ivanovna has gone out of her mind there at our place,*» he suddenly said abruptly to Sonya, abandoning Raskolnikov» [6, с. 281].

К. Гарнетт: « «*Katerina Ivanovna has gone out of her mind*», he blurted out suddenly, turning from Raskolnikov to Sonya» [5, с. 424].

Переклад за допомогою еквіваленту, так як перекладений фразеологізм повністю відповідає значенню оригіналу.

Як показує дослідження, перекладачі зверталися до різних способів перекладу. Нечисленними є випадки, коли фразеологізму оригіналу відповідає повний фразеологічний еквівалент у перекладі. Частими виявилися приклади аналогового перекладу, але, не позираючи на розбіжність внутрішньої форми та структурні відмінності, ці фразеологізми є схожими за семантикою і емоційно-експресивними характеристиками. Такий переклад можна вважати еквівалентним, адже він дає змогу виробити смисл виразу мови оригіналу та не змінити стилістичне забарвлення і задуману автором функцію.

Описовий переклад не наносить шкоди художній адекватності в цілому, але призводить до часткових втрат і часте вживання такого способу зменшує експресивність і метафоричність мови роману. Отже, описовий переклад є тлумаченням фразеологізму із заміною емоційного впливу на предметно-логічну інформацію.

У порівнюваних перекладах зустрічаються приклади калькування. Особливість такого перекладу полягає у тому, що фразеологічний зворот

втрачає семантичне злиття компонентів і сприймається іноземними читачами як вільне словосполучення, хоча воно має певні ознаки виразності й експресивності.

Отже, при перекладі фразеологічного матеріалу романа Ф. М. Достоєвського англійською мовою виникають певні труднощі, що пов'язані з розбіжністю смислових і стилістичних обсягів фразеологізмів, відсутністю співвідношення національного колориту порівнюваних зворотів. Тексти перекладів не завжди відповідають основним вимогам адекватності перекладу: збереженню смислу, стилю і національної своєрідності оригіналу.

Література:

1. Кунин А. В. О стилистическом контексте во фразеологическом ракурсе / А. В. Кунин // Структура лингвостилистики и ее основные категории: сб. науч. тр. – М. : Наука, 1976. – № 103. – 180 с.
2. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 270 с.
3. Шанский Н.М. Русские национально-маркированные фразеологические обороты / Н. М. Шанский // Русский язык в школе. – 1996. – № 2. – С. 72 – 76.
4. Достоевский Ф. М. Преступление и наказание (Литературные памятники) / Ф. М. Достоевский. – М. : Наука, 1970. – 836 с.
5. Constance Garnett Crime and Punishment [Електронний ресурс] / Constance Garnett. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.gutenberg.org/files/2554/2554-h/2554-h.html>.
6. Richard Pevear and Larissa Volokhonsky Crime and Punishment [Електронний ресурс] / Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. – Режим доступу до ресурсу : <http://el.bookza.org/g/%20Richard%20Pevear>

УДК 81'37

К. фіол. н., доц. Ковальова Н.О.

Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗНАЧЕНЬ

СЕМАНТИЧНИХ МІКРОСТРУКТУР

У ДВОСУБ'ЄКТНОМУ ДОПУСТОВОМУ РЕЧЕННІ

К. филол. н., доц. Ковалёва Н.А.
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры,
Украина
СООТНОШЕНИЕ ЗНАЧЕНИЙ
СЕМАНТИЧЕСКИХ МИКРОСТРУКТУР
В ДВУХСУБЪЕКТНОМ УСТУПИТЕЛЬНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ

Candidate of Science (Philology), docent N. A. Kovaljova
Donbas National Academy Building and Architecture, Ukraine
INTERCOMMUNICATION OF THE MEANINGS OF SEMANTIC
MICROSTRUCTURE IN A DOUBLE SUBJECT CONCESSIVE CLAUSE

Досліджені семантичні функції суб'єкта, предикатів і об'єкта, зумовлені значенням цих компонентів та їх взаємозв'язком, які скеровані на формування змістовних центрів речення – семантичних мікроструктур, в результаті взаємодії яких формується допустова семантика речення.

Ключові слова: допустове речення; семантична мікроструктура; суб'єкт; об'єкт; предикат.

Рассматриваются семантические функции субъекта, предикатов и объекта, обусловленные значением этих компонентов и их взаимосвязью, которые направлены на формирование смысловых центров предложения – семантических мікроструктур, в результате взаимодействия которых формируется уступительная семантика предложения.

Ключевые слова: уступительное предложение; семантическая мікроструктура; субъект; объект; предикат.

The semantic functions of a subject, predicates and an object stipulated with the meaning of the components and their intercommunication are considered in the paper. The components are directed to formation of the meaning centers of a sentence – semantic microstructures, and as a result of their interaction, the concessive semantics of a sentence is formed.

Key words: concessive of a sentence; semantic microstructure; subject; object; predication.

Складний характер допустових відношень неодноразово відзначали дослідники різних мов. Саме внаслідок складності і не цілком повного опису допустові відношення постійно привертають до себе увагу дослідників української мови [3; 5; 8]. На матеріалі російської мови категорію допустовості вивчали Р. М. Гречишникова, Н. О. Донець, Н. Є. Кухаревич, І. Є. Намакштанська, Т. Г. Печінкіна, К. П. Стемковська, Чин Суан Тхань, В. В. Щеуліна і багато інших; на матеріалі іспанської – З. А. Гетьман; німецької – Л. Т. Жукова; французької – М. С. Гурічева; казахської – Х. М.

Єсенов та ін.. Різноманітні підходи до вивчення вираження допустовості одиницями різних рівнів (синтagma, просте речення, складнопідрядне речення, надфразна єдність) дозволили дослідникам допустових відношень простежити роль сполучників, прийменників та займенників [4; 7; 8; 11], релевантності актуального членування речення у формуванні допустової семантики. Більшість дослідників зупинялася на аналізі складнопідрядного допустового речення. Спільним, що об'єднує велику кількість робіт, є і те, що вивчення значення допустового речення найчастіше ґрутувалося на розгляді семантики засобів зв'язку. Аналізувалися допустові відношення і в зіставленні з умовними, причинними і протиставними відношеннями, що стало підґрунтям для розподілу допустових речень на речення вільної і зв'язаної структур, частково-допустової й узагальнено-допустової семантики, для виділення складносурядних речень із протиставно-допустовими відношеннями, а також складнопідрядних власне-допустових, протиставно-допустових, узагальнено-допустових й умовно-допустових власне-допустових й невласне-допустових речень

Двосуб'єктне речення із значенням допустовості відрізняється від односуб'єктного речення, оскільки в ньому допустові відношення ускладнюються співвідношенням характеристик двох субстанцій, які можуть належати до одного понятійного класу або діаметрально протилежних класів.

Наприклад:

Хоч Шевченко був безсумнівно причетний до діяльності братства, керівництво Третього відділення схилялося до думки розглядати його справу окремо [10, с.255].

У цьому реченні суб'єкт першої мікроструктури «керівництво Третього відділення» і суб'єкт другої мікроструктури «Шевченко» є ситуативно антонімічними.

А ось у реченні типу *Хоч які ци матеріали неповні, їх видання колosalно прислужилося б мовознавцям [14, с.156]* суб'єкти належать до однієї

лексико-семантичної групи, у такому випадку це «їх видання» та «ці матеріали».

Отже, у двосуб'єктному реченні допустову семантику формують дві мікроструктури, але кожна з них має свій суб'єкт, який характеризується власним предикатом. Наприклад, у реченні

Хоча загалом вони доходили порозуміння, погляди їх різнилися [10, с.255]

кожний із предикатів («різнилися» і «доходили порозуміння») характеризує свій суб'єкт, у першій мікроструктурі – «погляди їх», а у другій – «вони».

Досить велику групу складають речення, одна із мікроструктур яких (а іноді обидві водночас) може бути безсуб'єктною. Наприклад, у першій мікроструктурі речення *Хоч і вважається, «що великий терор» панував у другій половині 30-х років (і це так), але не меншим за свою масштабністю та жорстокістю був терор голодом на початку 30-х* [13, с. 624] охарактеризований суб'єкт «терор голодом», а друга мікроструктура є нуль-суб'єктною (безсуб'єктною), і предикат у ній виражений безособовим дієсловом «вважається». Такі речення ми віднесли до групи допустових речень змішаної структури.

Зіставлення значень семантичних мікроструктур двосуб'єктного допустового речення дозволило дійти висновку про те, що:

1) при вираженні у першій мікроструктурі каузувальної дії суб'єкта на об'єкт, друга мікроструктура має:

а) характеристику суб'єкта, який є продуктом діяльності суб'єкта першої мікроструктури, за її якісною недостатністю. Наприклад:

Досить часто дослідники вдаються до порівняння Оксани та Катерини, хоча, на нашу думку, це зіставлення не виглядає коректним [6, с.368],

б) характеристику суб'єкта за його потенційними можливостями:

Хоч Україна мала всі дані для розвитку текстильної промисловості,

колоніальна політика Росії була спрямована на збереження України як ринку збуту для своїх текстильних продуктів і тому перед першою світовою війною тут було заледве шість більших текстильних підприємств [2, с. 448];

в) характеристику суб'єкта дії, при якій суб'єкт першої мікроструктури впливає на об'єкт. Наприклад:

Хоча ці унії не були тривалими, їхнє значення полягає у збереженні та підтримуванні самої ідеї об'єднання церков, а також у пошуках можливих форм церковної унії [1, с. 568];

г) характеристику негативного ставлення суб'єкта до об'єкта. Наприклад:

Хоча маси українського населення не підтримували польського повстання, московська влада постановила ліквідувати в Україні останки української самобутності й окремішності від російського народу під релігійним оглядом [2, с.448];

і) характеристику суб'єкта за недостатньою силою його впливу або каузувальної дії на об'єкт. Наприклад:

Він, всупереч цісарському декретові про рівноправність української і польської мов у школах Галичини, домігся від міністерства освіти розпорядження про запровадження викладання польською мовою в усіх гімназіях й у Львівському університеті [2, с.25];

д) характеристику суб'єкта за часом його виникнення:

Хоча передумови промислового перевороту визріли вже в середині XVIII ст., буржуазна революція вказала шлях швидкому розвиткові індустріального суспільства [9, с.115];

2) якщо у першій мікроструктурі вказано на неможливість або відсутність каузувальної дії суб'єкта, то у другій здебільшого маємо:

а) недостатнє або обмежене певними чинниками значення / функції активного виміру суб'єкта. Наприклад:

Та все ж, незважаючи на помітні позитивні зрушенні у суспільному

житті, П.Скоропадському не вдалося надовго втримати владу [1, с.30];

б) вимушенну дію суб'єкта. Наприклад:

Хоча після цих дій Н.Махно змушений був залишити Північну Таврію та відійти до Катеринослава, денікінцям так і не вдалося зберегти контроль за Україною [1, с.35];

в) позитивне ставлення суб'єкта до об'єкта. Наприклад:

Хоча західні країни Франція, Німеччина й Англія симпатизували Польщі в її боротьбі, але на допомогу ніхто не пішов, як і не став в обороні їх прав, коли цар Микола I скасував доволі ліберальну конституцію Польщі й запровадив режим твердої руки, залишивши лише деякі незначні права в адміністрації [2, с.42];

3) якщо у першій мікроструктурі виражається ставлення суб'єкта до об'єкта або різних об'єктів, то у другій найчастіше є:

а) антонімічна за змістом характеристика суб'єкта за її недостатністю:

Хоч одна з основних праць Ламетрі має назву «Людина-машина», однак він наголошує на суттєвій відмінності людини від механізмів [13, с.15],

б) каузувальний вплив суб'єкта на об'єкт. Наприклад:

I хоча поразка у Першій світовій війні позбавила Німеччину всіх її завоювань, думка про реванши, про світове панування ніколи не вмирала в реакційних колах у міжвоєнний період [1, с. 32],

в) наявність іншого суб'єкта, який стосовно значення суб'єкта першої мікроструктури є ситуативним антонімом:

У науковій літературі є різні точки зору щодо функцій політичної системи, але ж є і певні спільні наукові підходи [13, с. 30];

4) якщо у першій мікроструктурі за різними критеріями суб'єкт порівнюється з об'єктом, то у другій маємо нуль-суб'єктну (безсуб'єктну) порівняльну характеристику суб'єкта й об'єкта першої мікроструктури:

На нашу думку, цей поділ збігається з попереднім, хоча в першому робиться акцент на поділі понять, а в другому – на поділі реальних речей

[12, с. 120];

5) якщо у першій мікроструктурі є позитивна оцінка дії суб'єкта, спрямованої на об'єкт, то друга мікроструктура вміщує:

а) характеристику відсутності каузувальної дії суб'єкта на об'єкт, який зазвичай у першій мікроструктурі є суб'єктом:

I, коли вже на те пішло, Жовтневу революцію більшовики зробили вдало, хоч ні один літературний твір не навчив їх, як такі речі робляться [14, с. 40];

б) характеристику каузувальної дії суб'єкта на об'єкт, яка все ж таки не є впливовою:

Незважаючи на таку значну концентрацію в руках поміщиків земельних угідь, їхні господарства деградують та занепадають, про що свідчать посилення експлуатації селян, низький рівень організації праці, технологічний застій, неефективне екстенсивне господарювання, зниження прибутків тощо [1, с. 25];

в) характеристику наявності або функціонування суб'єкта. Наприклад:

Хоча тут були представники майже всіх європейських держав, головну роль відіграли переможці над Наполеоном, а саме: Австрія, Англія, Пруссія та Росія, які найбільше вклали людських жертв і грошей в ту перемогу [2, с.70];

г) оцінну характеристику суб'єкта за кількісним критерієм, яка виявилася недостатньою:

Хоча вирішальний голос у нарадах мали всі чотири держави-переможниці, найбільшою популярністю втішався імператор Росії, Олександр I, який завдав Наполеонові смертельного удару і зайняв столицю Франції – Париж [2, с.75];

і) оцінну характеристику суб'єкта, яка порівнюється щодо характеристики суб'єкта у першій мікроструктурі. Наприклад:

Найбільшим за обсягом був національний ринок у Великобританії,

хоча за кількістю населення вона поступалася Франції, Іспанії [9, с.43],

6) якщо у першій мікроструктурі дається обмеження або недостатність оцінної характеристики суб'єкта, то у другій є:

а) оцінна характеристика міцного зв'язку суб'єкта із об'єктом.

Наприклад:

«Хоча поняття перебуває в тісному зв'язку зі словом (воно й не існує поза словом), проте зв'язок цей має відносний характер [...]» [12, с.53];

б) дія суб'єкта. Наприклад:

I хоча у відповідь на радянську ноту з цього приводу німецька сторона заявила, що зазначені у меморандумі твердження належать особисто Гугенбергу і не погоджені з урядом, – це був тільки дипломатичний маневр [1, с.44];

в) позитивна характеристика суб'єкта, всупереч якій виконується дія суб'єкта першої мікроструктури:

Незважаючи на ті всі позитивні чинники, у перших місяцях війни російська армія постійно відступала, спалюючи по дорозі всі міста й села, щоб позбавити неприятеля засобів харчування та можливостей перебування [2, с.33];

г) оцінна характеристика суб'єкта щодо об'єкта:

Хоч у Великобританії Велика депресія не була такою катастрофічною, як в США чи інших країнах, однак її удар все ж був дуже відчутний [9, с.72];

г) якісно-кількісна характеристика суб'єкта за її недостатністю або зниженням якості чи кількості:

Попри зменшення площи сільськогосподарських угідь та чисельності працюючих в цілій галузі, виробництво продуктів харчування зростало [9, с.52];

7) якщо у першій мікроструктурі є характеристика видозміни або якості суб'єкта, то у другій висловлюється, як правило:

а) гальмівна дія об'єкта, спрямована на суб'єкт:

Україна перетворювалася на центр цукрової промисловості, хоч з боку уряду були спроби затримати цей процес шляхом штучної підтримки цукроварництва російських центральних губерній [2, с.48];

б) існування або функціонування суб'єкта за його ставленням до об'єкта:

Хоч існували певні відмінності в становленні його різних категорій, градація правового статусу зменилась [9, с.37];

в) характеристика суб'єкта шляхом антонімічного зіставлення:

Отже, металургійна промисловість України йшла до занепаду і розрухи, хоча кількість робітників, зайнятих у ній, аж до 1917 р. збільшувалася за рахунок некваліфікованих кадрів і військовополонених [9, с.73];

8) якщо у першій мікроструктурі є характеристика наявності або функціонування суб'єкта, то у другій найчастіше виражається:

а) умова, всупереч якій функціонує суб'єкт першої мікроструктури:

Незважаючи на всі переслідування українського руху та на всі заборони з боку уряду, в Україні творилася українська наука [2, с.55];

б) наявність іншого суб'єкта, який за своєю характеристикою частково обмежує значення суб'єкта першої мікроструктури:

У середніх школах, тобто гімназіях, училися переважно діти дворян та державних урядовців, хоча були й діти інших станів, яких їхні батьки могли покривати велику оплату за навчання [2, с.58];

9) якщо у першій мікроструктурі суб'єкт характеризується за його позитивною зміною, друга мікроструктура виражає характеристику другого суб'єкта за її недостатністю, неоднозначністю або негативною зміною, яка все ж таки не знижує значення першої характеристики:

Хоча частка США в ці роки у світовому промисловому виробництві деяко знизилася, однак в цілому економіка стабілізувалася [9, с.43];

10) якщо у першій мікроструктурі висловлюється позитивна характеристика суб'єкта, то у другій найчастіше наводиться порівняльна характеристика другого суб'єкта, не менш важливого. Наприклад:

Тому результат набагато поміркованіший, хоча використані засоби не мени революційні, особливо як на той час [14, с.45].

Семантичні мікроструктури з описаними співвідношеннями значень, взаємодіючи одна з одною, породжують конкретні типи семантичних відношень.

Література:

1. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 1999. – 568 с.
2. Верига Василь. Нариси з історії України (кінець XV ст. – початок ХХ ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наукова думка, 1983. – 219 с.
5. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1952. – 336 с.
6. Зіна Геник-Березовськ. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм / Ред. рада: В. О. Шевчук та ін. – К.: Гелікон, 2000. – 368 с
7. Каранська М. У. Синтаксис української літературної мови : навч. посібник. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
8. Кубрякова Е. С. О номинативном компоненте речевой деятельности // Вопросы языкознания. – 1984. – № 4. – С.13-16.
9. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник/ За ред. Б.Д.Плановика. – К.: Ікар, 1999. -737 с.
10. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ред. рада: В.О.Шевчук та ін. – К.:Час, 1998. – 255с.
11. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
12. Тофтул М.Г. Логіка. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ака-

- демія, 1999. – 336 с.
13. Філософія: Навчальний посібник/ І.Ф.Надольний, П.Андрющенко, І.В.Бойченко та ін. / За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 1999. – 624 с.
14. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок / Ред. рада: В.О.Шевчук та ін. – К.: Час, 1998.-456с.

УДК 372.881.116.1`37.046.16

К. фіол. н. Кузнецова Н.В.

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

СТРУКТУРНІ ВЛАСТИВОСТІ

СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «УЧЕНИЕ»

В ПОВІСТІ БРИСА МОГИЛЕВСЬКОГО «ЖИТТЯ МЕЧНИКОВА»

К. филол. н. Кузнецова Н.В.

ГУ «Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины»

СТРУКТУРНЫЕ СВОЙСТВА

СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «УЧЕНИЕ»

В ПОВЕСТИ БОРИСА МОГИЛЕВСКОГО «ЖИЗНЬ МЕЧНИКОВА»

Candidate of Science (Philology) Kuznetsova N.V.

SI «DMA Ministry of Public Health of Ukraine»

STRUCTURAL PROPERTIES OF SEMANTIC FIELD «SCIENTISTS»

IN NOVEL BY BORIS MOGILEVSKY» MECHNIKOV'S LIFE»

Исследование языка по методу семантических полей находит применение в языке

художественной литературы. Рассматривается семантическое поле «учение» в повести Бориса Могилевского «Жизнь Мечникова», представляющее собой совокупность лексических единиц, объединенных общим семантическим компонентом «учение». Представлены базовые признаки данного поля, основанные на его структурных составляющих. Примеры, приведенные в статье, свидетельствуют об упорядоченном, строго установленном характере выражения лексических единиц в структуре исследуемого поля. Выделение основных комплексных единиц показывает наличие трех больших подсистем первого порядка: МП-1, МП-2 и МП-3, в составе которых группированы подсистемы второго порядка: лексико-семантические группы и парадигмы. Их анализ раскрывает многомерные внутренние и внешние аспекты системных взаимосвязей лексем.

Полученные результаты будут способствовать дальнейшему, более глубокому осмыслению полевых структур языка писателя, раскрытию разнообразного характера отношений между единицами системы.

Ключевые слова: семантическое поле, микрополе, структура поля, гиперсема, гипосема, лексико-семантическая группа, тематическая группа, синонимический ряд, антонимические противопоставления.

Дослідження мови за методом семантических полів знаходить застосування в мові художньої літератури. Розглядається семантичне поле «учение» в повісті Бориса Могилевського «Жизнь Мечникова», що являє собою сукупність лексичних одиниць, об'єднаних загальним семантичним компонентом «учение». Визначено базові ознаки даного поля, засновані на його структурних складових. Приклади, наведені в статті, свідчать про упорядкований, строго встановлений характер вираження лексичних одиниць у структурі досліджуваного поля. Виділення основних комплексних одиниць показує наявність трьох великих підсистем первого порядку: МП-1, МП-2, МП-3, у складі яких згруповані підсистеми другого порядку: лексико-семантичні групи і парадигми. Їх аналіз розкриває багатовимірні внутрішні і зовнішні аспекти системних взаємозв'язків лексем.

Отримані результати сприятимуть подальшому, більш глибокому осмисленню польових структур мови письменника, розкриттю різноманітного характеру відносин між одиницями системи.

Ключові слова: семантичне поле, микрополе, структура поля, гіперсема, гіпосема, лексико-семантична група, тематична група, синонімічний ряд, антонімічні протиставлення.

Study the language according to the method of semantic fields applied language of fiction. There is considered the semantic field «учение» in the story of Boris Mogilevsky «Жизнь Мечникова», which is the totality of lexical units united by the common semantic component «учение». There are shown the basic signs of the given field, based on its structural components. Examples given in the article show an orderly, strictly established character expression of lexical units in the structure of the test field. Allocation of core unit's complex indicates the presence of three major subsystems of the first order: MP-1, MP-2, MP-3, which are grouped as part of the subsystem of second order: lexical-semantic groups and paradigms. Its analysis reveals the internal and external aspects of system interconnections lexemes.

The results will contribute to the further, better understanding of the field structures of language writer the disclosure varied character of relations between the units of the system.

Key words: semantic field, microfield, structure of the field, gipersema, giposema, lexical-semantic group, theme group, synonyms series, antonymous opposition.

В центре внимания современных лингвистических исследований находятся разные лексические микросистемы, связь между которыми четко прослеживается в пределах семантического поля – одной из самых крупных языковых категорий. Семантическое поле содержит слова, соотносимые с определенной понятийной сферой. Они способны объединяться в группы на основании общего инвариантного значения. Тип связей языковых единиц одного уровня определяется в ряде работ как парадигматические и синтагматические отношения. Последний из них менее изучен. Имеют место ассоциативно-деривационные отношения, выходящие за пределы семантического поля и указывающие на его связь с другими полями. Совокупность лексических единиц, связанных определенными, вполне закономерными отношениями, представляется в семантическом поле в виде лексико-семантических групп, синонимических рядов, антонимических противопоставлений, конверсивов, тематических групп и других соединений. Лексические микросистемы языка оказываются взаимосвязанными и соположенными.

По структуре семантическое поле иерархично: содержит ядро и периферию, возможно выделение микрополей. В основе его организации как упорядоченного множества единиц лежат гиперо-гипонимические отношения, основанные на родовидовых отношениях, существующих между понятиями. Гипонимы в качестве однородных единиц, обозначающих видовые понятия, включаются в состав объединяющего их гиперонима.

Идея исследования лексики по семантическим полям связывается в лингвистике с именами немецких ученых Й. Трира и Л. Вайсгербера, которые руководствовались предположением о невозможности описания значения слова без обращения к лексическим единицам, входящим в семантическое поле.

Основные критерии определения семантических полей изложены в

трудах отечественных языковедов М. М. Покровского, А. В. Бондарко, Ю. Н. Карапуза, А. А. Уфимцевой, Л. А. Новикова и других.

Исследование языка по методу семантических полей находит применение в языке художественной литературы. Лингвистами рассматривается совокупность лексических единиц, упорядоченных и структурно организованных в соответствии с художественным мировоззрением писателя. Анализ разнообразных лексических микросистем, вычленяемых из содержания его произведений, должен дать представление о составе лексических единиц, относящихся к пониманию особенностей культурно-национальной специфики времени.

Целью нашей работы является рассмотрение и описание основных комплексных единиц семантического поля «учение» в биографической повести Бориса Могилевского «Жизнь Мечникова». Исследовательский интерес к определению состава лексических единиц путем распределения их по микрополям приближает нас к пониманию особенностей лексики периода жизни известного русского ученого.

Для достижения поставленной цели в статье решаются следующие задачи:

- изучаются принципы построения семантического поля;
- проводится отбор лексических единиц, входящих в состав СП на основании родовой семы «учение» из повести Б. Могилевского;
- распределяется имеющийся языковой материал по микрополям (МП), входящим в состав СП «учение» и описывается каждая группа с точки зрения ее системной организации.

Материалом послужили лексические единицы, отобранные из первых пяти глав повести Б. Могилевского «Жизнь Мечникова», в которых повествуется об учебе молодого Ильи Мечникова в гимназии и затем в университете, а также данные толковых словарей, словарей синонимов и антонимов.

Лексика, применимая к понятию учения представляет собой систему – СП, отражающее общеязыковые системные качества: центр, периферию, иерархию лексико-семантических группировок. В составе семантического поля с родовой семой «учение» имеют место гипосемы первого и второго порядка. На основе гипосем первого порядка в заданной полевой структуре различаются три микрополя. В МП-1 понятие об учении связано с совокупностью теоретических, научно разработанных положений какой-либо области знаний, наукой, ее методами. В МП-2 аналогичное понятие передано через указание на человека, который занимается научными разработками, преподает или учится в учебном заведении. МП-3 содержит сведения об учебных заведениях, где проходит процесс обучения.

На уровне гипосем второго порядка внутри названных микрополей возможно выделение родовых и видовых отношений слов. В таком случае лексические единицы в МП-1 будут представлены в виде следующих словосочетаний:

современная наука, отечественная наука, русская наука, наука прошлого, курс наук, передовая наука, экспериментальная наука, острые проблемы науки, где слово *наука* представляет собой гипероним, а единицы его окружающие – это гипонимы;

учение Милеску, учение Демокрита, учение о рефлексах, эволюционное учение Дарвина развиваются гипероним *учение*, а сочетающиеся с ним слова являются гипонимами;

теория Кювье, теория Дарвина, теория эволюционного развития, эволюционная теория, теория видов, теория зародышевых листков, теория зародышевых пластов, фагоцитарная теория содержат гипероним *теория*;

у словосочетаний *научные исследования, научные утверждения, научные проблемы, научное мышление, научная деятельность, научные интересы, научное предвидение, научная строгость, научное мировоззрение*,

научный характер в качестве родового понятия выступает прилагательное *научный*, видовыми являются существительные.

Приведенные словосочетания обнаруживают формальные и смысловые связи слов, построенные на синтагматических отношениях.

В состав МП-1 входят восемь лексико-семантических групп, базовые семантические компоненты которых способны развивать в своем составе гиперсемы, представленные именами существительными:

ЛСГ существительных, называющих систему знаний: *наука, курс наук, проблемы науки*;

ЛСГ существительных, называющих науку или систему наук, ее разделы: *биология, зоология, анатомия человека, философия, история, математика, химия, естествознание, геология, естественная история, физическая география, физика, минералогия, ботаника, палеонтология, математический анализ*;

ЛСГ существительных, определяющих форму организации научного знания, совокупность знаний, их распространение, а также систему взглядов ученого: *теория, учение, идея, закон, направление, философия, гипотеза, эксперимент, исследования, утверждения, проблемы, дарвинизм, мышление, деятельность₁, интересы, предвидение, строгость, мировоззрение, характер, проповедь безбожия*;

ЛСГ существительных, называющих совокупность сведений, знаний, полученных в результате обучения, а также владение ими на практике: *знания, испытания, наблюдения, опыты, доказательство, подтверждение, ряд, образование, деятельность₂, практика*;

ЛСГ существительных, указывающих на объективно существующую связь между явлениями: *закон, превращение*;

ЛСГ существительных, называющих медицинские науки: *гистология, эмбриология, физиология, сравнительная анатомия, сравнительная эмбриология, медицина*;

ЛСГ существительных, обозначающих учебные дисциплины: *предмет, язык, словесность, история, сельское хозяйство, живопись, музыка, дисциплины университетского курса, живопись*;

ЛСГ существительных, называющих религиозно-ориентированные учебные дисциплины: *закон божий, Ветхий завет, церковные науки*.

При выделении в составе данного микрополя тематических групп, синонимических рядов и антонимических противопоставлений прослеживаются парадигматические отношения между лексическими единицами.

К тематическим группам относятся единицы класса объектов, названные гиперсемами *наука* (передовая наука, наука прошлого, курс наук, острые проблемы науки и др.), *учение* (учение Милеску, учение Демокрита, учение о рефлексах, эволюционное учение Дарвина), *теория* (теория эволюционного развития, эволюционная теория, теория видов, теория зародышевых листков и др.), *знания* (распространенность знаний, нести народу знания, отрасль знаний, объем знаний, количество знаний, прикладные знания и др.), *закон* (закон необходимости, всеобщий естественный закон, закон эмбрионального развития, биогенетический закон и др.), синонимический ряд образуют лексемы *исследование* (научное) – *вопрос, исследовать – фагоцитировать*. Антонимы представлены в составе противопоставлений лексических единиц *отнимается – присовокупится, убудет – умножится*.

Внутри МП-2, содержащего указание на человека, который занимается научными разработками, преподает или учится в учебном заведении, имеют место гиперо-гипонимические отношения:

лексемы *ректор университета, декан факультета, директор гимназии, попечитель учебного округа, высокое начальство, научные чины* развивают гиперонимы *ректор, декан, директор, попечитель, начальство, чины*, гипонимами выступают слова *университет, факультет, гимназия, учебный округ, высокий, научный*;

у словосочетаний *ассистент кафедры*, звание *кандидата естественных наук*, *доктор медицины* родовыми семами являются соответственно имена существительные *ассистент*, *звание*, *доктор*;

юный натуралист, *юный природовед*, *маленький энтузиаст*, *юный естествоиспытатель*, *молодой лингвист*, *специалист по беспозвоночным животным*, *знаток позвоночных животных* имеют гиперсемы *натуралист*, *природовед*, *энтузиаст*, *естествоиспытатель*, *лингвист*, *специалист*, *знаток*;

учащиеся курсистки, *учащаяся молодежь*, *великовозрастные гимнасты*, *профессорский стипендиат* имеют родосемы, названные именами существительными *курсистки*, *молодежь*, *гимнасты*, *стипендиат*, видосемы названы прилагательными.

Шесть лексико-семантических групп образуют МП-2:

ЛСГ существительных, называющих руководителей учебного заведения: *директор*, *попечитель*, *начальство*, *ректор*, *декан*, *научные чины*;

ЛСГ существительных, обозначающих ученое звание научно-педагогического работника вуза: *профессор*, *ассистент*, *ассистент – историк*, *академик*, *кандидат*, *доктор*;

ЛСГ существительных, называющих специалистов в какой-либо области, последователей учения: *философы*, *философы-материалисты*, *идеалисты*, *материалисты*, *платоники*, *физиолог*, *ученый₁*, *биологи*, *зоологии*, *эмбриолог*, *натуралист*, *природовед*, *естествоиспытатель*, *лжеученый*, *лингвист*, *химик*, *зоолог*, *ботаник*, *специалист*, *знаток*, *безбожник*, *ниспровержатель основ*, *дарвинист*, *антидарвинисты*;

ЛСГ существительных, называющих людей, преподающих в вузе: *ученые₂*, *служители науки*, *люди науки*, *«мученик за науку»*, *два энтузиаста науки*, *представитель*, *докладчик*, *исследователь*, *неоперившийся птенец в науке*, *ученейшие люди*, *ученые немцы*, *девятнадцатилетний ученик*;

ЛСГ существительных, называющих лицо, которое обучает, принимает экзамены: *учитель, педагог, экзаменатор*;

ЛСГ существительных, называющих учащихся высшего учебного заведения, гимназии или школы: *студент, студенты-медики, товарищи-студенты, слушатели, гимназист, учащиеся, курсистки, первоклассники, ученики, товарищи по классу, «заяц», вольнослушатель, студент в отставке, молодежь, стипендиат*.

Среди лексических единиц МП-2 наиболее представлены единицы класса объектов в составе синонимических рядов *специалист по беспозвоночным животным – знаток позвоночных животных; безбожник – молодой ниспровержатель основ* (о молодом ученом Мечникове, который опровергает существование Бога); *ученые – ученое сословие; служители науки – люди науки – «мученик за науку» – два энтузиаста науки – неопрившийся птенец в науке*.

Тематический ряд образуют лексемы с ядерными родосемами *ученый* (молодой ученый, иностранные ученые, поколение ученых, ученое сословие и др.), *философы* (*немецкие философы, философы-материалисты*).

В структуре МП-3 лексические единицы представлены в виде слово-сочетаний:

Харьковский университет, Московский университет, Медико-хирургическая академия, академия Платона с гиперонимами университет, академия;

юридический факультет, физико-математический факультет, медицинский факультет, естественное отделение, биологическое отделение, первый курс, четвертый курс, пятый класс, шестой класс – гиперонимы факультет, отделение, курс, класс;

научная работа, научный памфлет, научные труды, научная публистика, научное исследование, изложение вполне научное, научный журнал, научное открытие – гипероним научный и другие.

В состав МП-3 входят одиннадцать лексико-семантических групп:

ЛСГ существительных, называющих учебное заведение: *университет, академия, учебное заведение, источник мудрости, гимназия, училище*;

ЛСГ существительных, называющих структурное подразделение учебного заведения и учебно-административное подразделение: *факультет, отделение, кафедра, курс, класс, библиотека, учебный округ*;

ЛСГ существительных, называющих отделы учреждения: *двор, лаборатория, сад, аудитория, городок, канцелярия, кабинет ректора*;

ЛСГ существительных, указывающих на самоотверженный тяжелый труд, работу служащих: *служба, служение, подвиг, деятельность*;

ЛСГ существительных, называющих исследовательскую деятельность: *работа, памфлет, труды, сочинение, этюд, статья, диссертация, публицистика, исследование, наблюдения, изложение, заметки, журнал, вестник, брошиора, открытие, материал*;

ЛСГ существительных, называющих публичное сообщение: *рефераты, доклад, сообщения, беседы*;

ЛСГ существительных, свидетельствующих о критическом анализе и оценке научного произведения: *рецензия, критика, выводы, данные, отклик, поединок*;

ЛСГ существительных, называющих основные средства обучения: *учебник, книга, руководство, тетрадь, доска, микроскоп, чучела, экземпляр, банки, гербарий, минерал, коллекция, препарат, серия препаратов, колбы и приборы, ножницы*;

ЛСГ существительных, называющих учебное занятие по предмету: *лекции, урок, занятия, учебный материал*;

ЛСГ существительных, называющих проверочное испытание по учебному предмету: *экзамен, выпускной экзамен, пора экзаменов*;

ЛСГ существительных, называющих степень успешности усвоения учебных предметов, знак отличия: *экзамены, подготовка, страда* (начало

экзаменов у гимназистов и студентов), успехи, ответы, результат, четверка, пятерка, отметка, золотая медаль, научная высота.

Лексико-семантические группы МП-3, содержащего сведения об учебных заведениях, способны совмещать несколько лексических парадигм: тематические группы *служение науке, научный подвиг, посвятить себя науке; научное исследование, изложение вполне научное, полное изложение геологических явлений;* синонимические ряды – *университет-академия-источник мудрости; руководство – книга – научный труд –работка; микроскоп – чудесный прибор; экзамены – страда* (начало экзаменов у гимназистов и студентов); *студенческие «беспорядки» – студенческие волнения* и пр.

Приведенные примеры свидетельствуют об упорядоченном, строго установленном характере выражения лексических единиц в структуре семантического поля «учение» в биографической повести Б. Могилевского «Жизнь Мечникова». Выделение основных комплексных единиц показывает наличие у данного СП трех больших подсистем первого порядка: МП-1, МП-2 и МП-3, в составе которых сгруппированы подсистемы второго порядка: лексико-семантические группы и парадигмы. Их анализ раскрывает многомерные внутренние и внешние аспекты системных взаимосвязей лексем.

Полученные результаты будут способствовать дальнейшему, более глубокому осмыслению полевых структур языка писателя, раскрытию разнообразного характера отношений между единицами системы.

Литература:

1. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка. – М., 1986. – 600с.
2. Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка. – М., 1984. – 384с.
3. Могилевский Б. Жизнь Мечникова. – М., 1958. – 157с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1991. – 917с.
5. Словарь русского языка: В 4-х т./ Под ред. А.П. Евгеньевой. – М., 1981-1984.

6. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – М.-Л., 1950-1965.
7. Столярова Л.П., Пристайко Т.С., Попко Л.П. Базовый словарь лингвистических терминов. – К., 2003. – 192с.
8. Толковый словарь русского языка/ Под ред. Д.Н.Ушакова: В 4-х т. – М., 1934-1940.

УДК 811.161.1'373

Мудренко Г. А.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара,
Україна**

**ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ-АНГЛІЦИЗМИ
НА СТОРІНКАХ ДІЛОВИХ ЖУРНАЛІВ
(на прикладі фінансової лексики)**

Мудренко А. А.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара,
Украина**

**ИНОЯЗЫЧНЫЕ ВКРАПЛЕНИЯ-АНГЛИЦЫЗМЫ
НА СТРАНИЦАХ ДЕЛОВЫХ ЖУРНАЛОВ
(на примере финансовой лексики)**

Mudrenko H. A.

**Oles Honchar Dnipropetrovsk national university, Ukraine
FOREIGN INCLUSIONS-ANGLICISMS IN BUSINESS MAGAZINES
(illustrated by financial vocabulary)**

У статті розглядається одне з понять, пов'язаних з запозиченою лексикою, – іншомовне вкраплення. Дається визначення іншомовних вкраплень, розглядаються питання, пов'язані з графічною та функціональною адаптацією іншомовних вкраплень в сучасних текстах. У статті зроблена спроба класифікувати іншомовні вкраплення-англіцизми на прикладі нової фінансової лексики. Було проаналізовано лексичні одиниці, вибрані із сучасної мови преси методом суцільної вибірки, оскільки, як відомо, засоби масової інформації найбільш чутно і швидко реагують на різного роду зміни, які відбуваються в суспільстві, в тому числі і в області лексики.

Ключові слова: іншомовні вкраплення, запозичення, англіцизми, мова-джерело, транслітерація, фінансова лексика, термінологія сферы економіки, неологізми.

В статье рассматривается одно из понятий, связанных с заимствованной лексикой, – иноязычное вкрапление. Дается определение иноязычных вкраплений, рассматриваются вопросы, связанные с графической и функциональной адаптацией иноязычных вкраплений в современных текстах. В настоящей статье предпринята попытка классифицировать иноязычные вкрапления-англіцизмы на примере новой финансовой лексики. Анализу подвергнуты лексические единицы, извлеченные методом сплошной выборки из современного языка прессы, поскольку, как известно, средства массовой информации наиболее чутко и быстро реагируют на разного рода влияния и происходящие в обществе изменения, в том числе и в области лексики.

Ключевые слова: иноязычные вкрапления, заимствования, англіцизмы, язык-источник, транслитерация, терминология сферы экономики, финансовая лексика, неологизмы.

The article deals with one of the notions related to borrowed vocabulary, namely foreign inclusions. The definition of the foreign inclusion is given, the issues related to the graphical and functional adaptation of foreign inclusions in contemporary texts are considered. The analyzed units have been taken from up-to-date business magazines.

Nowadays the modern Russian language is being flooded with anglicisms via the mass media, the Internet and marketing industry. It is being affected by new information technologies as well as rapidly developing mass communications.

This article is an attempt to systemize one of the strata of loanwords – foreign inclusions as they make up a large part of the borrowed vocabulary. The scientific literature emphasizes the importance to research foreign inclusions in the modern Russian literary language, in the language of press and in a colloquial language, which indicates the timeliness and relevance of the research. Foreign inclusions and lexical borrowings are an intrinsic characteristic of the media, for it is a «champion» in the number of found anglicisms.

Three types of foreign inclusions are distinguished: full, partial and contaminated. The units have been analyzed according to the given classification. Abbreviations, which can also be viewed as a special type of inclusions, have also been analyzed.

We can see that along with the new words, which function in the modern language as neologisms and have already been included in its lexical system, foreign inclusions are not assimilated on the graphical level; they are not recorded in dictionaries of foreign words and they are not a part of the Russian language. Foreign inclusions play an important role in creating communicative and pragmatic characteristics of the text.

Keywords: foreign inclusions, loanwords, anglicisms, the source language, transliteration, terminology of economics, financial terminology, neologism.

Данная статья находится в русле актуальных исследований, поскольку

в наше время наблюдается тенденция активного употребления англоязычных заимствований в отечественных печатных СМИ. Как известно, на процесс заимствования влияют как лингвистические, так и экстралингвистические факторы. В последние годы стремительно развиваются массовые коммуникации, появляются новые информационные технологии, которые влияют на словарный состав языка.

В лингвистической литературе большое внимание уделяется иноязычным вкраплениям, как в теоретическом плане, так и при исследовании текстов: работы Н. Л. Еремия, Л. П. Крысина, А. А. Леонтьева, С. Флахова, С. Флорина, Ю. Т. Листровой-Правда, Б. Н. Павлова, О. С. Сапожниковой, Г. С. Скребова и других лингвистов.

Цель данной работы – систематизировать один из пластов заимствованной лексики – иноязычные вкрапления (на примере новой финансовой терминологии). В научной литературе подчеркивается важность изучения иноязычных вкраплений в современной русской литературной речи, в языке прессы и в разговорной речи, что свидетельствует о своевременности и актуальности исследования. Заимствованная лексика представляет собой сложную и неоднородную группу в лексическом составе русского языка и немалую часть среди заимствований составляют иноязычные вкрапления. В качестве иллюстративного материала используются контексты, взятые из деловых журналов и иллюстрирующие современные тенденции в языке. Общее количество исследованных иноязычных вкраплений составило более 70. Работа выполнена на материале, извлеченном методом сплошной выборки из периодических изданий таких, как «i Статус», «Контракты», «Деньги», «Власть Денег», «Бизнес», «Эксперт», «Корреспондент», «Инвестгазета». Выбор материала для исследования обусловлен тем фактом, что средства массовой информации, как известно, наиболее чутко и быстро реагируют на разного рода влияния и происходящие в обществе изменения, в том числе и в области лексики.

Иноязычные вкрапления и лексические заимствования являются неотъемлемой характеристикой языка средств массовой информации, которые являются «рекордсменами» по количеству встречающихся в них англицизмов. Помимо иностранных слов, тексты изобилуют словосочетаниями и аббревиатурами.

В устной и письменной речи представители нашего глобализированного сообщества, где постоянно происходит пересечение культур, возникают новые по отношению к конкретному языку лексические единицы, пришедшие из других языков. Зачастую заимствуется не только фонетическая, но и графическая форма таких слов. Изучение этих единиц языка и способов их межъязыковой передачи представляет сегодня большой интерес и важность.

Термин «иноязычные вкрапления» впервые был введен А. А. Леонтьевым в работе «Иноязычные вкрапления в русскую речь», который рассматривает иноязычные вкрапления как результат «существования» двух текстов: «...текст на любом языке можно представить как продукт «развертки» модели соответствующего языка, порождающий этот текст по определенным правилам. И, наоборот, можно построить такую модель, которая будет результатом «свертывания» текста по определенным правилам.... Однако... некоторые отрезки (сегменты) не укладываются в нашу модель. Это очень частые в текстах на любом языке иноязычные вкрапления в любой текст» [5, с. 61].

Л. П. Крысин дополнил и конкретизировал понятие «иноязычное вкрапление». По определению Л. П. Крысина, иноязычные вкрапления – это «незамкнутые группы слов, употребление которых обусловлено степенью знакомства говорящего с иностранным языком, некоторыми стилистическими или жанровыми особенностями речи». Л. П. Крысин выделяет «иноязычные вкрапления» в качестве одного из типов иноязычных слов наряду с заимствованиями и экзотической лексикой, между которыми су-

ществуют «структурные и функциональные различия» [3, с. 47].

Н. Л. Еремия полагает, что иноязычные вкрапления – это «беспере-водные группы слов и выражений одного языка в другом» [2, с. 84].

Также в лингвистической литературе существует классификация, предложенная Ю. Т. Листровой-Правда, в которой отражены разные структурно-семантические типы иноязычных вкраплений, характерные для языка прессы и художественной литературы. Автор дает представление о типах иноязычных вкраплений и их месте в русском литературном языке, определяет специфику отбора и стилистические функции вкраплений в связи с национально-культурной спецификой содержания текста [6, с. 21–26].

С. Влахов и С. Флорин под иноязычными вкраплениями понимают «слова и выражения на чужом для подлинника языке, в иноязычном их написании или транскрибированные без морфологических или синтаксических изменений, введенные автором для придания тексту аутентичности, для создания колорита, атмосферы или впечатления начитанности или учености, иногда – оттенка комичности или иронии» [1, с. 265].

Термин «иноязычные вкрапления» используется для обозначения тех слов, словосочетаний, предложений, которые в русских текстах передаются средствами языка-донора. В качестве синонима к термину «иноязычное вкрапление» используются выражения «иностранные слова», «иносистемное языковое явление», «иноязычное включение», «окказиональные слова иноязычного происхождения», «неассимилированная иноязычная лексика», «экзотизмы вкрапления». Иноязычные вкрапления относятся к неассимилированной лексике и не принадлежат к системе использующего их языка, они не закреплены в словарях иноязычных слов. Иноязычный компонент, сознательно внедряемый автором в произведение, часто используется как важный и действующий стилистический прием для создания в произведении специфической «иностранный» атмосферы. А также он может выполнять функции ключевого фрагмента текста, без которого пони-

мание замысла автора невозможно и который в этом отношении не допускает никакого замещения или изменения собственного формата и объема [7, с. 114]. Вместе с тем, очевидно, что, не будучи в прямом смысле элементами системы русского языка, иноязычные слова играют важную роль в порождении современного дискурса. Традиционное отношение к ним, как к единицам, которые засоряют родную речь и препятствуют развитию ее словообразовательных возможностей, базируется на активности процесса заимствования английских слов. В терминологии вопрос подобным образом не ставится, прежде всего, потому, что большинство терминов являются заимствованиями в силу экстраглоссических причин и, на наш взгляд, заимствованные слова играют важную роль в современной лингвистике и должны быть предметом специального рассмотрения и исследования.

Согласно классификации, которая была предложена Ю. Т. Листровой-Правда, выделяются три типа иноязычных вкраплений: полные, частичные и контаминированные вкрапления [6, с. 155].

Полные иноязычные вкрапления представляют собой вставленный в русский текст отрезок текста, словосочетание или слово на иностранном языке без изменений, они записаны графикой языка-донора, фонетически и грамматически не ассимилированные. К полным вкраплениям можно отнести следующие примеры:

Теперь внести деньги на карточку можно не только в отделении банка или через его банкомат с функцией cash-in [Контракты, 2009, №18–19, с. 27];

Клиентов private banking банки радуют особыми условиями, привилегированными картами, сверхдоходными вкладами и круглосуточным консьерж-сервисом [Деньги, 2013, №10, с. 41];

Кроме того, перед продажей необходимо будет провести due diligence банков, а это сложный процесс [Контракты, 2010, №38, с. 29];

В united-linked часть портфеля по желанию клиента размещается в

более рискованные инструменты [Деньги, 2011, №21, с.26].

Частичные иноязычные вкрапления (полуассимирированные) – это слово, словосочетание, предложение или более крупный отрезок иностранного текста, в той или иной мере ассимилированные в принявшем языке или включенные в синтаксические отношения в составе русского предложения:

…позволяют клиентам расплачиваться карточками за коммунальные услуги, предоставляют сервис мобильного и интернет-банкинга [Контракты, 2010, №22–23, с. 2];

Кроме того, часто кэши-ин-терминал отказывается принимать еще «хрустящие» банкноты, очевидно, подозревая, что они «свеженарисованные» [Деньги, 2010, №20, с. 39];

Альфа-Банк и VAB Банк успешно продавали кэши-кредиты и кредитные карты через свои системы интернет-банкинг [Инвестгазета, 2013, №48, с. 35].

Контаминированные (русскоязычные) вкрапления представляют собой русские слова, словосочетания или предложения, употребленные по законам другого языка или с нарушением законов русского языка (слово или словосочетание состоит из элементов языка-донора (латиница) и языка-источника (кириллица). На современном этапе в печатных изданиях достаточно часто встречается употребление контаминированных вкраплений:

По данным портала prostobank.ua, за апрель средняя ставка по cash-займам снизилась на 0,8 п.п. [Власть Денег, 2011, №18–19, с. 43];

Сейчас мы строим систему, в которой любой ритейлер может перевести свои единицы в кошельки PayPal [Личный счет, 2013, №3, с. 14];

…при этом ставка overnight снизилась с 3,9 – 4,1% годовых в начале мая до 2,3 – 3% годовых в конце месяца [Контракты, 2009, №22–23, с. 2];

Фондовые рынки emerging markets могут вырасти на 32% в течение года [Контракты, 2009, № 25–26, с. 8].

Анализ показывает, что аббревиатуры, которые также можно рассматривать как особый тип вкраплений, довольно часто употребляются (составляют приблизительно 25% анализируемых единиц):

...разивать CRM-системы, которые позволяют сохранить информацию об истории взаимоотношений банка и клиента [Инвестгазета, 2013, №48, с. 30];

В этом году была внедрена услуга управления лимитом по карте и возможность самостоятельного отключения CVV-кода [Инвестгазета, 2013, №48, с. 32];

Поэтому заявление о том, что предприятие собирается провести IPO, для всего украинского бизнес-сообщества было сигналом о том, что такой компании можно доверять [Контракты, 2010, №16, с. 16];

Единственный инструмент, который мы активно используем, это – BLT-акция [i Статус, 2009, №35, с. 21].

Благодаря своей компактности и информативности аббревиатуры очень популярны среди авторов, пишущих для журналов:

- *Европейский фонд финансовой стабильности (EFSF) [Деньги, 2011, №21, с. 6];*
- *страховка от дефолта (CDS) [Контракты, 2009, №16–17, с. 6];*
- *исходя из маржи OIBDA (способ расчета операционной прибыли, определяемый как процент от выручки) [Контракты, 2009, №22–23, с. 26];*
- *программа выкупа проблемных активов (TARP) [Эксперт, 2009, №23, с. 34].*

Благодаря тому, что в тексте было предложено полное название, читатель понимает, о чем идет речь, и такое вкрапление становится полноценным членом предложения, несмотря на графическое написание. Как мы видим из примеров, полный официальный перевод объемен и автор использует английскую аббревиатуру.

Одной из особенностей иноязычных вкраплений является окказио-

нальное использование, что обычно связано с контекстом, в котором может даваться объяснение, перевод, авторский комментарий или сноска. Иноязычные вкрапления, как уже было отмечено, не зафиксированы в словарях иностранных слов принимающего языка. Иногда автор использует русский аналог или перевод того или иного явления или же в скобках дает объяснение:

*...суперпопулярный **BITCOIN** (электронная валюта, которая не имеет эмиссионного центра)...* [Деньги, 2014, №4, с. 34];

*Начиная с 2012, найти кредитную карту без **grace period** (льготный период) стало сложнее* [Деньги, 2013, №2, с. 32];

*...можно ожидать появление **united-linked-полисов** – гибрида страхования и инвестиций* [Деньги, 2011, №1, с. 31];

*...поэтому очень внимательно отнеслись к **cash flow** (денежный поток от операционной деятельности), к капитальным и операционным затратам* [Контракты, 2009, №22–23, с. 26];

Таким образом, мы видим, что наряду с новыми словами, функционирующими в современном языке на правах неологизмов, уже вошедших в его лексическую систему, иноязычные вкрапления не усвоены на графическом уровне; они не зафиксированы в словарях иностранных слов и не входят в состав русского языка, а также не освоены в массовом употреблении. Использование иноязычных вкраплений зависит от того, насколько говорящий знаком с иностранным языком (в данном случае английским). Иноязычные вкрапления играют важную роль в создании коммуникативно-прагматических характеристик текста. Иноязычные вкрапления со временем могут перейти в разряд варваризмов, заимствований, пройдя стадию графической и фонетической ассимиляции и, со временем, смогут пополнить лексику русского языка. Какая-то часть их, возможно, не удержится в языке, уступив место исконно русским аналогам, среди нескольких конкурирующих заимствований может занять предпочтительное положение ка-

кое-либо одно, какое-то слово отомрет вместе с обозначаемой им реалией, и т.п.

Литература:

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М., Международные отношения, 1980. – 263 с.
2. Еремия Н. Л. О принципах отбора экзотизмов и иноязычных вкраплений в учебные толковые словари / Н. Л. Еремия // Вопросы лексикологии, лексикографии и прикладной лингвистики: Лингвистические исследования. – М., 1976. – С. 83–94.
3. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Леонид Петрович Крысин. – М.: Наука, 1968. – 208 с.
4. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике / Леонид Петрович Крысин. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 888 с.
5. Леонтьев А. А. Иноязычные вкрапления в русскую речь / А. А. Леонтьев // Вопросы культуры речи. – М.: Наука, 1966. – №7. – С. 60–68.
6. Листрова-Правда Ю. Т. Отбор и употребление иноязычных вкраплений в русской литературной речи XIX века / Ю. Т. Листрова-Правда. – Воронеж, 1986. – 144 с.
7. Манина С. И. Прагматические функции иноязычных вкраплений / С. И. Манина // Вестник Адыгейского государственного университета, 2010. – №1. – Серия 2: Филология и искусствоведение – С. 114–118.
8. Новоженова З. Л. Иноязычное вкрапление как дискурсивное явление: русское слово в чужом тексте / З. Л. Новоженова // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта, 2012. – №8. – Серия: Языкознание – С. 37–42.
9. Норлусенян В. С. Иноязычные вкрапления: современное состояние проблемы / В. . Норлусенян // ВНГУ, 2010. – №57. – С. 63–66.

УДК 81'373:8

Д. філол. н., проф. Панченко О. І.

**Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна**

**ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС
ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

Д. філол. н., проф. Панченко Е. І.

**Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
К ВОПРОСУ О ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ СТАТУСЕ
ТУРИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА**

**Doctor of Sciences (Philology), Professor Panchenko O. I.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
CONCERNING LINGUISTIC STATUS OF TOURISTIC DISCOURSE**

Аналізується один із видів сучасного дискурсу, який функціонує у порівняно новій сфері діяльності – у сфері подорожей. Розглядається його місце в матриці сучасних дискурсів. Цей вид інституціонального дискурсу наближений до рекламного або масс-медійного, інформаційного дискурсу, але має певні відмінності та структурно-семантичні особливості. Важливою складовою частиною туристичного дискурсу можна вважати такий особливий вид тексту, як креолізований гіпертекст. Цей дискурс має право на окреме лінгвістичне існування, оскільки він має свою власну екстралингвістичну основу, що обумовлює особливості його лінгвістичного втілення.

Ключові слова: текст, жанр, дискурс, туристичний дискурс, креолізований гіпертекст.

Анализируется один из видов современного дискурса, который функционирует в сравнительно новой сфере деятельности – в сфере путешествий. Рассматривается его место в матрице современных дискурсов. Этот вид институционального дискурса близок к рекламному или масс-медиальному, информационному дискурсу, но имеет определенные отличия от других и структурно-семантические особенности. Важной составляющей туристического дискурса можно считать такой особый вид текста, как креолизованный гипертекст. Этот дискурс имеет право на отдельное лингвистическое существование, поскольку он имеет свою собственную экстралингвистическую основу, что обуславливает особенности его лингвистического воплощения.

тическую основу, обуславливающую особенности его лингвистического воплощения

Ключевые слова: текст, жанр, дискурс, туристический дискурс, креолизованный гипертекст.

The article deals with the problem of discourse description. It presents an analysis of one of the types of contemporary discourses which functions in a comparatively new sphere of activity – in the sphere of travelling. The article describes its place in the contemporary discourse matrix. This kind of institutional discourse can be considered close to an advertising or mass-media informative discourse but has some differences and structural and semantic peculiarities. Such a specific text as a creolized hypertext can be regarded as a part and parcel of a touristic discourse. The touristic discourse has the right to existence as it has an extralinguistic basis of its own which preconditions the peculiarities of its linguistic implement. The advertising formula AIDA is applied to the investigation of touristic discourse.

Key words: text, genre, discourse, touristic discourse, creolized hypertext.

Современную эпоху интенсивного человеческого общения характеризует возрастание эффективности выполнения текстом конкретных задач массовой и индивидуальной коммуникации, то есть деятельности, направленной на сообщение и получение определенной информации. В этом процессе текст опосредует связь между коммуникантом и коммуникатором и представляет собой источник информации для коммуниканта. Одной из востребованных сфер коммуникации является туризм.

В настоящее время туристическая индустрия переживает период стремительного подъема: появляется все больше туристических компаний и туристических операторов, обновляются туристические предложения, охватывающие все новые и новые страны и уголки земного шара, повышается уровень туристических услуг.

Все более широкое распространение туризма позволяет говорить о появлении в языке особого туристического дискурса, который включает в себя от одного до значительного количества текстовых компонентов, функционально связанных между собой и имеющих определенные экспрессионистические параметры. Объектом данного дискурса является организация туристических поездок, прагматическая направленность текстов сводится к созданию аттрактивного образа той или иной про-

граммы

Исследования, касающиеся проблематики туризма, уже проводились ранее в туристика и экономике (И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. К. Пейруте, Р. Ланкар, М. Буайе); в публицистике (жанр путевого очерка – К. А. Панцырев); в концептологии (эволюция концепта «путешествие» – Е. А. Боброва); в ономастике (географические названия – А. В. Суперанская, Т. В. Лиштованная). Тексты, связанные с коммуникацией в сфере туризма, тоже привлекали к себе внимание и рассматривались в лингводидактических, лингвострановедческих, лингвокультурологических целях (Л. Г. Викулова, Е. В. Высоких, А.В. Павловская) [см. 2, 5], тем не менее, дискурс данной сферы как лингвистический феномен до сих пор не являлся предметом комплексных специализированных исследований.

Целью данной статьи является определение лингвистического статуса туристического дискурса. Следует отметить, что по ряду параметров последний близок к рекламному и массово-информационному, но имеет определенные отличия. Туристический дискурс может быть представлен в различных медиа-сферах – в периодических изданиях, на телевидении, в буклетах и справочниках, в сети Интернет.

Не углубляясь в разнообразие дефиниций дискурса, остановимся на той из них, на которую мы будем опираться в данной работе: «Дискурс – это цельнооформленная единица информации, характеризующаяся связностью, обусловленная лингвистическими и экстралингвистическими параметрами и представляющая собой совокупность текстов, имеющих схожие темы, принципы построения и одинаковые pragматические параметры» [1, с. 25]. В лингвистической литературе исследуют такие виды дискурса, как политический, дипломатический, административный, юридический, военный, педагогический, религиозный, спортивный, научный, сценический, медицинский, деловой, рекламный и массово-информационный и др. В качестве определения институционального дис-

курса в сфере туризма принимается термин «туристический дискурс» (далее – ТД), под которым понимается речь, реализуемая в институциональных ситуациях общения в предметной области туризма. Туристический дискурс – особый подвид рекламного дискурса, объединяющий различные виды рекламы туризма и нацеленный на позиционирование и продвижение туристических услуг с помощью стратегий аргументации, которые имеют лингвокогнитивный характер. Он включает в себя от одного до значительного количества текстовых компонентов, функционально связанных между собой и имеющих определенные экстралингвистические параметры. Темой данного дискурса является организация туристических поездок, прагматическая направленность текстов сводится к созданию привлекательного образа той или иной программы

Услуги и товары в туризме нуждаются в высокой степени информативности. В связи с этим в сфере туризма активно используются разнообразные дискурсивные жанры: брошюра, проспект, буклет, справочник и другие. ТД выполняет, прежде всего, информативную функцию, и, наряду с этим, сопряженную с ней убеждающую функцию. Отбор и передача информации, ее оценка осуществляются таким образом, чтобы наиболее полно информировать адресата сообщения и как результат – убедить его в целесообразности приобретения предлагаемого турпродукта или услуги, то есть ТД носит рекламный характер.

Рекламный текст обладает формульным характером, связанным жесткой последовательностью его элементов. Наиболее распространенная формула рекламы (так называемая формула AIDA) включает в себя четыре элемента, идущие друг за другом в строгой последовательности: attention (привлечение внимания адресата), interest (возбуждение интереса к рекламируемому продукту), desire (возбуждение желания обладать товаром), action (побуждение к нужному адресанту действию) [3].

Приложив эту формулу к туристическому дискурсу, мы увидим,

что привлечение внимания адресата достигается во-первых, броским заголовком, названием той или иной туристической программы (*Европейский фейерверк, Мечты королей, Скандинавская сказка, Великолепная Италия* и т.д.), во-вторых, использованием картинок и фотографий. В этом случае, на наш взгляд, наблюдается одно из существенных отличий туристического дискурса от вообще рекламного. Если обычная реклама предлагает не всегда достаточно интеллектуально адекватные иллюстрации, то в туристическом дискурсе налицо проверенные временем, по определению аттрактивные объекты, как, например, фотографии Собора Святого семейства в Барселоне или замка Толедо. Попав в наше поле зрения, они не могут не вызвать интереса.

Интерес к рекламируемому продукту далее поддерживается с помощью рекламно-информационных текстов, которые, как правило, являются, во-первых, креолизованными текстами, во-вторых, гипертекстами. Одним из компонентов данного дискурса является своеобразный сжатый текст, который представляет собой отзыв туриста об отеле, туроператоре, экскурсии и т.д.

В ряде случаев туристический дискурс находит воплощение в форме гипертекста – такой формы организации текстового материала, при которой его единицы представлены не в линейной последовательности, а как система явно указанных возможных переходов, связей между ними. Следуя этим связям, можно читать материал в любом порядке, образуя разные линейные тексты.

Так, например, мы можем углубиться в туристический дискурс на сайтах «Отпуск», «Феерия», «Испатур», «Туризм.ру» и бесконечном количестве других. Поиск и рекламные линки – это первые элементы гипертекста, с которыми сталкивается потребитель. Далее гипертекст приведет к описанию той или иной программы, которая имеет свой фотоальбом, иногда видеоиллюстрации, сведения о компании и ее

сотрудниках (часто с их портретами, личными блогами), календарь работы компании, линк для вопросов и ответов и многое другое, например:

<i>Заголовок</i>	<i>Дата</i>
<i>Акция от NCL: Дети до 18 лет бесплатно!</i>	<i>25.02.14</i>
<i>Приглашаем на семинар с Игорем Захаренко! 26.03.2014</i>	<i>14.02.14</i>
<i>Русскоязычный сервис на лайнерах Costa Cruises</i>	<i>10.02.14</i>
<i>ВАЖНО – работа офиса в дежурном режиме</i>	<i>29.01.14</i>
<i>День Рождения у нас, а подарки дарим мы!</i>	<i>14.01.14</i>
<i>ВАЖНО – работа офиса в новогодние праздники</i>	<i>27.12.13</i>
<i>Вебинары «Феерии» в декабре! Внимание! Изменился график!</i>	

Возбуждение желания обладать товаром, в данном случае – осуществить ту или иную поездку подогревается также набором отзывов туристов.

В отличие от обычной рекламы, в сетевом туристическом дискурсе можно встретить и значительное количество отрицательной информации, которая позволяет построить свой гипертекст, то есть выбрать тот маршрут, которые представлен наиболее интересным креолизованным текстом и подтвержден наибольшим количеством положительных отзывов и наименьшим – отрицательных:

Следующий элемент туристического, как и любого рекламного дискурса – побуждение к нужному адресанту действию. На туристических сайтах имеется значительное количество линков, которые можно назвать деловыми, в отличие от предыдущих развлекательных или увлекательнательных. Это информация о стоимости программы, о получении визы, требованиях к фотографии туриста, документам и т.п.

Данный вид текстов широко представлен в сети Интернет, которая представляет собой мощный медиа-ресурс, и в какой-то степени ориентирована на газетно-публицистический стиль, выполняя информационную функцию, присущую данному стилю.

Таким образом, существующие тематические, лексические и структурные особенности текстов туристического дискурса позволяют говорить о них как об особом новом информационном жанре. Мы считаем, что туристический дискурс имеет право на отдельное лингвистическое существование, поскольку он имеет свою собственную экстралингвистическую основу, обуславливающую особенности его лингвистического воплощения; это креолизованный текст с жестко закрепленными креолизованными компонентами (реально существующие изначально привлекательные туристические объекты). Туристический дискурс в сети Интернет представлен гипертекстом, включающим в себя значительное количество линков и шагов, дающих как положительную, так и негативную информацию. Существующие тематические, лексические и структурные особенности текстов отзывов позволяют говорить о них как об особом новом информационном жанре.

Литература:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Боброва Е. А. Опыт лингвистического исследования эволюции концепта ПУТЕШЕСТВИЕ в англоязычной культуре Текст. : дис. .канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. А. Боброва. – Иркутск : БГУЭП, 2006.-217
3. Концепт движения в языке и культуре Текст. / отв. ред. Т. А. Агапкина. М. : Индрик, 1996. – 384 с.
4. Медведева Е.В. Рекламный текст как переводческая проблема / Е. В. Медведева // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 4. – С. 23–42.
5. Миронова Н. Н. Структура оценочного дискурса: дис. ... доктора филол. наук: спец. : 10.02.04 «Германские языки» и 10.02.19 «Теория языка» / Миронова Надежда Николаевна. – М., 1998. – 378 с.
6. Погодаева С. А. Языковые средства аргументации во французском туристическом дискурсе : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.05 / Погодаева Светлана Александровна; [Место защиты: Иркут. гос. лингвистич. ун-т]. – Ир-

- кутск, 2008. – 234 с.
7. Реклама: культурный контекст Текст.: коллективная монография / под общ. ред. Т. Э. Гринберг, М. В. Петрушко. – М. : РИП-холдинг, 2004.- 185 с.
 8. Тюленева Н. А. Лингвокогнитивные стратегии позиционирования и продвижения туристических услуг в российской и англо-американской рекламе : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Тюленева Наталья Александровна; [Место защиты: Ур. гос. пед. ун-т]. – Омск, 2008. – 269 с.

УДК 81'27: 004.738.5

К. филол. н., проф. Попко Л. П.
Государственная академия руководящих кадров культуры и искусств
Министерства культуры и искусств Украины
ОСОБЕННОСТИ ПОЯВЛЕНИЯ НОВОГО СЛОВА В ЯЗЫКЕ

К. філол. н., проф. Попко Л. П.
Державна академія керівних кадрів культури та мистецтв
Міністерства культури та мистецтв України
ОСОБЛИВОСТІ ПОЯВИ НОВОГО СЛОВА У МОВІ

Candidate of Sciences (Philology), Professor L. P. Popko
State Academy of Leading Personnel of Culture and Arts
Ministry of Culture and Arts of Ukraine
PECULIARITIES OF NEW WORD APPEARANCE IN
THE LANGUAGE

У статті розглядаються проблеми формування та функціонування неологізмів у сучасній російській мові. Існують три головних шляхи виникнення нового слова у мові: словотвір, семантична трансформація та запозичення.

Крім традиційних способів створення нового слова, до яких можна віднести афікацію, словоскладання тощо, існують також узуальні засоби: гендіадіс., редуплікація, голофразіс, такі засоби семантизації, як пансемія, сенсемія, асемія, ізосемія, гіпосемія, антисемія, транссемія, гетеросемія тощо. Ці засоби розглядаються у статті.

Ключові слова: неологізм, неологія, запозичення, словотвір, словотвірний компонент, засоби семантизації.

В статье рассматриваются проблемы формирования и функционирования неологизмов в современном русском языке. Существует три основных пути появления нового слова в языке – словообразование, семантическая трансформация и заимствование.

Кроме традиционных способов словообразования, существует и множество других, не столь распространенных, к которым можно отнести аффиксацию, словосло-

жение и другие, существуют также узульные способы: гендиадис,, редупликация, голофразис, такие способы семантизации, как пансемия, сенсемия, асемия, изосемия, гипосемия, антисемия, транссемия, гетеросемия и т. д. Эти способы и рассматриваются в статье.

Ключевые слова: неологизм, неология, заимствование, словообразование, словообразующий компонент, способы семантизации.

The article deals with the problems of Russian neologisms. The new words (neologisms) appear in the language every day in huge number, naming the new things and processes. In linguistics, word formation is the creation of a new word. Word formation is sometimes contrasted with semantic change, which is a change in a single word's meaning. The boundary between word formation and semantic change can be difficult to define: a new use of an old word can be seen as a new word derived from an old one and identical to it in form. The way to a large vocabulary in Russian is through such type of morphology as derivational morphology. Russian contains two types of morphology: inflectional and derivational. In the modern word formative theory of neologisms there is practically no description of concrete unusual occasional way of word formation, such as holophrasis, gendiadis, decomposition and others. The task of the linguists is to find, describe and define the new words. For understanding the meaning of the new word it is also very important to show, what way of word formation the neologism was created by but in the modern word-formative theory there is practically no description of concrete unusual occasional way of word formation.

Key words: neologism, neology, borrowing, derivation, derivational component, ways of semantization.

Проблема, рассматриваемая в данной статье, находится в русле важнейших исследований, поскольку значительное место среди всех лексических новообразований занимает, без сомнения, слово. Существует три основных пути появления нового слова в языке – словообразование, семантическая трансформация и заимствование. Русский язык особенно богат словообразовательными возможностями, в первую очередь обращает на себя внимание развитая система суффиксации, позволяющая выразить богатый спектр эмоций.

Проблемы неологизации рассматривают в своих трудах Э. И. Ханпира, В. Г. Лыков, В. В. Лопатин, Н. В. Бакина, В. А. Габинская, Е. А. Земская, А. В. Брагина, А. В. Березовенко и др., в украинской неологии это, в частности, Г. Н. Виняр, Д. В. Мазурик, А. Самойлова и другие лингвисты. Однако еще остается ряд частных проблем, которые не получили достаточного освещения в лингвистической литературе.

Целью данной статьи является анализ узульных способов образова-

ния новых слов в современном русском языке.

Аффиксальное словообразование является наиболее традиционным и нормативным в русском языке. Как отмечает Л. А. Кудрявцева, «активно реализуются известные деривационные модели, позволяющие автору моделировать экспрессивно-эмотивно-оценочное содержание путем создания собственных метафор, перифраз, энантиосемем и, конечно же, окказиональных слов, обладающих в значительной степени необычностью, яркостью, высокой воздействующей силой» [2, с. 19].

Множество примеров образования неологизмов можно почерпнуть в словарях новых слов. Лексикографические источники дают, в частности, лексемы *системщик*, *желтопрессник*, *белодомовец*, *бывшевики*, *голодовщик*, *неплательщик* и т.п.

Кроме традиционных способов словообразования, существует и множество других, не столь распространенных. Узуальными считаются такие способы, которые находятся в центре словообразовательной системы и наиболее активно используются: префиксация, суффиксация, постфиксация, сложение, сращение, транспозиция,

Наиболее интересны и необычны потенциальные и окказиональные способы словообразования. Потенциальные способы детально описаны В. П. Изотовым [1]. Под потенциальными способами он понимает нетипичное использование узуальных способов. К ним можно отнести:

- гендиадис – такую разновидность сложения, которая состоит в рифмовке составляющих компонентов:

бом-бом-тилимбом, ложки-плошки, тары-бары-растабары; круиз по маршруту Москва – Нарьян-Мар – Марын Кумар – Петушки – Нью и Олд Васюки (КВН);

- редупликация – разновидность сложения, заключающуюся в многократном повторе компонентов:

Я развозжу дворняжек-доходяг. Мы много ездим и в нашей коллекции

такие титулы, как 1 цац, 2 цацы, 4 резерв-цацы, и 8 ланца-дрица-гон-ца-ца!!! (КВН);

- голофразис – разновидность сращения, при которой слово создается на базе любого целого предложения или части сложного:

«Женщина я-мечтаю-о-счастье»,

А этот плац – «намневеликоват?» «А цветклицу? «Выпробовали в-кусно?» (Хлебников),

Миша, ты, что квас допил?- Кто КВАСДОПИЛ? Я квасдопил?! Да сами вы квасдопили! (КВН);

- плурализация и сингуляризация, которые состоят в том, что у слов Singularia tantum и Pluralia tantum изменяется значение в случае образования от них соответственно форм множественного и единственного числа – *чаи гонять*).

Любое изменение значения слова при сохранении звуковой оболочки известно как его семантизация. Концентрация смысла, а тем самым формальная экономия в ряде случаев обеспечивается семантическими трансформациями бытующих в языке слов.

Стали употребляться в русском языке такие новые лексико-семантические варианты, как: *афганец* 'участник войны в Афганистане', *глушение, захлопывание* – прерывание чьей-либо нежелательной речи', *номинация* 'конкурсный раздел на кинофестивале', *фанерный, холостой* 'исполняемый под фонограмму', *чеченец* 'участник войны в Чечне'.

Коридор (коридоры чего) 'о разветвленном управляемом аппарате', где семантическая инновация возникает на базе известного лексико-семантического варианта: *коридор* 'проход (узкий и длинный), соединяющий отдельные части квартиры, здания'. Сходство обозначаемых понятий усматривается в данном случае в общем признаке – обладающий, как правило, большим протяжением, объемный. Другое значение слова коридор приобретает в связи с прохождением таможенных формальностей (*зеленый*

коридор, красный коридор).

К числу сравнительно недавних образно-метафорических переосмыслений относятся также: *боковой* 'побочный, не основной' (боковая цель), *горячий* 'выражающий, отражающий то, что соответствует интересам текущего времени, злободневный' (*горячее мнение*), *зеленые* 'об американской валюте', *деревянный* – о национальной валюте и т.п.

Семантизация включает ряд приемов:

- пансемия, то есть стремление слова к всезначности, например, слова *штука, фенечка, фишка, постанова* могут означать что угодно;
- синсемия – совмещение нескольких значений многозначного слова в одном контексте:

На носу чемпионат мира по биатлону. А знаете ли вы, что перебегать норвежских биатлонистов также сложно, как перестрелять китайских.

В мире непознанного. Окулист прописал прапорщику Петренко закапывать глазные капли.... И вот уже полгода исполнительный прапорщик старательно закапывает их в своем огороде (КВН);

– асемия – употребление слова без значения, на которой построен целий рассказик Л. Петрушевской:

Сыпала Калуша с калушатами по напушке. И увазила бутявку, и волит: Калушата! Калушаточки! Бутявка! Калушата присяпали и бутявку стрямкали. И подудонились. А Калуша волит:- Оее! Оее! Бутявка-то некузявая! Калушата бутявку вычучили. Бутявка вздребезнулась, сопритюкнулась и усяпала с напушки. А Калуша волит калушатам: – Не трямкайте бутявок, бутявки любые и зюмо-зюмо некузяевые. От бутявок дудонятся. А бутявка волит за напушкой:- Калушата подудонились! Калушата подудонились! Зюмо некузяевые! Пуськи бятые!

- изосемия – семантическая трансформация, когда звуковая оболочка, не имеющая значения, начинает семантизироваться произвольным обра-

ЗОМ:

- мальчики бывают разные, всякие такие распекрасные, но всем однаково хочется пива где-нибудь набульбениться (КВН).

В. П. Изотов отмечает, что в стихотворении А. Вознесенского «Скрым-тымным» это слово последовательно приобретает 13 значений;

- гипосемия, то есть немотивированное, произвольное употребление слова в другом значении: «Шри ланка меня, любимый, только очень сильно шири») [цит. по 3];

- антисемия – приобретение словом противоположного значения:

«- Ну что, красивая, поехали кататься, как сказал шофер дома престарелых» (КВН);

- транссемия – приобретение словом значения другого слова на основе паронимической аттракции:

- *Сейчас как амстердам в глазго, так душанбе из тебя вон!* [цит. по 4];

- гетеросемия – переосмысление слова на основе выделения в его составе части, совпадающей с реальным словом:

Познакомимся с симпатичными ласточками. О себе – симпатичные ласты...(КВН);

- парасемия – переосмысление слова на основе совпадения его частей с двумя или более реальными словами:

Загадки истории. Раньше все работники МУРа ездили на автомобилях марки ЗИЛ. – За это их ласково называли «мурзилки» (КВН).

В литературе выделяются также окказиональные способы словообразования. К окказиональным способам относятся:

- креация, то есть присвоение лексического значения произвольной последовательности звуков: *робот, чебурашка*;

- аугментация – неморфемное увеличение производящей основы: *крохотулечный, манервный* век;

- элиминирование – неморфемное уменьшение производящей основы:

сидент, отсидент из диссидент;

- анаграмматические способы:

ретроскрипция (новое слово образуется путем обратного прочтения и написания производящего слова: *Ани Лорак* из Каролина),

метатеза (перестановка компонентов производящего слова: *лизоблюд* из *блюдолиз*),

тмезис (вторжение аффикса или целого слова внутрь производящего слова: *Усам-будь-он не Ладен*);

– эманципация морфем – морфема начинает употребляться как самостоятельное слово: «*в ней была та мера «пре-»... превосходства, преступления каких-то норм*»;

- разлияние, когда слово распадается на части, каждая из которых начинает функционировать самостоятельно:

– *Ну как там, внученька, поживает твой грейпфрут?*

- *Бабушка! Сколько можно! Не грейпфрут, а бойфренд! Бойфренд!!*

– графикация, при которой формантом выступают графические и орфографические средства: *сан-техника читим, как сант-техника* [цит. по 5];

- субSTITУЦИЯ, или заменительное словообразование:

Меняю острова «Куриллы» на острова «Кололлы» и «Выпиваллы»!

Таким образом, узульные способы словообразования могут использоваться для образования и неологизмов, и канонических слов, а потенциальные и окказиональные способы являются средством образования только речевых единиц.

Нам представляется, что в системе этих и подобных новообразований так или иначе, более или менее выраженно, проявляется существующее стремление русского человека к иронии и самоиронии.

Литература:

1. Изотов В. П. Параметры описания системы способов русского словообразования

- / В. П. Изотов. – Орел, 1998. – 149 с.
2. Кудрявцева Л. А. Окказиональное словоиздание в современных массмедиийных текстах / Л. А. Кудрявцева, Е. Н. Дорофеева .// Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках. – Дн-ск, 2003. – С. 19-23.
 3. Петряева Ю. А. Динамические процессы в ЛСГ неологизмов, обозначающих человека / Ю. А. Петряева, Т. С. Пристайко // Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках. – Дн-ск, 2003. – С. 105-107.
 4. Плужникова Т. Н. Проблемы неологии на лексическом и словообразовательном уровнях / Т. Н. Плужникова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 9. Актуальні проблеми сучасного мовознавства. – 2006. – № 1. – С. 61-63.
 5. Рацибурская Л. В. Новообразования в СМИ как фактор экспрессивизации текста / Л. В. Рацибурская // Язык СМИ: Материалы круглого стола. – Н. Новгород: издво ННГУ, 2004. – С. 30-32.
 6. Скляревская Г. Н. Введение// Толковый словарь русского языка конца XX в.: Языковые изменения. – СПб., 1998. Словарь новых слов русского языка 1950-1980 гг. / Под ред. Н.З. Котеловой. – СПб., 1995.

УДК ____ ???

К. фіол. н. Суїма І. П.
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
НІМЕЦЬКІ ЛЕКСЕМИ
В АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТАХ

К. фіол. н. Суїма І. П.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
НЕМЕЦКИЕ ЛЕКСЕМЫ
В АНГЛИЙСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Candidate of Science (Philology) Suima I. P.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
GERMAN LECSEMES IN THE ENGLISH POLITICAL TEXTS

У статті розглядаються німецькі запозичення у сучасному англомовному політичному дискурсі, дається характеристика особливостям використання і перекладу цих лексичних одиниць українською мовою, систематизовано німецькі запозичення, що ввійшли до англійського політичного дискурсу. Визначено три групи німецьких запозичень в англійську мову. До запозичень з німецької мови в першу чергу належать слова, що виражают поняття суспільно-політичного та філософського характеру. Більшість англійських слів, що були запозичені з німецької мови та вживаються в ХХІ столітті, є лексеми, що означають загальні поняття; наукові, літературні терміни, чи використовуються в спеціальних областях.

Встановлено, що німецькі запозичення в англомовному політичному дискурсі в основному перекладаються такими способами: транслітерацією, транскрипцією, створенням нового слова на основі вже існуючих в мові елементів, за допомогою описового перекладу.

Ключові слова: запозичення, асиміляція, транскрипція, транслітерація, дослівний переклад, описовий переклад, неологізм, політичний дискурс, лексема.

В статье рассматриваются немецкие заимствования в современном английском политическом дискурсе, дается характеристика особенностям использования и перевода этих лексических единиц на украинский язык, систематизированы немецкие заимствования, которые вошли в английский политический дискурс. Определено три группы немецких заимствований в английский язык. К заимствованиям с немецкого языка в первую очередь относятся слова, которые выражают понятия политического и философского характера. Большинство английских слов, которые были заимствованы с немецкого языка и употребляются в ХХІ веке, это лексемы, которые обозначают общие понятия, научные, литературные термины, или используются в специальных областях.

Установлено, что немецкие заимствования в английском политическом дискурсе в основном переводятся такими способами: транслитерацией, транскрипцией, созданием нового слова на основе уже существующих в языке элементов, с помощью описательного перевода.

Ключевые слова: заимствование, ассимиляция, транскрипция, транслитерация, дословный перевод, описательный перевод, неологизм, политический дискурс, лексема.

The article deals with the German borrowings in the modern English political discourse, the characteristic of the peculiarities of the using and translation of these lexical units into Ukrainian is given, German borrowings, that were introduced in the English political discourse is systematized. It is identified, that there are three groups of borrowings to the English language. No the German borrowing first of all belong the words, expressing the notions of political and philosophical character. The majority of German borrowings in the English language that are used in the XXI century are lexemes, expressing general notions, scientific, literature terms or are used in the special fields.

It is stated that German borrowings in the English political discourse are mainly translated with the help of such ways as: transliteration, transcription, formation of the new word on the basis of the existing ones and with the descriptive translation.

Key words: borrowing, assimilation, transcription, transliteration, word-for-word translation, descriptive translation, neologism, political discourse, lexeme.

З-поміж різноманітних текстів англійського політичного дискурсу доцільно виділити найофіційніші, найбільш чітко детерміновані – політичні промови. В основному вони розглядаються лінгвістами як об'єкт лінгвокультурологічного вивчення [3; 7], як «вторинна мовна підсистема, з функціями, тезаурусом та комунікативним впливом» [2, с. 13] та ін. Дана стаття присвячена вивченню зовнішніх і внутрішніх причин взаємодії німецької й англійської мов, а також виявленню різних способів проникнення німецьких запозичень в англійський політичний дискурс. Актуальність теми зумовлена тим, що лексичні запозичення з німецької мови в англійській недостатньо дослідженні з точки зору їх кількості, складу, особливостей перекладу, асиміляції й адаптації; визначається загальною тенденцією в сучасній науці про мову до дослідження динамічних процесів у мові та вивчення лексико-семантичних, структурних ознак у механізмі формування англійської політичної лексики завдяки впливу німецьких запозичень, зумовлених також розвитком нової комунікативно-прагматичної дослідницької парадигми.

В англійському мовному складі відома значна кількість слів, що вважаються запозиченими з німецької мови. Ці лексеми діляться на 3 групи [4, с 38]

– **пенсільванська група (Pennsylvania Dutch words)** – слова, які вперше ввійшли до складу англійської мови у другій половині 19 століття, вони стосувалися їжі та способу життя. Наприклад, Hamburger, Hasenpfeffer (type of rabbit (or hare) stew), Frankfurter (pork sausage), Kohlrabi, Kraut та ін. З'являється ряд запозичень зі сфери гуманітарних наук, суспільного життя та політики. Запозичено також багато термінів (зі сфери хімії, фізи-

ки, філології, мистецтва). Велика кількість цих запозичень являють собою кальку чи є інтернаціональними словами, наприклад, філологічні терміни : *indogermanic* (*Indogermanisch*), *Middle English* (*Mittelenglisch*), *umlaut*, *ablaut*, *grade* (*Grad*), *breaking*, *folk etymology* (*Folksetymologie*), *vowel shift* (*Lauterverschiebung*), *loan word* (*Lehnwort*); слова, що означають продукти та предмети загального використання: *marzipan*, *kohl-rabi*, *schnapps*, *kummel*, *kirsch*, *vermuth*; слова зі сфери музики: *leitmotiv*, *kapellmeister*, *claviatur*, *humovresque*; назви тварин: *spits*, *poodle*.

- **основний потік запозичень (Mainstream German borrowings).** До цієї групи входять слова, що вживаються у сфері науки, техніки, освіти. Входять до складу англійської мови в 1850-1915рр. Наприклад, *Ansatz* – стаття, підхід, *Festschrift* – ювілейна збірка, *Leitfaden* – інструкція, *Methodenstreit* – методологічна дискусія, *Privatdozent* – приват-доцент, *Q document* – документ – підтвердження якості.

- **третя група** включає в себе терміни, що мають відношення до Другої Світової війни та воєнних стратегій. Наприклад, *Blitzkrieg*, – блискавична війна, *Flak* (*Flugabwehrkanone*) – зенітна артилерія, *Fliegerhorst* – авіаційна база, *Kriegsspiel* – командно-штабне навчання, *Luftwaffe* – повітряні сили та інші.

До запозичень з німецької мови в першу чергу належать слова, що виражають поняття суспільно-політичного та філософського характеру. Більшість з них залишилися в англійській мові в перекладеній формі, тобто в формі кальки.

Для запозичень ХХ століття характерне домінування слів, що прямо чи опосередковано пов'язані з війною. Запозичуються поняття та реалії, що з'явилися під час гітлерівського режиму. Найбільш відомі з них: *Black Shirt* (*Schwarzhemd*), *Brown Shirt* (*Braunhemd*), *der Euhrer*, *gauleiter*, *Gestapo*, *Hitlerism*, *Nazi*, *Stormtroopers* (*Sturmabteilung*), *the Third Reich* (третя імперія), *blitzkrieg*, *bunker*, *Luftwaffe*, *Wehrmacht*.

Більшість англійських слів, запозичених з німецької мови та широко вживаних в ХХІ столітті, є лексеми, що означають загальні поняття (*angst, kindergarten, sauerkraut*); наукові, літературні терміни (*Waldsterben, Weltanschauung, Zeitgeist*), чи використовуються в спеціальних областях, як, наприклад, *gestalt* у психології чи *aufeis i loess* у геології. Деякі слова використовуються тому, що немає прямого еквівалента в англійській мові: *gemütlich, schadenfreude*.

Процес асиміляції таких лексичних одиниць проходить поступово, внаслідок чого, різні слова знаходяться на різних етапах даного процесу та відносяться до різних категорій згідно з наступною класифікацією:

1) повністю асимільовані слова – слова, які відповідають всім фонетичним, морфологічним, орфографічним нормам мови, до якої вони ввійшли, в основному вони не сприймаються як запозичені. До цієї групи належать найдавніші запозичення, наприклад, *spits, poodle, drilling* (*тренування*); *plunder* (*крадіжка*); *staff* (*штаб*), *march, marshal, mushroom, range, rank, rob, robe, robin, saloon, scorn, seize* та інші. Похідні слова, що відносяться до цієї групи, показують своє іншомовне походження існування афіксів, що можуть бути приєднані як до англійського, так і до іншомовного кореня.

2) частково асимільовані слова:

2.1) не асимільовані графічно (в англійській мові зустрічаються найчастіше): слова з подвоєнням приголосного: *bb – lobby; ff – muffin;*

2.2) не асимільовані фонетично: *kohl-rabi, kummel;*

2.3) не асимільовані з точки зору граматики: Такі слова зберігають оригінальну форму множини: *groschen* (*гроши*), *Waldsterben*;

2.4) не асимільовані з точки зору семантики, так як вони позначають поняття, пов’язані з Німеччиною та не мають еквівалента в англійській мові: *Bundestag, Biedermeier – бідермайєр* (*направлення в мистецтві у 19 столітті*) *Reichstag*;

3) повністю не асимільовані запозичення, або варваризми:

- *Kulturgeschichte* – історія культури
- *Kulturkampf* – боротьба за культуру
- *Landflucht* – урбанізація населення
- *Nordpolitik* – північна політика
- *Ostflucht* – міграція на схід
- *Ostpolitik* – західна політика
- *Realpolitik* – велика політика

В англомовній лексиці існують запозичення (терміни й жаргонізми), створені шляхом скорочення, наприклад, *Blitzkrieg* (*Germ*) > *Blitz*; *Flieger abwehr kanone* (*Germ*) = *Flieger* (*aircraft, flyer*) + *Abwehr* (*defense*) + *Kanone* (*gun cannon*) > *flak*.

У ХХ-ХХІ століттях сфера запозичень з німецької мови значно розширилася. Запозичується науково-технічна та суспільно-політична лексика. В політичному дискурсі, з німецької мови в англійську найчастіше запозичуються реалії. «Реалія – елемент культури, під яким розуміють сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, що історично склалась на основі економічного базису» [3, с 150].

Існує декілька класифікацій реалій, що запозичені з німецької мови, по різним ознакам [7, с 140]. Реалії як одиниці перекладу поділяються на: скорочення (BRD *Bundesrepublik Deutschland*, RG *Reichsgesetz*, VVN *Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes*); слова (*der Advent, das Butterbrot, der Hamburger*); словосполучення (*das Dritte Reich*).

Серед німецьких запозичень у англійському політичному дискурсі можна виділити:

- географічні реалії: назви об'єктів фізичної географії (*die Steppe, der Passat*); назви об'єктів, пов'язаних з діяльністю людини (*die Landwirtschaft, die Viehwirtschaft*)
- етнографічні реалії: побутові реалії (*die Tracht*); трудові (*der*

Ostarbeiter); найменування понять мистецтва та культури (*die Gotik*); етнічні поняття (*der Wolgadeutsche, der Recke*); міри та гроші (*Deutsche Mark, Euro, das Phund*).

- суспільно-політичні реалії: поняття, пов'язані з адміністративно-політичним устроєм (*die Deutsche Demokratische Republik, die Bundesrepublik Deutschland, das Bundesland, das Estland, das Weiruland*); найменування націй та органів влади (*der Bundestag, die Bundesregierung, der Brgermeister*); назви організацій, титулів (*der Volkswagen, „Hitlerjugend“*)

- історичні реалії: *der Einsatzstab, der Reichsleiter*

Німецькі запозичення в англомовному політичному дискурсі в основному перекладаються чотирма основними способами: транслітерацією чи транскрипцією, створенням нового слова на основі вже існуючих в мові елементів, за допомогою уподібнюючого перекладу, що уточнюється умовами контексту та за допомогою описового перекладу.

- Транскрипція та транслітерація.

Терміном «транскрипція» позначають знайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів мови-джерела графемами мови-переймача. Транскрипція зв'язана з точною (наскільки це можливо) передачею звучання іноземного слова (примат вимови), – не єдиний спосіб передачі [7]. Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів англійської мови транскрибоване слово виділяється як взяте з німецької мови, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Наприклад, *Der Bundestag* – бундестаг; *Der Einsatzstab* – айнзаштаб; *Die Wehrmacht* – вермахт.

Слід зазначити, що транскрипцію, як і будь-який інший прийом, слід використовувати з обережністю, оскільки в деяких випадках передача колориту, який не являється основною ціллю, може витіснити на другий план

передачу смислового змісту реалії, не виконавши тим самим комунікативну задачу перекладу. Велика кількість транскрибованих слів може призвести до перевантаження тексту реаліями, яка не зближує читача з оригіналом, а, навпаки, віддаляє від нього.

Застосування транслітерації при передачі реалій дуже обмежене, про це можна говорити при перекладі понять, які стосуються в основному суспільно-політичного життя та власних імен: *Berlin* – Берлін; *die Mitra* – мітра.

- Створення нового/складного слова.

Даний спосіб використовується, якщо транскрипція (чи транслітерація) за певних причин небажана чи неможлива. Введення неологізму – найбільш вдалий (після транскрипції) шлях збереження значення змісту та колориту реалії, яка перекладається: шляхом створення нового слова (чи словосполучення) іноді вдається досягти майже такого ж ефекту. Такими новими словами можуть бути, в першу чергу, кальки та напівкальки. а) Калькування.

Калька – запозичення шляхом буквального перекладу – дозволяє перенести в мову перекладу реалію при максимально повному збереженні семантики. Однак збереження семантики не означає збереження колориту, оскільки частини слова чи вираження передаються засобами мови перекладу. Найбільш яскраві приклади калькування: *halt* (стій!), *lance-knight* (ландскнехт), *kreuzer* (крейцер, назва монети), *junker* (юнкер), *staff* (штаб); *fieldmarshal* (фельдмаршал), *Vaterland* – *Fartherland* (Батьківщина) та інші.

б) Напівкалькування.

Напівкалькування являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови отримувача. Так, напівкалькуванням в українській та англійській мовах є німецька реалія «третій рейх» (*The third Reich*), яка являє собою аналог виразу «*das Dritte Reih*».

в) Створення неологізму.

Останнім в групі вище згаданих прикладів являється створення перекладачем семантичного неологізму, тобто слова чи виразу, який дозволяє зрозуміти зміст реалії. «*Handwerkburgsch*» – ремісничий челядник; «*in pechdunkler Nacht*» – глупої ночі, *Weltanschauung* – світосприйняття.

- Описовий переклад

Описовий переклад дає змогу відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна. Наприклад, *Der gastarbeiter* – іноземний робітник, робітник-емігрант, «гостівний» робітник; *Der weier Kreis* – «білий круг» (в якому розмір квартплати визначається виключно домовласником); *Der Blaubrier* – синій конверт з повідомленням про звільнення.

Проблема дослідження методів перекладу німецьких запозичень в англомовному дискурсі залишається відкритою. Це пов'язано не тільки з різноманітними поглядами перекладачів відносно даного питання, але і від великої кількості лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на його вирішення.

Література:

1. Атрашевская О. Т. Лексические поля с семантически коррелятивными исконными и заимствованными единицами / О. Т. Атрашевская // Теория коммуникации. Языковые значения: сб. науч. статей / МГЛУ; редкол.: Т. В. Бобко (отв. ред.) [и др.]. – М.: Академия, 2007. – Вып. 4. – 141 с.
2. Дмитриева Л. Ф. Курс перевода с английского языка на русский / Л. Ф. Дмитриева и др. – М.: МГЛУ, 2004. – 91 с.
3. Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
4. Реутович Ю. С. Лексическая ассимиляция немецких заимствований в английском языке / Ю. С. Реутович // Теория коммуникации. Языковые значения. Выпуск 2. Сб. науч. статей./ отв. ред. З.А. Харитончик. – М.: МГЛУ, 2002. – 127 с.
5. Розновский О. М. Проблема передачі конотативного значення запозиченої лексики на прикладі запозичень з німецької мови // Держава та регіони. Серія: Гумані-

- тарні науки. – М.: Освіта, 2006. – С. 95-100
6. Секирин В. П. Заемствования в английском языке. – К.: Изд-во Киевского университета, 1964. – 178 с.
 7. Слепович В. С. Практический курс перевода с русского языка на английский. – М.: Академия, 2004. – 352 с.

УДК 811.111'25

Тарасова А. В.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ДО ПИТАННЯ ФЕНОМЕНУ ПОРІВНЯННЯ.**

**СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКИХ
КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ**

Тарасова А. В.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
К ВОПРОСУ О ФЕНОМЕНЕ СРАВНЕНИЯ.**

**СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКИХ
КОМПАРАТИВНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ**

Tarasova A.V.

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

THE QUESTION OF PHENOMENON OF COMPARISON.

**SEMANTIC ASPECTS IN LEARNING ENGLISH COMPARATIVE
PHRASEOLOGISMS**

У статті розглянуто питання, пов'язані з визначенням категорії порівняння з точки зору різноманітності підходів до вивчення зазначеного феномену. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених аналізу категорії порівняння, проблема залишається невирішеною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її розгляду. У дослідженнях природи самого явища компаративності, як і його лінгвістичного статусу, є надзвичайно багато суперечностей, різноманітність, діаметрально протилежних поглядів мовознавців, що зумовлено об'єктивною складністю цього мовного явища.

Ключові слова: внутрішня форма, компаративний фразеологізм, компаративність, порівняння, конотація, образність, фразеологічне значення

В статье рассматриваются вопросы, связанные с определением категории сравнения с точки зрения множественности подходов к изучению этого феномена. Несмотря на большое количество работ, посвященных анализу категории сравнения, проблема остается нерешенной, поскольку на каждом этапе научного познания появляются новые аспекты её рассмотрения. В исследованиях природы самого явления компаративности, как и его лингвистического статуса, существует много противово-

речий, толкований, диаметрально противоположных точек зрения языковедов, что обусловлено его объективной сложностью.

Ключевые слова: внутренняя форма, компаративный фразеологизм, компаративность, сравнение, коннотация, образность, фразеологическое значение

The article deals with the definition of comparison / simile considering a variety of approaches towards the study of the given issue. A number of scientific works on the analysis of the category do not cover all the aspects. As a such, at every step of scientific development new facets of the issue appear. The objective complexity of the simile encounters contradictions and diametrically oppositional opinions of the linguists.

Keywords: comparison, comparative phraseologism, connotation, image, internal form, phraseological meaning, simile

Складність лінгвістичної природи порівнянь зумовила появу різних, часто суперечливих думок щодо її структури. Актуальним для сьогодення є питання стосовно визначення лінгвістичного статусу категорії порівняння, з'ясування його синтаксичної природи в узвичаєніх традицією граматичних поняттях і термінах.

Мета – розглянути підходи до вивчення явища порівняння у працях вітчизняних та зарубіжних науковців з різних галузей знань (психології, філософії, літератури, лінгвістики), визначити термінологічний апарат складових КФО, розглянути семантичні і структурні особливості англійських компаративних фразеологізмів.

Об'єктом дослідження є англійські компаративні фразеологізми. Предмет дослідження – особливості компаративних фразеологізмів в галузі перекладознавства.

На думку літературознавців, «порівняння – це троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, ніби та ін.» [4, с. 561].

Енциклопедія «Українська мова» містить дві статті з цієї теми: «Порівняльний зворот» І. Р. Вихованця [10, с. 467 – 468] та «Порівняння» Л. І. Мацько, де цей термін потрактовано в стилістичному аспекті як фігура мови, «що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через

найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших [10, с. 469 – 470].

Словник лінгвістичних термінів тлумачить порівняльний зворот (порівняння) як «частину простого речення, що містить у собі порівняння і зв'язується з реченням за допомогою підрядного сполучника» [2, с. 132].

Академічний тлумачний словник української мови містить таку статтю: Порівняння – лінгв. Слово або вислів, у якому називаються особа, предмет або явище, з якими порівнюється хто-, що-небудь. // літ. Засіб художньої образності, один з видів тропів, що полягає у зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його [9, с. 259].

Спираючись на засади семантичного синтаксису, Л. В. Прокопчук визначає поняття *порівняння, порівняльний зворот* як мовну одиницю, що «дає змогу об'єднати різноструктурні побудови в межах простого і складного речення, інтеграційним параметром яких виступає компаративна семантика» [7, с. 12].

Одним із найбільш дискусійних питань компаративної фразеології виступає питання про компонентний склад порівняльних фразеологізмів. Порівняння – це конструкція, яка складається з трьох елементів:

- I-го елемента – назви предмета який порівнюється з другим предметом (предмет порівняння).
- II-го елемента – назви предмета, з яким порівнюється перший предмет (порівняльна частина).
- III-го елемента – назви ознаки якості, дії, на яку спрямоване порівняння (основа порівняння).

У 1936 році Івор Армстронг Річардз [11] розробив термінологію для складових порівняння з акцентом на синтаксичному плані: те, що порівнюється – тенор; те, з чим порівнюється і якість чого взяте для порівняння – зв'язка, основа. Компоненти з'єднано в одне ціле за допомо-

гою порівняльних сполучників **as, like** – в англійській; **як, мов, наче, не-наче** – в українській мові. Ці слова називаються маркерами порівняння. Завдяки маркерам порівняння легко вирізнати у тексті.

Порівняльні фразеологізми – це, зазвичай, двокомпонентні структури. Перший компонент такої фразеологічної одиниці називає властивість чи якість, дію чи стан суб'єкта (особи і предмета). Другий компонент, його називають порівняльним компонентом, – це порівняльна група або порівняльне підрядне речення, яке вводиться сполучниками **як, мов, немов, наче, неначе** та ін.

Ускладненість фразеологічної семантики зумовлює внутрішня форма, яка відіграє своєрідну та специфічну роль у фразеологічній номінації ФО. Існують різні точки зору щодо сутності ВФ. Так, під внутрішньою формою розуміють семантичну мотивованість; «префразеологічний», логіко-семантичний аспект позначуваної ситуації, на базі якого виникає значення ФО; образну мотивацію семантичного зсуву, що пояснює напрям переосмислення; мотивуючий цілісний метафоричний образ; узагальнено-абстраговану ознаку того поняття або уявлення про денотат, яка формує певні фразеологічні конотації і забезпечує зв'язок між денотатом і конотацією ФО; структурно і значеннєво ускладнену «фразеологічну семему», що єднає прототип ФО з метафоричним вторинним знаком – фразеологічним зворотом і є результатом їх взаємодії; комплекс асоціацій, який виникає в процесі відображення предмета чи явища і складає обраний корелят, що кладеться в основу найменування. Всі ці точки зору можна звести до наступних: розуміння ВФ як образу, що є основою найменування ФО, і трактування ВФ як ланки, що зв'язує звороту і реальне значення її компонентів.

Більшість фразеологів розрізняють в семантичній структурі ФО три аспекти фразеологічного значення: **сигніфікативний, денотативний і конотативний** [1, 3, 5]. Обов'язковим компонентом семантичної структури

ФО є денотативно-сигніфікативний. Під денотативним аспектом розуміють співвіднесеність ФО з предметом дійсності, який вона позначає, а під сигніфіктивним аспектом – обсяг інформації, що її несе фразеологізм у відношенні до елемента екстралінгвістичної дійсності. Спільною у багатьох лінгвістів є думка про те, що денотат ФО складніший, оскільки синтаксичною основою фразеологізму є вільне словосполучення або речення, де-нотатом якого є предметна ситуація.

Кожний компонент семантичної структури художніх порівнянь є носієм образності, під якою розуміють властивість художньо-поетичної мови передавати не лише логічну інформацію, а й таку, що підлягає чуттєвому сприйняттю, за допомогою системи словесних образів [6, 39]. Порівняння відіграють провідну роль у створенні образної системи твору і тим самим дають змогу передати читачам те особливe бачення світу, яке притаманне тексту, автору чи його персонажу.

Процес пізнання має не тільки інтелектуальний (раціональний), а й емоційний характер. Діалектична єдність раціонального та емоціонального в мисленні і мові безпосередньо відображається в сигніфікативно-денотативному компоненті, що містить предметно-логічну інформацію, і в конотативному компоненті, який є суб'єктивним елементом значення. Якщо у лексичному значенні головну роль відіграють сигніфікативний і денотативний елементи, то у фразеологічному значенні конотативний елемент виконує набагато важливішу функцію, хоча й не можна однозначно стверджувати, що конотація – домінантний елемент фразеологічного значення.

Осмислення конотації у різних школах і лінгвістичних напрямках є неоднозначним. Поняття «конотація» має широке тлумачення у сучасній лінгвістиці. Традиційно у структурі конотативного значення виділяють емотивний, експресивний (безоцінний, оцінний) та функціонально-стилістичний компоненти.

Оцінка виражає ціннісне ставлення суб'єкта до позначуваного. Емоційний компонент виражає ставлення суб'єкта до предмета і передає гаму різних емоцій. Оцінний та емоційний компоненти значення взаємопов'язані. Експресивність виступає мірою інтенсивності вираження емоційного значення. Функціонально-стилістичний компонент конотації свідчить про належність фразеологізму до того чи іншого стилю мовлення.

Образна основа компаративних ФО створює яскравість оцінного значення. Порівняння зазвичай являють собою ФО з яскраво вираженим оцінним значенням, як позитивним: працьовитість: *to work like a horse – працювати як віл*; покірливість: *like a lamb – немов ягня*, так і негативним: зверхність, пиха: *proud as a peacock – гордий як павич*; впертість: *as stubborn/ obstinate as a mule – впертий як осел*; хитрість: *cunning/sly as a fox – хитрий як лис*.

Характер оцінки залежить від семантики першого компонента: *(as) graceful as a swan* витончений, граціозний, як лебідь; *(as) ugly as a scarecrow* (*as a sinner, as death, as sin*) страшний як смертний гріх, дуже страшний.

В окремих випадках вирішальну роль відіграє семантика другого компонента, наприклад: *(as) hard as iron* дуже суворий, жорстокий; *(as) hard as nails* твердий; загартований; *(as) keen as a kite* ревний, як шуліка, дуже ревний; *(as) keen as a razor-edge* дуже гострий, проникливий, кмітливий.

У КФО взаємодіють два плани (номінація та компаративність), тому елементи пізнання та експресії в порівнянні перетинаються.

Під експресивністю розуміється інтенсифікована виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача / читача, тобто «резонанс, який виникає внаслідок накладання один на од-

ного оцінної модальності, емотивності, а також стилістичного «забарвлення».

Спірним є питання «стирання» образності усталених порівнянь і часткова втрата експресії внаслідок їх тривалого вживання у мовленні. «Стирання» образності фразеологічних порівнянь не може бути з тієї причини, що семантика цих одиниць знаходиться у тісному зв'язку з їх образністю. «Стирання» образності та незначна втрата експресії при вживанні у мовленні є лише частковою, оскільки ці експресивні одиниці можуть втратити образність лише у результаті таких семантичних зрушень всередині фразеологізму, які зруйнують його основу. Поки основа порівняння зберігається, існує й КФО. Образ може бути для нас звичним, шаблонним, але він не зникає повністю, тим більше, що його часткове стирання створює і засіб, який дозволяє мові зберігати, розвивати й удосконалювати свою виразну силу. Таким засобом є створення фразеологічних синонімів, нових одиниць із тією ж семантикою, але утворених на основі порівняння з новим предметом / явищем об'єктивної дійсності:

Фразеологічні порівняння вживаються як експресивні одиниці, що конкурують із лексемами, а мірою експресивності є інтенсивність. Всі ФО більшою чи меншою мірою є інтенсифікаторами. Їхня інтенсифікативна функція базується насамперед на образності. Ця функція зумовлює вживання аналізованих одиниць в тексті для збільшення виражальної сили. КФО належать до підсилювальних фразеологізмів, фразеологічні інтенсифікатори – досить поширений засіб інтенсифікації висловлення (основною характеристикою фразеологічних інтенсифікаторів є їх цілісне інтенсифікативне значення). Особливістю усталених порівнянь є те, що інтенсифікативна функція типова саме для порівняльної частини. Образний компонент починає функціонувати як підсилювач і цим самим отримує інтенсифікативне значення, що є найвищим ступенем вияву ознаки.

Інтенсивність впливає на стилістичну маркованість усталених порівнянь. Адже з точки зору логіки інтенсивність є різновидом оцінки, яка може бути охарактеризована як з кількісного, так і з якісного боку. При цьому встановлюється два типи шкал: шкала кількісної оцінки (багато / мало) або інтенсивності та шкала власне оцінки (добре / погано).

Визначення наявності елементу оцінки у структурі лексем є складним завданням, особливо в іронічних емоційно-оцінних порівняльних зворотах. Висока значимість конотативно-прагматичного аспекту у фразеологічній семантиці, на думку О. Д. Рахштейна, значною мірою пояснюється двоплановістю семантичної структури фразеологічної одиниці, побудованої на образному переосмисленні. При цьому конотативно-прагматичний аспект виступає як результат взаємодії обох планів у значенні фразеологізму – деактуалізованого предметно-логічного та актуального образно-переосмисленого.

Таким чином, ФЗ має багатокомпонентну структуру, яка включає денотативний, сигніфікативний та конотативний компоненти. Проте існує розбіжність поглядів на обсяг ФЗ та систематизацію його компонентів. Так, зокрема, окрім традиційних компонентів у структурі ФЗ Ю. П. Солодуб виділяє факультативний етнокультурний компонент, який відображає специфіку національного сприйняття об'єктів або фрагментів дійсності. Наявність у структурі ФЗ етнокультурного компонента зумовлена національною або ареальною специфікою фразеологічного образу.

В. М. Телія [8] виділяє у структурі ФЗ інформаційні блоки: блок інформації, на основі якого мовець вказує на типовий образ, співвідносить з ним. Цей компонент може бути названий денотатом. Денотація облігаторна для всіх типів значення, за винятком афективного. Решту інформаційних блоків дослідниця називає прагматично-орієнтованими, вони виражають ставлення мовця до референціонального аспекта значення. Ці відношення інтерпретуються як конотативні смисли, співзначення.

Під конотацією вчена розуміє в цілому прагматично орієнтований компонент плану змісту мовних мовних сутностей, який доповнює денотативний і граматичний їх зміст на основі відомостей, що співвідносяться з прагматичними чинниками різного роду, з асоціативно-фоновим (емпіричним, культурно-історичним), світоглядним знанням мовців про властивості позначуваної реалії або ситуації, із раціонально-оцінним або емоційно-оцінним (емотивним) ставленням до позначуваного, із стилістичними регістрами, які характеризують умови мовлення або сферу мовної діяльності, соціальні відношення між учасниками мовлення.

У значенні фразеологізмів, крім смислових елементів ФЗ (предметно-логічний, денотативно-сигніфікативний зміст та конотація), виділяють семантичні елементи формального характеру, категоріально-граматичне значення ФО, граматичні ознаки словоформ і синтаксичної конструкції, що утворюють структурний каркас ФО.

Таким чином, більшість вчених погоджуються, що ФЗ має той же набір обов'язкових компонентів, що й лексичне значення – денотативний, сигніфікативний та конотативний, різниця полягає лише у відмінній специфічній ролі цих компонентів у складі ФЗ, зокрема у провідній ролі конотативного компоненту та в ускладненій його структурі.

Література:

1. Зоривчак Р. П. Фразеология писателя как проблема перевода (на материале переводов поэтических произведений Т. Г. Шевченко на английский язык): дис... канд. филол. наук : 10.02.04 / Р. П. Зоривчак. – К., 1976.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин – М., 1986. – 338 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ

- «Академія», 1997. – 752 с.
5. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / К. І. Мізін. – К., 2003. – 237 с.
 6. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева и др. – К., 1984. – 248с.
 7. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Прокопчук. – Вінниця, 2000. – 197 с.
 8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, pragматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 286 с.
 9. Тлумачний словник української мови : Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / [ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника]. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2004. – 992 с.
 10. Українська мова : Енциклопедія [Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
 11. Richards I. A. Die Metapher // Theorie der Metapher. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996. – S. 185—195.

УДК 811.93

Чабан О. М.

Дніпропетровськ, Україна

**ЛІНГВІСТИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ
ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ**

Чабан О. М.

Дніпропетровськ, Україна

**ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ПРИ НАВЧАННІ РОСІЙСЬКІЙ МОВІ ЯК ІНОЗЕМНІЙ**

Chaban O. M.

Dnepropetrovsk, Ukraine
LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL APPROACH AT TRAINING
RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

В статье рассмотрены проблемы организации учебного процесса при обучении РКИ. Проанализированы лингвистические, психологические, методические подходы и приемы овладения русским языком как иностранным.

Ключевые слова: метод, прием, принципы обучения, педагогическая деятельность, коммуникация, языковая компетенция.

У статті розглянуті проблеми організації навчального процесу при навчанні РКІ. Проаналізовано лінгвістичні, психологічні, методичні підходи та прийоми оволодіння російською мовою як іноземною.

Ключові слова: метод, прийом, принципи навчання, педагогічна діяльність, комунікація, мовна компетенція.

The problems of the educational process in the training trials. Analyzed linguistic, psychological, methodological approaches and techniques of mastering Russian as a foreign language.

Keywords: methods, techniques, principles of learning, teaching activities, communication, language competence.

Русский язык является одним из самых распространенных языков мира, одним из шести официальных языков ООН, государственным языком Российской Федерации, средством межнационального общения народов этой страны.

Преподавание русского языка как иностранного, как и любой другой учебно-прикладной дисциплины, не может осуществляться без прочного теоретического фундамента, поскольку без теории, без знания психологии обучения процесс преподавания языка будет сводиться к трудно контролируемому развитию педагогической интуиции, а в худшем случае – к механическому «натаскиванию» учащихся на овладение языковым материалом. Знание основных концепций и базовых принципов обучения, психологии овладения языком, сознательный выбор средств и практических приемов преподавания, основанный на фундаментальной теории, освоение опыта лучших преподавателей, овладение методом критического анализа педагогической деятельности, а также критическая проверка результатов своей

работы способствует существенному росту профессионального мастерства преподавателей русского языка как иностранного.

Методика обучения русскому языку как иностранному включает в себя решение трех взаимосвязанных задач: собственно методических, лингвистических и психологических. Эти задачи были намечены еще три десятилетия назад, но до сих пор они так и не решены.

Всеобщая глобализация и информатизация современного человеческого общества выдвигает проблему решения актуальной задачи обучения иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур. Языки должны изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на этих языках. Коммуникативный подход, лежащий в основе современной методики обучения иностранным языкам, позволяет у реципиента не только способность к пониманию устного и письменного иностранного языка, но также использовать свои знания на практике, что требует от него комплексной адаптации к новому социальному-культурному окружению.

Современная действительность требует интенсификации и повышения качества обучения иностранным языкам, тем более что в нашей стране, как и в Европе, входит в практику обучение не одному, а нескольким иностранным языкам одновременно, что естественно, предполагает систематическое и целенаправленное использование современных технологий в учебном процессе.

Наряду с реализацией общедидактических принципов (наглядности обучения, научной достоверности и доступности в обучении, систематичности, связи теории с практикой, сознательности и активности мышления), необходимо в процесс обучения иностранным языкам внедрять и активизировать новые методы, основанные на следующих принципах:

а) интерактивные методы проведения занятий, ориентирующие студента и преподавателя на творческое сотрудничество и совместный интеллек-

ктуальный поиск.

- б) междисциплинарный подход в преподавании, позволяющий активно развивать навыки критического мышления;
- в) свободное, либеральное образование, исключающее возможность подавления личности;
- г) освоение новейших информационных технологий.

До недавнего времени в учебном процессе изучения иностранных языков широко и успешно применялись аудиовизуальные и технические средства обучения (АВСО и ТСО), выполнявшие следующие функции:

- оказание помощи преподавателю в объяснении материала и организации речевой практике, а учащимся в его понимании, усвоении и использовании в процессе речевой деятельности, т.е. в обеспечении беспереводного пути обучения речи на русском языке как наиболее короткого и эффективного в данных условиях.
- освобождение преподавателя от чисто механической работы для более творческой деятельности и организации общения (переложение на технику функции, которые она выполняет качественнее, чем преподаватель).
- оптимизация организации учебной деятельности и мотивационно-эмоциональной сферы психики учащихся (возбуждение интереса, создание обстановки «светлых эмоций», воспитательное воздействие на личность обучающегося).
- управление обучением и организацией контроля как эффективной обратной связи;
- увеличение времени говорения учащихся и продление времени контакта со звучащей иноязычной речью, что позволяет в два-три раза повысить интенсивность их работы;
- индивидуализация обучения в условиях группового занятия;
- организация самостоятельной работы учащихся.

Мы подробно остановились на перечисление функцией АВСО и ТСО

так как внедрение компьютера, компьютерных программ в процессе обучения иностранным языкам позволит мере реализовать не только перечисленные функции, но поможет организовать учебный процесс в постоянном сотрудничестве студентов разных стран и проведение включенных лекций, а также обмен опытом работы и учебным материалом, что существенно расширит кругозор студентов, поможет преодолению культурных и психологических стереотипов по отношению к представителям других культур, наконец, позволит внедрить в практику дистанционное обучение иностранным языкам.

Возможности компьютера поистине безграничны. Использование компьютерных языковых программ создает необходимые условия для синтетического подхода к обучению иностранному языку, позволяет в полной мере использовать такие виды работ, как корректировка навыков произношения и интонации на пройденном и новом материале (слушание образцов речи, запись речи студентов и др.); предъявление звучащих текстов для развития навыков и умений аудирования (подготовительные упражнения, направленные на выработку механизмов аудирования); подготовительные упражнения, направленные на развитие навыков и умений конспектирования; проведение обучающих и контролирующих учебных действий с грамматическим и лексическим материалом (контроль языковых знаний, тестирование); проведение учебных действий с грамматическим и лексическим материалом (контроль при чтении и слушании путем выбора правильного ответа при предъявлении тестовых вопросов) и т.д.

Компьютер позволяет использовать на занятии просмотр фильмов, иллюстрирующих звучащие тексты, стимулирует создание собственного текста к изображению при вторичном просмотре, а также использование кинокольциков при ознакомительных действиях с языковым материалом, при подготовительных и речевых упражнениях, направленных на развитие навыков и умений аудирования и говорения (в зависимости от содержания

и структуры кинофильма).

Наглядные средства (схемы, рисунки, чертежи), выводимые на экран, применяются:

- при аудировании звучащих текстов и чтении письменных источников для более полного понимания предъявляемой информации;
- для контроля понимания прослушанной, прочитанной и просмотренной информации;
- как способ введения ситуации для стимулирования собственного высказывания студентов в устной или письменной речи.

Компьютер позволяет эффективно использовать накопленную человечеством информацию в различных областях знания посредством просмотра на занятий художественных и документальных фильмов, иллюстраций к произведениям художественной литературы, репродукций и т.д.

Интернет открывает неограниченные возможности для обмена опытом и творческого подхода к преподаванию вообще. Однако следует заметить, что использование новых технологий должно происходить в тесном контакте с традиционными методами обучения, уже доказавшими свою эффективность на практике.

Таким образом, обучение иностранным языкам, в частности, русскому языку, должно соответствовать мировым стандартам, а это требует внедрения новейших технологий в учебный процесс и дозированного использования традиционных методов. Именно качественный синтез традиционных и новых технологий в своей совокупности поможет студентам, изучающим иностранный язык, достичь соответствующей языковой компетенции.

Литература:

1. Андреевская С. А. О натуральном подходе преподавания новых языков / С. А. Андреевская. – М., 1909.

2. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов. – М., 1969.
3. Баркус Р. Ю. Основы обучения иностранному языку в условиях двуязычия / Р. Ю. Барокус. – М., 1970.
4. Бондаренко А. Ю. Из истории методики: прямой метод в обучении русскому языку как иностранному / А. Ю. Бондаренко // Русский язык за рубежом. – 2004. – № 3.
5. Костомаров В. Г., Митрофанова О. Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова. – М., 1973 (3-е изд. – М., 1984).
6. Методика преподавания русского языка иностранцам / под ред. С. Г. Бархударова. – М., 1967.

УДК 811. 111'01

Шабаліна О. О.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОГО
ТА ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ АД'ЄКТИВНОЇ ПАРАДИГМИ
АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ МОВИ

Шабалина А. А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОНЕТИЧЕСКОГО
И ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКОГО
СЛОВООБРАЗОВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
АДЪЕКТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ
АНГЛОСАКСОНСКОГО ЯЗЫКА

Shabalina O. O.

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

**CHARACTERISTIC FEATURES OF PHONETIC
AND PHONETICO-MORPHOLOGICAL WORD-FORMATION
BY MEANS OF EXPLOITING ANGLO-SAXON ADJECTIVAL
PARADIGM**

Стаття присвячується проблемі виокремлення та дослідження фонетичних шляхів словотвору із використанням ад'єктивної парадигми в давньоанглійській мові V–XI ст. Проводиться ретельне вивчення та систематизація способів вираження високого словотворчого потенціалу англосаксонських прикметників. Дослідження здійснюється на матеріалі характерних рис їх використання у базових дериваційних моделях вказаного періоду.

Показано, що з усіх фонетичних способів деривації нових лексико-семантических одиниць для давньоанглійської іменної парадигми, і зокрема прикметників, найуживанішим поставало фонетико-морфологічне словотворення, тобто чергування кореневих звуків. Цікавим також відається використання прикметників, – особливо в якості дериваційних основ, – при рідковживаному словотворенні за допомогою зміни наголосу, що додатково свідчить про значний словотворчий потенціал прикметників у давньоанглійській мові та їхню високу семантичну валентність. Іншою характерною рисою давньоанглійського фонетичного словотвору поставало його переважне застосування у поєднанні з іншими шляхами деривації нових лексических одиниць.

Ключові слова: давньоанглійська мова, словотвір, прикметники, фонетика, чергування звуків, наголос, дериваційні моделі.

Данная статья посвящается проблеме выделения и исследования фонетических способов словообразования с использованием адъективной парадигмы в древнеанглийском языке V–XI ст. Проводится тщательное изучение и систематизация путей выражения высокого словообразовательного потенциала англосаксонских прилагательных. Исследование осуществляется на материале характерных черт их использования в базовых деривационных моделях рассматриваемого периода.

Показано, что из всех фонетических способов деривации новых лексико-семантических единиц для древнеанглийской именной парадигмы и прилагательных в частности наиболее употребимым оказывается фонетико-морфологическое словообразование, то есть чередование корневых звуков. Интерес также представляет использование прилагательных, – особенно в качестве деривационных основ, – при редкоупотребимом словообразовании с помощью изменения ударения, что дополнительно свидетельствует о значительном словообразовательном потенциале прилагательных в древнеанглийском языке и об их высокой семантической валентности. Другой характерной чертой древнеанглийского фонетического словообразования представляется его преимущественное использование совместно с другими путями деривации новых лексических единиц.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, словообразование, прилагательные, фонетика, чередование звуков, ударение, деривационные модели.

The article is dedicated to the problem of singling out and exploring phonetic ways of word-formation by means of exploiting adjectival paradigm in Old English language, due to V–XI c. A thorough research is being held in order to systematize the means of expressing the high derivational potential of Anglo-Saxon adjectives. Such an investigation is based on

characteristics of their application in fundamental derivational models of the historical period under consideration.

Phonetic-morphological word-formation (i. e. root sounds interchange) is being shown to function as the most widespread phonetic way of new lexical-semantic units' derivation. Another topical issue appears to be the usage of adjectives, – especially as derivational stems, – in low-frequency way of word-formation through stress shift, which once again emphasizes Old English adjectives' considerable derivational potential and their high semantic valency. One more distinctive peculiarity of Old English phonetic word-formation is proved to be its application predominantly in combination with other means of lexical units' derivation.

Key words: *Old English, word-formation, adjectives, phonetics, sound interchange, stress, derivational models.*

Натепер існує чимало ґрунтовних лінгвістичних праць, присвячених фонетичній організації та словотворчим характеристикам англійської мови першого етапу свого історичного розвитку (V–XI ст. н. е.), але у переважній більшості з них найчастіше оминається взагалі чи подається надто поверхнево феномен існування в англосаксонські мові фонетичного словотвору, особливо – з його подальшим висвітленням через ту чи іншу частиномовну парадигму [3; 7]. Таким чином, великою **актуальністю**, на наш погляд, наразі користується проблема вивчення словотвірних характеристик давньоанглійської системи імені. За влучними словами Т. А. Расторгуєвої, «Дальнейшее изучение именной парадигмы в истории английского языка представляется интересным и перспективным: оно помогает обнаружить неизвестные аспекты этого сложного процесса и уточнить такие его стороны, о которых мы до сих пор имеем только общее представление» [5, с. 52].

Найцікавішою і найменш опрацьованою натепер частиною мови у системі імені Англосаксонського періоду виявляється прикметник, щодо якого думки дослідників настільки різняться, що годі дошукатися певної спільнної точки зору щодо ролі та місця прикметника у давньоанглійській парадигмі словотвору. Так, наприклад, Е. Добронецька зазначає, що прикметник як самостійна частина мови остаточно сформувався лише на початку IX сторіччя [2, с. 37]; інші ж дослідники, навпаки, наголошують на осітаточній оформленості та на активному функціонуванні ад'ективної

парадигми від умовного часу виникнення англосаксонської мови у формах, що не мають аналогів у жодній іншій групі іndoєвропейських мов [3, с. 26].

Тому **метою** цього дослідження є виявлення історичної ролі та основних функцій прикметника у системі давньоанглійського фонетичного словотвору, який представлений насамперед двома своїми базовими варіаціями: чергуванням звуків (фонетико-морфологічний різновид) та зміною наголосу (сuto фонетичний шлях деривації). У даному випадку вважатимемо за недоречне чітко розмежовувати вживання прикметників як словотворчих основ та похідних, адже за теперішнього рівня вивченості питання, визначення первинності того чи іншого вжитку наближається до неможливого.

1) Чергування звуків (Фонетико-морфологічний словотвір)

Чергування звуків у коренях давньоанглійських слів було дуже поширеним способом словотворення. У переважній більшості випадків цей спосіб використовувався задля розрізnenня нових слів, утворених від спільніх коренів. Характерним також було його застосування майже виключно у поєднанні з іншими шляхами словотворення, які найчастіше були представлені суфікацією. За Т. А. Растворгуєвою (яка, до речі, єдина з-поміж дослідників вводить чергування звуків до числа англосаксонських шляхів словотворення), такий спосіб деривації мав різне походження, і, відповідно, розмаїті причини його виникнення мали місце у різні історичні етапи [5, с. 140]. Так, наведемо приклади функціонування давньоанглійських прикметників у кожному з цих випадків (у разі їх існування):

1. Чергування голосних, спричинене аблautом, являє собою, очевидь, найдавніший фонетичний спосіб словотворення в англійській мові V–XI ст. Але він не розповсюджувався на прикметники, так як слугував виключно для розрізnenня або утворених від єдиної основи дієслів та іменників, або ж однокореневих дієслів між собою.

2. Наступна сторінка в історії розвитку давньоанглійського чергуван-

ня звуків представлена трьома базовими моделями, причиною виникнення яких є палатальна переголосівка [5, с. 140–141]. Прикметники з'являються у двох із них, у першому випадку – у якості дериваційної основи, у другому – як похідна. Назведемо усі ці три моделі та наведемо приклади для двох останніх, у яких задіяні ад'ективні утворення:

- Іменники – Дієслова.
- Прикметники – Дієслова. Наприклад: *hāl* – *hælan* («здоровий» – «зцілювати»), *full* – *fyllan* («повний» – «наповнювати») [1, с. 270].
- Іменники – Прикметники. Наприклад: *strong* – *strengfū* («сильний» – «сила»), *brād* – *brædfū* («широкий» – «ширина») [1, с. 267].

3. Дериваційні моделі, за яких чергування голосних звуків спричинюється англосаксонською фрагментацією або ж включає її, зазвичай комбінувалися з іншими способами словотворення і були не властиві для давньоанглійських прикметників [5, с. 141].

4. Нерідко прикметники, особливо як дериваційна основа, ставали компонентом словотворення при чергуванні приголосних звуків (яке, взагалі, нечасто зустрічалося в давньоанглійській мові). Таке чергування виникало через ряд різноманітних фонетичних змін, до числа яких входять: закон Вернера, ротацизм, ствердіння звуку [ð] чи роздвоєння (розщеплення) приголосних звуків [g], [k].

Наприклад: *dēaþ* – *dead* («смерть» – «мертвий») [1, с. 268].

2) Зміна наголосу

Зміна наголосу належала до числа рідковживаних способів словотворення у давньоанглійській мові. Але, тим не менш, у ній нерідко були задіяні прикметники – і як похідні, і як дериваційні основи (знову ж таки, не станемо чітко проводити межі між цими варіантами вжитку а'дектонімів, адже на теперішній момент видається майже неможливим визначити первинність чи вторинність тієї чи іншої з-поміж цих парадигм). Цей шлях деривації також мав ряд характерних особливостей, які окремо відзначимо

далі.

Зміна наголосу в англосаксонській мові найчастіше слугувала для розрізнення частин мови – зазвичай, представників системи імені (іменників, прикметників тощо) та дієслів, і в більшості випадків супроводжувалася іншими шляхами словотвору. Сам наголос був постійним, динамічним, і, як правило, не зрушувався при зміні граматичної форми слова або навіть при окремому застосуванні інших способів словотворення [5, с. 75, 141].

Для іменних частин мови, у тому числі й прикметників, був властивим наголос на перший (кореневий) склад або ж на префікс, у той час, як у дієсловах префікси у більшості випадків залишалися ненаголошеними [5, с. 75]. За подібним правилом наголошувалися й давньоанглійські багатоскладні слова: спостерігалася значна тенденція до їх наголошення за іменною схемою (що можна розцінювати як логічний наслідок вищезазначених закономірностей: багатокомпонентні слова зазвичай є результатом основоскладання, – у поєднанні з іншими способами словотворення або без, – а дієслова вкрай рідко утворювалися цим шляхом, на відміну від іменних частин мови, зокрема прикметників; останнім же, у свою чергу, характерні висока частота вжитку у якості дериваційних основ при словоскладанні та помітна тенденція до препозитивності).

Наприклад: 'Norðmōnna (перший наголошений компонент є саме прикметником).

Наведемо декілька прикладів словотворення за допомогою перенесення наголосу, які водночас постають яскравими зразками типового наголошення представників іменної парадигми (зокрема, і прикметників):

- weard(es) → 'tō-weard (прагерманський прикметник із втраченою семантикою → прислівник «у напрямку до») [1, с. 290];
- eald → 'or-eald (один зі шляхів утворення ступенів порівняння заданого прикметника: «старий» → «дуже старий») [1, с. 268].

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що з усіх фонетич-

них способів деривації нових лексико-семантичних одиниць для давньоанглійської іменної парадигми, і зокрема прикметників, найуживанішим поставало фонетико-морфологічне словотворення, тобто чергування кореневих звуків. Проте ад'ективні елементи були задіяні менш, ніж у половині дериваційних моделей, властивих цьому способу, з'являючись при чергуванні голосних майже виключно як наслідок палатальної переголосівки, або ж у все ще недостатньо досліджених випадках чергування кореневих приголосних (яке було наслідком цілої низки різноманітних істориколінгвістичних змін). Цікавим також відається використання прикметників, – особливо в якості дериваційних основ, – при рідковживаному словотворенні за допомогою зміни наголосу, що додатково свідчить про значний словотворчий потенціал прикметників у давньоанглійській мові та їхню високу семантичну валентність. Як і для інших представників системи імені, для англосаксонських прикметників було властиве динамічне фіксоване наголошення з помітною тенденцією до препозитивності, що мало на меті передусім диференціацію різних частин мови. Іншою характерною рисою давньоанглійського фонетичного словотвору поставало його переважне застосування у поєднанні з іншими шляхами деривації нових лексических одиниць.

Література:

1. Верба Л. История английского языка (History of the English Language) : пособие для вузов / Л. Верба. – Винница : Нова книга, 2004. – 304 с.
2. Добронецкая Э. Г. Специфика функционирования и отмирания согласовательных категорий прилагательного в истории английского языка / Э. Г. Добронецкая. – Казань : Казанский гос. ун-т, 1978. – 516 с.
3. Ильиш Б. А. История английского языка (на англ. яз.) : учебник для студентов фак. иностр. яз. пед. ин-тов / Б. А. Ильиш. – Л. : Просвещение, 1972. – 351 с.
4. Мороховский А. Н. Слово и предложение в истории английского языка / А. Н. Мороховский. – К. : Виша школа, 1980. – 216 с.

5. Растворгусева Т. А. О некоторых аспектах эволюции словоизменительных систем (Из истории именной парадигмы в английском языке) / Т. А. Растворгусева // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1979. – № 1. – С. 52–62.
6. Растворгусева Т. А. История английского языка: учебник (на англ. языке) / Т. А. Растворгусева. – М. : Астрель : АСТ, 1983. – 347 с.
7. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / А. И. Смирницкий; за ред. канд. філ. наук В. В. Пассека. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1955. – 320 с.

УДК 811.161

Д. филол. н., проф. Шепель Ю. А.
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБЛАСТИ
ДЕРИВАТОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА
(на материале морфологической асимметрии и изоморфизма
адъективных словообразовательных рядов)

Д. філол. н., проф. Шепель Ю. О.
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
АНТРОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД В ОБЛАСТІ ДЕРИВАТОЛОГІЇ
СУЧASНОГО РОСIЙСЬКОЇ МОВИ
(на матеріалі морфологічної асиметрії та ізоморфізму ад'єктивних
словотвірних рядів)

Doctor of Science (Philology), professor Shepel Yu. A.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
ANTROPOCENTRIC APPROACHES TO WORD FORMATION OF
CONTEMPORARY RUSSIAN LANGUAGE

(based on morphological asymmetry and isomorphism of adjectiv derivational rows)

В статье рассматривается вопрос антропоцентрического подхода к анализу современного словообразования на базе одной из самых больших и центральных единиц – словообразовательного ряда. Словообразование представляется как функционирующая система, способная самоорганизовываться в результате взаимодействия закономерных явлений внеязыкового и внутриязыкового характера.

Показано, что функционально-когнитивный подход к описанию словообразования помогает обнаружить такие свойства словаря, которые уже изначально предопределают поведение лексических единиц в речевой коммуникации. Продемонстрировано, что когнитивность способствует выявлению имплицитно и эксплицитно выраженных семантических компонентов в смысловой структуре изолированных слов и целых блоков лексем, связанных с глобальным концептом. Это позволяет дать функционально-семантическую классификацию лексической системы языка с учетом тех знаний, которые зафиксированы в словарных единицах.

Ключевые слова: словообразование, словообразовательный ряд, формант, семантическое поле, функциональный аспект, синонимия, паронимия, вариант.

У статті розглядається питання антропоцентричного підходу до аналізу сучасного словотворення на базі однієї з найбільших і центральних одиниць – словотвірного ряду. Словотвір представляється як функціонуюча система, яка здатна самоорганізовуватися в результаті взаємодії закономірних явищ позамовних і внутрішньомовного характеру. Показано, що функціонально-когнітивний підхід до опису словотворення допомагає виявити такі властивості словника, які вже спочатку зумовлюють поведінку лексичних одиниць у мовній комунікації. Продемонстровано, що когнітивність сприяє виявленню імпlicitно і експlicitно виражених семантических компонентів у смысловій структурі ізольованих слів і цілих блоків лексем, пов'язаних з глобальним концептом. Це дозволяє дати функціонально-семантичну класифікацію лексичної системи мови з урахуванням тих знань, які зафіксовані в словникових одиницях.

Ключові слова: словотвір, словотвірний ряд, формант, семантичне поле, функціональний аспект, синонімія, паронімія, варіант.

The article discusses the anthropocentric approach to the analysis of the present derivation based on one of the largest and most central units – derivational series. Word formation appears as a functioning system capable of self-organizing the interaction of regular and extra-linguistic phenomena Intralanguage character. It is shown that functional-cognitive approach to the description of word helps detect such properties dictionary, which is initially determine the behavior of lexical units in speech communication. Demonstrated that cognition helps to identify implicitly and explicitly expressed semantic components in the content structure of isolated words and entire blocks of tokens associated with global concept. This allows us to give a functional-semantic classification of the lexical system is based on the knowledge that recorded in word units.

Key words: word formation, derivation row, formant, semantic field, the functional aspect, synonymy, paronymy, variant.

Антрапоцентрическая, психологическая и когнитивная линии разви-

тия науки о языке, ясное осознание большой объяснительной силы и научной перспективы, которые стоят за функциональным подходом к анализу языковых единиц, моделей и явлений языка, привели учёных разных научных интересов к критическому переосмыслению многих лингвистических проблем, которые казались уже окончательно решенными.

Сказанное в полной мере относится и к словообразованию. В настоящее время под влиянием идей и подходов, разработанных и разрабатываемых в рамках когнитивной лингвистики, изменился взгляд на центральный объект словообразования – производное слово. В работах когнитивного направления оно стало рассматриваться как единица хранения, извлечения, получения и систематизации нового знания (Е. С. Кубрякова). Когнитивное направление в лингвистике предложило новые подходы к анализу словообразовательных единиц, иначе, чем в традиционном ключе, описывая и структурируя комплексные единицы словообразовательной системы. В рамках этих подходов словообразовательные единицы определяются нами как имеющие не одну, а две основные функции: они трактуются не только как единицы, содержащие информацию в упорядоченном виде, объективируя данные о мире, но и как порождающие концептуальный и языковой мир знания. На наш взгляд, и типы, и гнезда, и словообразовательные ряды являются собой единицы хранения и упорядочивания информации, связанной с познавательной деятельностью человека, и это важнейшее их функциональное свойство предопределяет возможность единого к ним аналитического подхода.

Словообразование представляет собой функционирующую систему, способную самоорганизовываться в результате взаимодействия закономерных явлений внеязыкового и внутриязыкового характера.

Функционально-когнитивный подход к описанию словообразования помогает обнаружить такие свойства словаря, которые уже изначально предопределяют поведение лексических единиц в речевой коммуникации.

Опора на когнитивность способствует выявлению имплицитно и эксплицитно выраженных семантических компонентов в смысловой структуре изолированных слов и целых блоков лексем, связанных с глобальным концептом. Такой подход позволяет дать функционально-семантическую классификацию лексической системы языка с учетом тех знаний, которые зафиксированы в словарных единицах.

Какими бы сложными ни казались правила описания формального аспекта производных слов, наиболее трудными и не поддающимися строгой регламентации являются правила, отражающие семантические аспекты взаимодействия производящих баз и аффиксов и семантические свойства конечного результата этого взаимодействия – производного слова. Эта неопределенность детерминируется тем, что закономерности, диктующие наличие этих правил, отражают неоднородность и многоплановость самой категории значения, которое представляется как единство категориальных, грамматических, лексических и т.д. значений.

Если с формальной точки зрения словообразовательный ряд (далее – СР) мы классифицируем как конечное множество словообразовательных структур, характеризующееся тождеством последнего деривационного шага, то с семантической точки зрения его можно рассматривать как иерархически упорядоченный класс производных слов, объединенных тождеством лексико-грамматической принадлежности производных и словообразовательного форманта.

В статье для наглядного представления словообразовательной структуры и шагов деривации мною используются *R=слова*, которые представляют собой наборы лексико-грамматических категорий, абстрагированных от морфемного воплощения, представленных генотипическим языком. При интерпретации R=слов отображаются живые словообразовательные связи языка, а не морфемный состав слова или историю его образования (ср. у В. С. Перебейнос, Н. Ф. Клименко, Е. А. Кар-

пиловской). Слово в АПМ интерпретируется не только как синтаксическая, но и как аналитическая словоформа (*буду читать* – R_1O), а также как сочетание служебного и полнозначного слов (*под горой* → *подгорный*, *меж галактиками* → *межгалактический* $R_3R_4R_2O$). Такая интерпретация предполагает, что связки, предлоги, аналитические служебные элементы приравниваются к аффиксальным [3 :18]. **R =структурой** называем любую совокупность R =слов, сопоставляющихся L =структурам. Например, L =структуре на *=льн(ый)* соответствует совокупность пяти R =слов: R_3R_1O , $R_3R_3R_2O$, $R_3R_1R_3O$, $R_3R_3R_2O$, $R_3R_1R_2O$. Поскольку между L =словами и R =структурами устанавливаются одно-многозначные соответствия [см.: 2 : 22-23], в настоящем исследовании используем термин ***подструктура*** в случаях, когда (1) одна R =структура включает в себя часть R =слов другой структуры – вторая в этом случае есть подструктурой первой. Например, R =структура, соответствующая L =структуре *не=*, состоит из R =слов: $R_3R_3R_2O$ *негигиенический, негармонический*; R_3R_3O *незаурядный, неучтивый, нетрезвый, нетрудный, нетвёрдый* и является подструктурой по отношению к R =структуре, сопоставляющейся L =структурам *a=, ир=, небез=, вне=, при=, суб=, меж(ды)=*; (2) только часть слов входит в R =структуре, а не все R =слова. Например, слова $R_3R_3R_1R_1O$ (*постпосевной*) и $R_3R_3R_2R_2O$ (*постследниковый*) представляют подструктуру по отношению к R =структуре, соответствующей L =структуре *пост=*. Одна и та же совокупность R =слов под одним углом зрения может рассматриваться как структура, а под другим, – как подструктура. Поэтому параллельно с терминами L =структура и R =структура в работе также используются термины ***структура*** и ***подструктура***.

Формантной частью мы называем компонент в структуре деривата, который отражает формальную операцию, используемую в акте создания деривата, и является проекцией данной операции в виде того или иного «следа». Так как формальные операции в каждом языке могут быть

исчислены, словообразовательные модели устанавливаются в зависимости от используемых на последнем шаге деривации формальных операций и их отражения в виде тех или иных морфемных последовательностей.

СР – языковая сущность, что обуславливает правомерность исследования его семантической структуры по аналогии с семантической структурой слова. Семантическая структура слова формируется за счёт словообразовательного значения деривата, но описание последнего строится применительно к конкретному слову. Это значит, что дефиниция, характеризующая семантическую структуру слова, представляет собой описание его лексического значения как конкретного и индивидуального представителя своего словообразовательного ряда, как носителя словообразовательного значения в его конкретном облике.

В предлагаемом нами аспекте термины «семантическая структура слова» и «семантическая структура ряда» (равно как и гнезда) коррелируют. Последняя осмысливается нами не как механическая сумма значений всех слов того или иного словообразовательного ряда, а как совокупность вариантов ряда, находящихся в определённом отношении к его семантической структуре.

Подобно слову, которое может быть определено как совокупность внутренне взаимосвязанных и формально тождественных ЛСВ, словообразовательный ряд может быть описан в терминах единиц более низкого по отношению к нему порядка. В нашем исследовании такой единицей является *структурно-семантический вариант ряда*, или *семантический подряд*. Тип отношений, связывающих структурно-семантический вариант ряда (подряд) и словообразовательный ряд (также, как ЛСВ и слово, структурно-семантический вариант гнезда и гнездо) рассматривается как отношение включения: *структурно-семантический подряд => словообразовательный ряд* (ср. ЛСВ => слово, ССВ => СГ). Определение понятия «совокупной семантики словообразовательного

ряда» выделяется из его соотношения с понятием *семантический объём ряда*. Термин «семантический объём ряда» обозначает количество значений всех составляющих тот или иной ряд производных слов того или иного словообразовательного типа. Порядок вхождения словообразовательных значений производных слов словообразовательного ряда в его семантическую структуру нерелевантен для семантического объёма, но значим для «совокупной» семантики.

Семантическое различие между прилагательными разных и одних и тех же рядов в большей мере заключается не tanto в их мотивированности / немотивированности, сколько в самом характере признакового значения, его качественности. Прилагательные аналитически выражают те признаки, которые содержатся в значении(ях) поясняемых ими существительных и других частей речи.

Поднимая вопрос о семантической структуре СР, мы попытаемся установить, как содержательные характеристики производных прилагательных, составляющих СР, коррелируют со словообразовательной структурой, что предопределяет отнесение производных разных словообразовательных рядов к одному или к разным семантическим полям.

Значительное количество однокорневых слов, принадлежащих к разным СР и вступающих в синонимические и паронимические отношения, являются многозначными словами.

Между многозначными словами возможны смысловые связи по одному из значений, т.е. отдельные ЛСВ полисемичных слов могут вступать в синонимические связи [1]. Когда отдельные значения полисемичных слов вступают в синонимические отношения, другие обнаруживают паронимические связи. Паронимические отношения отдельных значений полисемичных слов можно проиллюстрировать на примере прилагательных, относящихся к СР на =*ицек(ий)*, =*ичн(ый)*. Эти

прилагательные в русском языке, как правило, представлены коррелятивными парами типа *академический* – *академичный*, *автоматический* – *автоматичный*, *аллегорический* – *аллегоричный*, *анархический* – *анархичный*, *антитатический* – *антитатичный*, *апокрифический* – *апокрифичный*, *ароматический* – *ароматичный*, *артистический* – *артистичный*, *астматический* – *астматичный*, *атавистический* – *атавистичный*, *демократический* – *демократичный* и др. (всего 54 пары). Сложные отношения между парами прилагательных на *=ическ(ий)*, *=ичн(ый)* создаются полисемантизмом многих прилагательных ряда на *=ически(ий)*, которые, развивая качественные значения, синонимизируются с прилагательными СР на *=ичн(ый)*. Например, в МАСе слово *методичный* объясняется как «то же, что и *методический* во втором значении», то есть с прилагательным *методичный* прилагательное *методический* совпадает в качественном значении. Аналогичные отношения имеют место у пар *антагонистический* – *антагонистичный*, *демократический* – *демократичный*, *драматический* – *драматичный*, *лирический* – *лиричный*, *мелодический* – *мелодичный*, *метафизический* – *метафизичный*, *мифический* – *мифичный*, *мистический* – *мистичный*, *патриотический* – *патриотичный*, *прозаический* – *прозаичный*, *поэтический* – *поэтичный*, *психологический* – *психологичный*, *ритмический* – *ритмичный*, *полемический* – *полемичный*, *иронический* – *ироничный*, *симптоматический* – *симптоматичный*, *статический* – *статичный*, *схематический* – *схематичный*, *трагический* – *трагичный*, *феерический* – *фееричный*, *цинический* – *циничный*, *флегматический* – *флегматичный*, *романтический* – *романтичный*, *фантастический* – *фантастичный*.

Для дифференциации словаобразовательной паронимии и синонимии мною используется идея о логическом отношении омосемических единиц при синонимии: полное совпадение и включение (=абсолютные

синонимы), пересечение (=частичные синонимы), полное несовпадение (=разные слова).

Различаются лексические и словообразовательные синонимы и паронимы.

Паронимы лексические – это слова разных словообразовательных гнёзд, образуемые от омонимичных корней или одного корня. Лексические значения компонентов паронимической пары обязательно разграничены, ср.: *земляной* – *земной*, *обидный* – *обидчивый*, *цветной* – *цветовой*, *просительный* – *просительский*, *разборочный* – *разборчивый*, *спасательный* – *спасательский*, *непроницаемый* – *непроницательный*.

Частичные синонимы ∕ паронимы – это близкие по значению однокорневые слова, располагаемые в одном словообразовательном гнезде, но в разных СР. Для частичной паронимии ∕ синонимии характерна синонимия ступеней деривации, ср.: *покупательный* – *покупательский* $R_3R_1R_1O$ – $R_3R_2R_1R_1O$, *малахитный* – *малахитовый* R_3R_2O , *раскольнический* – *раскольничий* $R_3R_2R_1R_1O$, *насильный* – *насильственный* R_3R_2O / $R_3R_2R_3R_2O$, *мелодический* – *мелодичный* R_3R_2O , *прозаический* – *прозаичный* R_3R_2O , *сладкий* – *сладостный* R_3O / $R_3R_2R_3O$ и др.

Для синонимов, образуемых на одном и том же шаге деривации, характерна синонимия аффиксов, ср.: *нераздельный* – *неразделимый*, *романтический* – *романтичный*, *ремесленнический* – *ремесленный*, *наследный* – *наследственный*, *дарёный* – *даровой*, *гневливый* – *гневный*. Отдельную тему для изучения представляют словарные «паронимические пары», характеризуемые наличием полисемичного параллелизма в словах с лексической полисемией.

Частичная синонимия ∕ паронимия чаще всего сохраняется на уровне ЛСВ многозначных слов. Сохранение семантических связей между ЛСВ даёт возможность лексикографам идентично толковать пары слов,

приводимые в словаре О. В. Вишняковой [12] как паронимы. Довольно часто такие пары слов рассматриваются как *словообразовательные варианты*. Различие словообразовательных синонимов и вариантов – специальный вопрос, требующий дальнейшего специального исследования с позиции семантической структуры словообразовательных гнёзд и пересечения словообразовательных рядов. Не меньший интерес могут представлять синонимы ∕ паронимы, образуемые на базе одного / нескольких значений омонимичных слов типа *публицистический_{1,2}* и *публицистичный₁*.

Попытку осмыслить паронимию и показать паронимы в их связях с другими языковыми единицами, определить свойственные им признаки предприняли украинские лингвисты Д. Г. Гринчишин и А. А. Сербенская [13]. В основу анализа учёные положили понятие «семантического поля». В словаре авторами различаются полные и неполные паронимы. В частности отмечается, что «способность полностью расходиться в значениях проявляют *полные* паронимы (их ещё называют настоящими, абсолютными или максимальными). Однако в определенные паронимические отношения могут вступать также и близкие в звуковом отношении слова (чаще всего однокорневые), у которых процесс размежевания по значению полностью не завершился: в отдельных значениях они расходятся, в других – сближаются, вступая далее в синонимические связи. Это – *неполные* паронимы» [13 : 4]. Авторы словаря неполные паронимы относят к частичным синонимам.

Основой выделения паронимов среди однокорневых разноаффиксальных образований является семантическая оппозиция слов одной части речи, образованных от одного корня.

В сфере имён прилагательных среди лексических паронимов широко представлены суффиксальные образования: *хваткий* // *хватский*, *старателый* // *старательский*, *разборочный* // *разборчивый*,

обличительный // обличительский, опытнический // опытный, наёмнический // наёмный, мучительный // мучительский, наблюдательный // наблюдательский, просветительный // просветительский, неорганический // неорганичный, ароматический // ароматичный и др.

Паронимия, на наш взгляд, является следствием словообразовательных процессов и пересечения семантических полей однокорневых разноаффиксальных производных СР. Для слов-паронимов характерно несовпадение (почти полное) сфер лексической сочетаемости, что исключает употребление одной паронимической лексемы вместо другой в одном и том же контексте. При возможном совпадении лексической сочетаемости паронимов некоторых пар (ср.: *реальный взгляд // реалистическое искусство*) наблюдается несовпадение сфер содержательного отождествления, что также исключает взаимозаменяемость лексем одной и той же паронимической пары.

Однокорневые слова становятся паронимами, когда приобретают наибольшую самостоятельность, наибольшую дифференцированность в своём лексическом значении, ср.: *солярный // соляровый, командированный // командировочный, склоннический // склонный, эстетный // эстетский, строительный // строительский, просительный // просительский, прожигательный // прожигательский, луковичный // луковый, непроницаемый // непроницательный, поручительный // поручительский, отходный // отходчивый, проповеднический // проповедничий, подрядный // подрядческий, гусачий // гусячий, мучительный // мучительский, наёмничий // наёмный, опытнический // опытный, старательный // старательский, спасательный // спасительный // спасательский, обличительный // обличительский, разборочный // разборчивый* и др. Поэтому невозможно отнести к абсолютным паронимам все однокорневые слова, в которых одно слово указывает на признак, а другое – на часть этого же признака в ином качестве и количестве типа *мучной – мучнистый, волосатый –*

волосастый, носатый – носастый и др.

Для разграничения паронимов и синонимов необходимо найти признаки, определяющие каждое из этих двух лингвистических явлений в системе однокорневых образований. Тем общим, что создаёт предпосылки для смешения однокорневых разноаффиксальных слов в процессе их употребления, являются:

на семантическом уровне – близость Понтий пары (или большого количества) слов;

на морфологическом уровне – общность корневой морфемы и принадлежность к одной части речи;

на фонетическом уровне – сходство звуковых оболочек слов.

Отсюда, с лексической точки зрения синонимы – однокорневые слова в том случае, если они выражают одно понятие, имеют значение одного объёма, одинаковую лексическую валентность, принадлежат к одной и той же части речи, стилистически разноплановы. Паронимы – если они выражают разные понятия, дифференцирующий элемент значения указывает на неполное совпадение смысловых объёмов членов ряда, что превращает их в отдельные лексические единицы и проявляется в специфике их сочетаемости с другими словами при функционировании их в языке.

При выявлении объёмов значения однокорневых образований обнаруживается разрыв в семантическом содержании как у синонимов, так и у паронимов. Однако для синонимов характерны незначительный семантический сдвиг и, в большинстве случаев, стилистическая разноплановость. Для паронимов разрыв в семантическом содержании является более существенным.

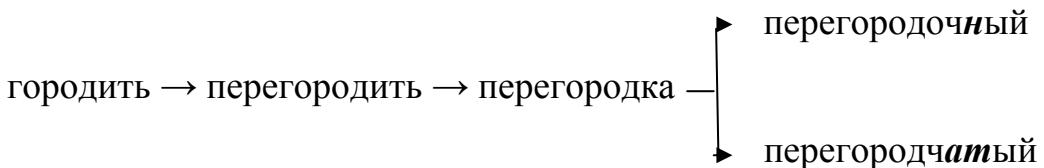
Так как речь идет об однокорневых словах разных СР, то в основу разграничения таких образований, как синонимы и паронимы, должен быть положен принцип общности и различия.

Однокорневые синонимы и паронимы имеют общий смысловой центр. Они семантически сопряжены, как было показано выше, через семантическую мотивированность и вершину словообразовательного гнезда. Но у двух слов, составляющих паронимическую пару, различна предметно-логическая основа, что вызывает их разную лексическую сочетаемость. Проверкой разрыва в семантике двух, как минимум, производных слов от моносемичных корней может служить подбор синонимов к каждому из них [4]. Так, в парах прилагательных *главный // заглавный, незаменимый // незаменный, неслышимый // неслышный, гнилой // гнилостный, дождевой // дождливый, духовный // духовой, дымный // дымовой, дарёный // даровой, грозный // грозовой, громкий // громовой, водный // водяной, шумный // шумовой, шелковистый // шёлковый, каменистый // каменный, лобный // лобовой, зернистый // зерновой, горделивый // гордый, гневливый // гневный* замена одного компонента другим – признак паронимической аттракции, или семантического синкретизма, на основе близости звучания элементов каждой пары и подсознательной ассоциации говорящего, который устанавливает семантическую параллель между разными по значению словами. Такое непреднамеренное смешение основывается на том, что смысловая сторона компонентов таких пар однокорневых слов подвержена психологическому перенесению прямого значения на переносное. Синонимическое выравнивание слов по аналогии оказывается функциональным проявлением паронимии.

Среди общего числа лексических паронимов, входящих в адъективные словообразовательные ряды, наиболее пополняемой в современном русском языке последних десятилетий является группа суффиксальных прилагательных. В образовании их принимают участие такие суффиксы, как $=_n=/=ли\mathfrak{v}=$, $ij=/=ск=(=еск)$, $ij=/=ов=/=ев=$, $=ij=/=н=$, $=чат=/=очн=$, $=ам=/=асм=$. Однако наиболее продуктивными

являются ряды прилагательных на *=иЧеск(ий)/=иЧн(ый)*, *=еск(ий)/=н(ый)*.

К словообразовательным паронимам относим слова, располагаемые в пределах одного словообразовательного гнезда, но разных словообразовательных рядов и различающиеся лексическим значением, ср. пару *перегородочный // перегородчатый*:

Словообразовательная паронимия появляется 1) как следствие словообразовательных отношений, устанавливаемых между разными значениями полисемичных слов (*кондукторный – кондукторский*); 2) в результате развития √ появления словообразовательной омонимии на нулевом шаге или $n + 1$ шаге деривации (*коренной – корневой, клеточный – клетчатый*); 3) за счет направления актов деривации в разных ветвях одного словообразовательного гнезда, ср. *нес > пса́рня > пса́рный* и *нес > пса́рь > пса́рский*; 4) за счет разной степени проявления признаков (*водный – водяной, болотистый – болотный*); 5) в связи с сохранением семантической связи с устаревшими словами (*ниточный – нитяный*).

Исходя из факта существования морфологического варьирования слова в языке, словообразовательные синонимы понимаются нами как модификации количества и материального состава словообразовательных морфем, не нарушающие тождества слова. Основными признаками словообразовательных синонимов являются а) тождество корневой морфемы и б) семантическая близость, находящая отражение в синонимии словообразовательного форманта и одинаковой синтаксической функции производного, ср.: *зубатый* и *зубастый*, *сверхмодный* и *супермодный*, *архимодный*. Появление и развитие полной или частичной лексико-словообразовательной синонимии наблюдается обычно в той группе однокорневых паронимически связанных слов разных словообразовательных

рядов, которые входят в одно гнездо и образуются или на одном и том же деривационном шаге, или на разных шагах деривации, ср.: *мелодия* > *мелодичный*, *мелодический* R_3R_2O , *мистика* > *мистический*, *мистичный* R_3R_2O , *хватать* (*хватить*) > *охватить*/ *обхватить* >*охваченный* / *обхваченный* $R_3R_1R_1O$, *чеканить* >*чеканка* >*чеканочный* / *чеканный* $R_3R_1R_1O$; *наследовать* >*наследный* и *наследовать* >*наследство* >*наследственный* R_3R_1O / $R_3R_2R_1O$, *сладкий* >*сладостный* R_3O / $R_3R_2R_3O$, *шелк* >*шёлковый* и *шёлк* >*шёлковый* >*шёлковистый* R_3R_2O / $R_3R_3R_2O$ и др. Следствием словообразовательной синонимии является формантная избирательность производящих внутри словообразовательного гнезда, то есть образование слов по одной и той же словообразовательной модели.

Среди словообразовательных синонимов одного словообразовательного гнезда, но разных СР выделяются (1) производные одного и того же шага деривации (назовём их *одношаговыми равнопроизводными*), ср.: *безотлучный* – *неотлучный* (R_3R_1O), и (2) производные разных шагов деривации (назовём их *межшаговыми равнопроизводными*), ср.: *боевой* – *боевитый* $R_3R_2R_1O$ – $R_3R_3R_2R_1O$ и др.

Равнопроизводные прилагательные-синонимы подразделяются на две группы: корневые, ср. *отчетливы* – *четкий* R_3O ; и аффиксальные, ср.: R_3R_1O *безвозвратный* – *невозвратный*, *безутешный* – *неутешный*, *безотлучный* – *неотлучный*; R_3R_2O *гармоничный* – *гармонический*, *мелодичный* – *мелодический*, *басистый* – *басовитый*; R_3R_3O *безопасный* – *неопасный* (*опасный*).

Разнопроизводные словообразовательные синонимы-прилагательные в структурном отношении также характеризуются, как и равнопроизводные, неравнозначностью и подразделяются на две группы: 1) одно моноформично – другое полиформично, ср. *великий* R_3O – *величавый* $R_3R_2R_3O \vee R_3R_3O$, *бестактный* R_3R_2O – *нетактичный* $R_3R_3R_2O \vee R_3R_2O$, *бесталанный* R_3R_2O – *неталантливый* $R_3R_3R_2O \vee R_3R_2O$; 2) оба синонима поли-

морфичны, ср.: *антинаучный* $R_3R_2O \vee R_3R_3R_2O$ – *ненаучный* $R_3R_2O \vee R_3R_3R_2O$; *безызвестный* – *неизвестный*; *невооруженный* $R_3R_3R_1R_2O \vee R_3R_1R_2O$ – *безоружный* $R_3R_2O \vee R_3R_1R_2O$.

Прилагательные-синонимы одного словообразовательного гнезда и разных СР характеризуются в основном гетерогенность R=структурь. Гомогенные R=структурь можно наблюдать в группе отадъективных производных со значением негации и противопоставления (*неспокойный* – *беспокойный*, *безвоздоранный* – *невозбранный*) и квантивативным значением (*подслеповатый* – *подслепой*, *святой* – *священный*).

Смыловые различия между словообразовательными синонимами большей частью характеризуются либо квантивативным признаком, либо наличием негации. Квантивативный признак для ряда производных прилагательных русского языка может усложняться эмоционально-оценочной коннотацией, ср.: *здравый* – *здравенный* (*прост.*).

Подводя итог вышеописанному, отметим следующее.

Чтобы ответить на вопрос, существует ли связь между тождеством аффикса и сходством семантической структуры ряда, необходимо изучить **аналоги**, то есть словообразовательные ряды, имеющие тождественные ЛСВ ряда. СР слов являются составляющими более крупных образований – аллигатур [8–11]. Поэтому лексико-семантический вариант ряда описывается в виде дефиниции какого-либо слова, в котором она реализуется. СР распадаются на составляющие, что включают слова, реализующие одно из значений соответствующего аффикса. Например, суффикс =н= актуализирует шесть общих значений – наличия, включения, отношения, состояния, подобия, свойства, ср.: *кирпичный дом*, *кирпичный завод*, *кирпичный цвет*; *ружейный завод*, *ружейный приклад*, *ружейный выстрел*; *сахарный завод*, *сахарный мешок*, *сахарный тростник*, *сахарный бисквит*, *сахарная пудра*, *сахарные деньги*, *сахарное производство*, *сахарные уста*, *сахарный поцелуй* и т.д. Отсюда, ряд на =н(ый) распадается на шесть подрядов. Подряды

соединяются словами, в которых суффикс актуализирует все значения. Поэтому суммарный ряд будет представлять собой совокупность подрядов, объединенных многозначными словами. Это даёт возможность установить критерий определения границы ряда(ов): *если в совокупности слов, обладающих общим структурным сегментом, отсутствуют связующие элементы, то эта совокупность распадается на несколько суммарных рядов слов (=лексико-семантических вариантов рядов слов).*

Лексико-семантический вариант ряда образуют слова, которые реализуют одно из значений соответствующего аффикса. Ср. общее, инвариантное значение суффикса =ов= «принадлежащий тому, что названо мотивирующим словом» и реализуемые в производных словообразовательного ряда значения «принадлежащий...» (*кучеров дом*), «находящийся в определенных отношениях с тем / чем, кто / что назван(о) мотивирующим словом» (*инженеров отец*), «являющийся частью...» (*отцова шея*); «существляемое тем, кто назван мотивирующим словом» (*мальчиково бегство*). При этом в определенных словосочетаниях каждое из приведенных нами прилагательных может выступать в любом из названных значений.

Явление семантической вариантности является одним из универсальных свойств живого языка, обусловленное широкими потенциальными возможностями языковой системы и наблюдается на разных уровнях языка – можно проследить на уровне словообразовательного ряда как макроединицы языка. Семантическое варьирование рядов проходит по линии основ, тогда как стабильной, устойчивой, инвариантной остаётся семантика форманта.

Варьирование СР – один из способов существования этой словообразовательной единицы. Отмеченные нами в исследовании типы варьирования отнюдь не исчерпывают всего многообразия варьирования словообразовательного ряда. Это еще раз подтверждает всю сложность проблемы варьирования словообразовательного ряда и открывает перспективы даль-

нейших исследований в этой области.

Теория «поля» является одной из сторон системного анализа языковых фактов и помогает проследить за динамикой семантического развития производной лексики.

СР представляет собой словообразовательное поле (по П. А. Соболевой – лингвистическое поле [5; 6; 7]), инвариантом которого является множество словообразовательных структур и деривационный шаг.

Литература:

1. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 372 с.
2. Земская Е. А. О семантике и синтаксических свойствах отсубстантивных прилагательных в современном русском языке / Е. А. Земская // Историко-филологические исследования. – М. : Наука, 1967. – С. 92–103.
3. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов : Вища шк., 1988. – 161 с.
4. Русская грамматика : в 2 т. – М. : Наука, 1980. – . –
Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – М., 1980. – 783 с.
5. Соболева П. А. Моделирование словообразования / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М. : Наука, 1972. – С. 165–212.
6. Соболева П. А. Словообразовательная структура слова и типология омонимов / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики 1976. – М. : Наука, 1978. – С. 5–34.
7. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия / П. А. Соболева. – М. : Наука, 1980. – 294 с.
8. Шепель Ю. А. Моделирование словообразовательных рядов слов / Ю. А. Шепель. – Днепропетровск : Наука и образование, 2000. – С. 242–253.
9. Шепель Ю. А. Словообразовательный ряд: принципы построения и анализа / Ю. А. Шепель. – Днепропетровск : Наука и образование, 2001. – С. 210–212.
10. Шепель Ю. А. Семантическая структура словообразовательных рядов и словооб

- разовательное (лингвистическое) поле / Ю.А. Шепель // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 32. – С. 296–300.
11. Шепель Ю. А. К вопросу об определении направления производности при построении словообразовательных рядов / Ю. А. Шепель // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна : романо-германська філологія. – 2001. – № 536. – С. 13–20.
12. Вишнякова О. В. Словарь паронимов русского языка / О. В. Вишнякова. – М. : Рус. яз., 1984. – 352 с.
13. Грінчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Грінчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 222 с.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 81'23+811.161

**К. филол. н. Адлейба Л. Ф., к. филол. н. Герхелия Г. К.,
к. филол. н. Кецба Н. Н.**

**Абхазский государственный университет (Сухум, Абхазия)
ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АДВЕРСАТИВНЫХ
СОЮЗОВ: НЕМЕЦКИЙ «ABER», АБХАЗСКИЙ «АХА»,
АНГЛИЙСКИЙ «BUT»**

**К. філол. н. Адлейба Л. Ф., к. філол. н. Герхелія Г. К.,
к. філол. н. Кецба Н. Н.**

**Абхазький державний університет (Сухум, Абхазія)
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АДВЕРСАТИВНИХ
СПОЛУЧНИКІВ:
НІМЕЦЬКИЙ «ABER», АБХАЗЬКИЙ «АХА», АНГЛІЙСЬКИЙ «BUT»**

**Candidate of Sciences (Philology) Adleiba L. F.,
Candidate of Sciences (Philology) Gerheliya G. K.,
Candidate of Sciences (Philology) Ketsba N. N.
Abkhazian State University (Sukhum, Abkhazia)**

FUNCTIONAL FEATURES ADVERSATIVNYH CONJUNCTIONS: GERMAN «ABER», ABKHAZIA «AXA», ENGLISH «BUT»

В статье анализируются адвверсативные союзы aber, аха, but в немецком, абхазском, английском языках. Рассматриваются и описываются функциональные особенности катафорических и анафорических и контекстов, структурированных микродиалогами. Прагмалингвистический анализ данных контекстов говорит о возможном глубинном прочтении микродиалогов, репрезентирующих адвверсативные союзы aber, аха, but в немецком, абхазском, английском языках. Адвверсативные комплексы абхазского, немецкого, английского языков с союзами аха, aber, but выполняют контрастивную и противительную функции, маркируют нарушение пресуппозиции, а также логико-семантические ограничение и расширение ключевых лексем анализируемых синтаксических конструкций

Ключевые слова: адвверсативный союз, сравнительно-сопоставительный анализ, микродиалог, катафорический и анафорический контекст

У статті аналізуються адвверсативні сполучники aber, аха, but у німецькій, абхазькій, англійській мовах. Розглядаються та описуються функціональні особливості катафоричних та анафоричних контекстів, структурованих мікродіалогами. Прагмалінгвістичний аналіз цих контекстів говорить про можливе глибинне прочитання мікродіалогів, що репрезентують адвверсативні сполучники aber, аха, but у німецькій, абхазькій, англійській мовах. Адвверсативні комплекси німецької, абхазької, англійської мов зі сполучниками аха, aber, but виконують контрастивну та супротивну функції, що маркують порушення пресупозиції, а також логіко-семантичні обмеження та розширення ключових лексем синтаксичних конструкцій, що аналізуються.

Ключові слова: адвверсативний сполучник, порівняльно-зіставний аналіз, мікродіалог, катафоричний та анафоричний контекст

The article deals with adversative conjunctions aber, аха, but in German, Abkhasian and English. Functional peculiarities of cataphoric and anaphoric contexts structured by microdialogues are regarded and described. Pragmalinguistic analysis of the contexts testifies for the possible deep reading of microdialogues representing the adversative conjunctions aber, аха, but in German, Abkhasian and English. Adversatives complexes in German, Abkhasian and English with the conjunctions аха, aber, but fulfill contrastive and oppositional function, mark presupposition breaking, as well as logical and semantic limitations and widening of key lexemes of the syntactic structures under consideration.

Key words: adversative conjunction, comparative analysis, microdialogue, cataphoric and anaphoric context.

Вопрос адвверсативных союзов и их функционирования в сложносочинённых предложениях рассматривался во многих работах [1; 2; 3; 4; 6]. Проблема синтаксиса в фокусе прагмалингвистического описания не перестаёт быть актуальной в силу новизны и нерешённости многих проблем, в частности, сравнительно-сопоставительного изучения разносистемных языков. Представляет особый научный интерес не только и не столько сра-

внительно-сопоставительный материал указанных языков, сколько то общее, что может их роднить. В последнее время вызывает у исследователей интерес и адверсативные отношения на уровне сложного предложения и сверхфразового единства, а также эксплицитные и имплицитные средства их дифференциации[5; 7].

Цель данной статьи проанализировать адверсативные союзы aber в немецком, аха в абхазском, but в английском языках, и рассмотреть функциональные особенности катафорических и анафорических контекстов. Задача: описать адверсативные союзы aber в немецком, аха в абхазском, but в английском языках, а также сравнить и сопоставить лексико-семантические, прагмалингвистические, особенности их функционирования в катафорических и анафорических контекстах.

Для анализа обратимся к контекстам немецкого языка, содержащим адверсативный союз aber.

Tschanz öffnete die Haustüre, trat hinaus, schloß sie wieder. ... entschlossen schritt er über den Gartenweg bis zur Haustüre, den Weg, den er gegangen, noch einmal zurückgehend. Er ergriff die Falle und drückte sie nieder. Aber die Haustüre war jetzt verschlossen [10, с. 81].

В этом отрывке автосемантическое предложение, предшествующее собственно авдерсативному предложению, никак не объясняет появление союза aber. Лишь предшествующий контекст раскрывает причину удивления персонажа, который, вопреки ожиданиям, нашел дверь запертой.

Контексты с формально неопределенной детерминацией союза aber сравнительно многочисленны. В составе автосемантического предложения отсутствуют формальные элементы, которые инициируют появление союза aber. Автосемантическое предложение образует контекстносвязанную пресуппозицию, нарушение которой маркирует союз aber. Следовательно появление союза aber определяется не содержанием высказывания, а его пресуппозицией.

Приведем пример:

Diese Worte hatten so ernst und überzeugend geklungen, daß Dada die Augen besorgt niederschlug und Karnis sich nachdenklich vom Lager erhob.

Aber es wurde ihm keine Zeit zu weiterer Überlegung gelassen, denn der Hausmeister erschien und forderte ihn auf, so gleich mit seinem Sohn und Agne zu Gorgo zu kommen... [11, c. 59].

В этом адверсативном комплексе автосемантическое высказывание представлено сложноподчиненным предложением с придаточным дополнительным. В этом комплексе ключевыми словами являются *so ernst und überzeugend* и *nachdenklich* в составе синсемантического предложения. Союз *aber* маркирует информацию, противоположную ключевым словам предшествующего высказывания. Эта противоположность выражается словосочетанием *keine Zeit zu weiterer Überlegung*.

Адверсативное предложение описывает ситуацию нарушения размышлений персонажа. Это фактуальная информация, которая не вытекает из предшествующего контекста. Объяснение факту дается в каузальном сочинительном предложении, вводимом союзом *denn*. Таким образом, адверсативный комплекс содержит две фактуальные альтернативные информации, из которых последняя получает свое объяснение в посттексте.

Например:

An den Wänden dieser Halle lag zu Bergen aufgehäuft alles alte Zeug: Berge zerrissener Schuhe, Türme aus alten Matratzen, pyramiden von alten Flaschen. Das bringe ich alles von meinen Fahrten über Land mit. Die Leute denken, sie brauchen die Sachen nicht mehr, tun sie weg und vergessen sie. Aber ich bewahre alles auf, denn nichts wird vergessen auf dieser Welt [12, c. 129].

В этом адверсативном комплексе также имеет место предтекст и посттекст, вводимый союзом *denn*. Предтекст объясняет ситуацию и тем самым служит основанием для объяснения противопоставления автосемантического предложения «*Die Leute...*» и синсемантического предложения

«aber ich». Скупой, «предусмотрительный» человек собирал все, что выбрасывали другие люди, руководствуясь аргументом, что ничто не пропадает на этом свете. Содержательная оппозиция представлена глагольными словосочетаниями *tun sie weg und vergessen sie* и, соответственно, фрагментом предложения *ich bewahre alles auf*. Эти глаголы оказываются в отношении антонимичности.

Пример:

Tschanz überlegte sich, was der Alte denn getrieben habe, aber er konnte seine Überlegungen nicht länger fortsetzen; die nicht allzu breite Straße verlangte seine ganze Aufmerksamkeit [10, с. 35].

В примере содержание автосемантического предложения не определяет появление адверсативного предложения с союзом aber. Причины этого поясняются в постпозитивном предложении, которое, по существу, является каузальным.

Например:

Leokadja: Es ist zweierlei: einen Fisch zum Fressen zu kaufen, und einer Dame beim Korbtragen behilflich zu sein.

Galy Gay: Offen gestanden: ich möchte gern einen Fisch kaufen gehen.

Leokadja: Ich versteh'e, mein Herr. Aber glauben Sie nicht, daß es jetzt schon zu spät ist? Die Läden sind zu, und die Fische sind ausverkauft [8, с. 101].

В заключительной ответной реплике выражается понимание мотивов, определяющих намерение собеседника. Однако выдвигается контртезис, подкрепляемый аргументами «Die Läden sind zu, und die Fische sind ausverkauft». В целом здесь реализуется речевой акт уговаривания, убеждения.

Die Mutter: Ich zweifle nicht an dem, was der Knabe sagt – daß er gern mit Ihnen die gefährliche Wanderung machen will.

Der Knabe: Alles ist, wie du sagst. Aber trotzdem kann mich nichts von meinem Vorhaben abbringen [9, с. 50-51].

Ответная реплика содержит уступительную семантику, о чем свиде-

тельствует, в частности, употребление с союзом *aber* уступительного союза *trotzdem*. Сын формально согласен с матерью, но у него свои представления о жизни, которые не совпадают с представлениями матери.

Рассмотрим противительный союз **аха** в произведениях абхазских авторов.

Приведем пример:

Абаандафы: Сара абарт ашъхақәа р҃а соуп.

Акапдан: Ибзиоуп, аха хъзы умазами? [14, с. 220].

Заключенный: «Я сын этих гор».

Капитан: «Хорошо, но у тебя нет имени?»

В приведенном диалоге персонаж гордится своим высоким происхождением и это подтверждается метафорической репликой «*ашъхақәа р҃а соуп*». В ответной реплике действующее лицо проявляет интерес к собеседнику. Союз **аха** выполняет присоединительную функцию с целью выявления имени «*хъзы умазами?*».

Лагустан: Ааи, аха узызцаауазси, ушәа субама?

Кәатциа: Мамоу, ус амала сузцааусит.

Лагустан: Аха, изыззои, иахъа дара «акампания» бзия ҳаман Пыңсеи Кәнчсеи..., сарси? [14, с. 250]

«Лагустан: «Да, но почему спрашиваешь, в чем-то не угодил?»»

Куация: «Нет, так просто спрашиваю».

Лагустан: «Но почему скрываю, у нас сегодня с друзьями было (дословно, хорошее застолье)».

В приведенном примере в инициальной реплике действующее лицо выражает недовольство «*узызцаауазси*». В ответной реплике следует контртезис «*мамоу*», который показывает возмущение и неудовлетворение от полученного ответа. Адверсативный союз **аха** носит аргументативный

характер.

Аа, аисицәкъя, уара уакәцәкъами. Уаазар акәхап... - лҗәсит лара. Дааччашәагы луит, аха уи ағыза ачча ҳаго ибааит! Акәхь! Нас ңсрак иақәшәаз азәы леипш, лзыңқәа аалкын ләы нархәны «қытантәык дышхалаҳашаз ғашъомызт, ари абжъарак сылхызқәа баапсын»... лҗәан нақ дыңюналт. [15, с. 88]

Да, правда, это же ты. Пришел, наверное... - сказала она. Сделала улыбающийся вид, но неохотно. Затем она схватилась за свои щеки, как будто кто-то умер, и произнесла: Сразу видно, что кто-то из села должен был приехать, как показал мой сон (кому она не рада была), – сказала она так и зашла домой.

Этот пример иллюстрирует негативное отношение персонажа к своему гостю из села, который оказался нежелательным хозяину. *Дааччашәагы луит, аха уи ағыза ачча ҳаго ибааит.* Хозяйка дома проявляет недовольство приездом юноши из деревни, *қытантәык дышхалаҳашаз ғашъомызт.* Союз аха показывает внутреннее нежелание, неприязнь к гостю, затем после некоторых гостинцев, которые он привез, она сделала улыбающийся вид. Этим хозяйка показала свое внутреннее состояние души. Поведение хозяйки дома является двуличным и ироничным. Наличие лексемы **нас** предопределяет появление противительного союза аха. Сочетание аха...нас придает контексту логический характер.

ГрышъаҚ Җас исхәома. Сычка цырак абасқак иус дуум... (ИғынсихоитТ.

АмғасыҚ Урт дреиуам ҳәа сыкоуп. (Грышъа иахъТ. Сатамыз, ағыза, аха уи ус дууп. Избан акәзар цәгала ишоу ауаагы ыкоуп. [15, с. 43]

Гриша: Неужели я говорю неправду. Большое дело дать одну спичку. (уходит).

Прохожий: Я думаю, что он не такой, (обращаясь к Грише). Извини

друг, но это большое дело, потому что есть еще и странные люди.

В данном микродиалоге показан характер персонажей. В инициальной реплике действующее лицо старается показать свою правоту. «*цас исхəома*». В корrigирующей части персонаж сомневается в том, что есть подобные люди «*урт дреиуам ҳәа сыкоуп*». Наличие в контексте аха … акәзар носит пояснительный характер «*избан акәзар цәгала ишоу ауаагы ык-оуп*».

АчкунҚ Умыхәхәан, афыза, узамечаниақәа сыйдыскылоит. «Апсуа матәа зшәу Отелло» ҳәа хыс иатаны сара ианыстоит газетк. Аха уа фырхаца хадас икало Отелло иакәм.

Ахатқ Нас дарбанЦ

АчкунҚ Апсуа дкаца ҳәа саумхәси. Уара укастсоит. Нас арецензия ҳәагыы ахъзыстом.

Ахатқ Иахъзузи насЦ

АчкунҚ Афельстон! Акритик иххәааны афельстон! [15, с. 86]

Юноша: Не кричи, друг, я приму твои замечания. Я назову статью в газете «Отелло в абхазской национальной одежде. Но там героем будет не Отелло.

Мужчина: Но кто тогда?

Юноша: Ты же сказал: «Назначь абхаза». Тебя назначу. Потом назову рецензию.

Мужчина: А как тогда называется?

Юноша: Фельетон! В честь критика фельетон!

В этом микродиалоге действующее лицо говорит, что он принимает его замечания, соглашается с ним, *узамечаниақәа сыйдыскылоит*, но в то же время отмечает *аха уа фырхаца хадас икало Отелло иакүм*. В ответной реплике персонаж возражает, удивляется и спрашивает нас дарбан?

Союз аха вносит в контекст дополнительную информацию, которая расширяет смысл высказывания.

Приведем примеры на английском языке.

but

What business had his father to come and upset his wife like this? It was a shock, after all these years! He ought to have known; he ought to have given them warning; but when did a Forsyte ever imagine that his conduct could upset anybody! And in his thoughts he did old Jolyon wrong [13, с. 131].

В этом контексте противительный союз *but* выполняет функцию возражения, удивления, а в сочетании с *when* выражает недоумение молодого Джолиона поведением отца. Однако контекст носит противоречивый характер, т.к. молодой человек был несправедлив к отцу. Это подчеркивает выражение *but when did a Forsyte ever imagine that his conduct could upset anybody! And in his thoughts he did old Jolyon wrong*.

but

«Good», said young Jolyon; «it's exactly what I've always said. By – the – by, have you noticed that whenever one says «Good», one always adds it's exactly what I've always said! But if you ask me how I do it, I answer, because I'm Forsyte» [13, с. 259].

В данном адверсативном высказывании подчеркивается согласие молодого Джолиона с предложенным мнением и добавляет *but if you ask me how I do it, I answer, because I'm Forsyte»*. Сочетание *but if* инициирует условное значение. Действующие лица приходят к обоюдному консенсусу, учитывая при этом практичность и значимость фамилии Форсайтов. Он гордится своей фамилией *I am Forsyte*.

Описав некоторые структурно-семантические свойства адверсативных комплексов в абхазском, немецком и английском языках с союзами аха, aber, *but* в составе высказываний, пришли к выводу, что выполняют они контрастивную и противительную функции. При этом маркируют нарушение

ние пресуппозиции, логико-семантические ограничение/расширение ключевых лексем в составе предложения. Союзы аха, aber, but являются средством выражения аргументативных функций.

Выводы. Таким образом, функциональные особенности союзов aber в немецком, аха в абхазском, but в английском языках выявили некоторые дифференциальные и интегральные признаки. В позиционном отношении союз аха, в отличие от немецкого aber и английского but, в контекстах его функционирования может занимать конечную позицию. Союз аха, в отличие от aber и but, имеет положительно-отрицательную семантику. Союзы aber, аха, but в контекстах их функционирования выполняют пресуппозитивную, прагматическую, пояснительную и противительную функции.

Литература:

1. Адмони В.Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – М.: Изд-во лит-ры на иностр.яз., 1955. – 392 с.
2. Арс0аа Ш.К., №қадуа Л.П. А8суа литературатъ бышъа аграмматика /Ш. К. Арс0аа., Л. П. №қадуа. – Айъа 2002. – С.367-380.
3. Грамматика абхазского языка. – Сухуми: Алашара, 1986. – С. 194–196.
4. Запорожцев В. И. О сложносочиненных предложениях с причинными смысловыми отношениями в современном немецком языке // Исследования по синтаксису и стилистике современного немецкого языка / В. И. Запорожцев. – Пятигорск: ПГПИЯ, 1977. – С. 40–49.
5. Ирсалиева Н. К. Сложносочиненные союзные предложения в современном английском языке и их соответствия в киргизском языке /Н. К. Ирсалиева. – Фрунзе, 1975. – 164 с.
6. Лазарев В. В. Аргументативная лингвистика // Современные лингвистические парадигмы / В. В. Лазарев. – Иркутск: Иркутск.гос.пед.ин-т, 1993. – С. 66–68.
7. Лобанова Н. В. Адверсативные отношения на уровне сложного предложения и сверхфразового единства. Эксплицитные и имплицитные средства их дифференциации. Автореферат диссертации по филологии, специальность 10.02.04 / Н. В. Лобанова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://cheloveknauka.com/adversativnye-otnosheniya-na-urovne-slozhnogo>

- predlozheniya-i-sverhfrazovogo-edinstva-eksplitsitnye-i-implitsitnye-sredst#ixzz2N36fN02k
8. B.B, St. 2 – Brecht B. Stücke 2. – Berlin/Weimar: Aufbau-Verlag, F./M., Suhrkamp, 1988. – 474 S.
 9. B.B., St. 3 – Brecht B. Stüke 3. – Berlin/Weimar: Aufbau-Verlag, F./M., Suhrkamp, 1988. – 502 S.
 10. Dürrenmatt F. – Der Richter und sein Henker. – Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun., 1965. – 99 S.
 11. Ebers G. – Serapis. Historischer Roman. – Stuttgart/Leipzig/Berlin/Wien: Deutsche Verlages-Anstalt, 1893. – 450 S.
 12. Fallada H. Erzählungen. – Stuttgart/München: E.Klett-Verlag, 1980. – 94 S.
 13. Galsworthy J. The Forsyte Saga. B.I-Kaunas: Progress Publishers, 1964. – 464 p.
 14. Гогуа А.Н. Избранное. Т.1. – Сухум: Алашара, 1978. – 408 с.
 15. Чанба С.Я. Сочинения. – Сухум: Алашара, 1986. – С. 220–250.
 16. №кадуа ІІ.Е. Асатирать писабъя. – Айъа4 1958. – С.97.

УДК 811. 161.1'38

Панченко В. А.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ПІСНЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
СТИСЛИЙ ОГЛЯД**

Панченко В. А.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ПЕСНЯ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ:
КРАТКИЙ ОБЗОР**

V. A. Panchenko

**Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
SONG AS AN OBJECT OF LINGUISTIC STUDIES: BRIEF REVIEW**

У статті розглядається проблема ступеня дослідження пісенного тексту взагалі та ліричної пісні зокрема. Наводяться існуючі точки зору на жанрові особливості пісень (народні пісні, бардівські пісні, «дитячі» пісні, ліричні пісні тощо), аналізуються теоретичні аспекти, які наразі отримали чи не отримали відповідного висвітлення. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо в аналізі засобів досягнення експресивності у тексті пісні, які підкріплюють або не підтверджують здійснені дослідження.

Ключові слова: пісня, пісенний текст, лірична пісня, експресивність, жанр.

В статье рассматривается проблема степени теоретического исследования песенного текста в целом и лирической песни в частности. Приводятся существующие точки зрения на жанровые особенности песен (народные песни, бардовские песни, «детские» песни, лирические песни и так далее), анализируются теоретические аспекты, которые на данный момент получили или не получили соответствующего освещения. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в анализе способов достижения экспрессивности в тексте песни, которые подкрепляют или не подтверждают осуществленные исследования.

Ключевые слова: песня, пісенний текст, лирическая песня, экспрессивность, жанр.

The problem of raising the theoretical study of the song text as a whole and lyrical song in particular is discussed in the article. Existing points of view on the genre features songs (folk songs, bard songs, «baby» song, lyric songs, and so on), are analyzed in theoretical aspects, which currently receive or have received appropriate lighting. This study investigated the effect text-setting analysis which is analogous to song analysis. This research approaches the analysis of song through its inter-genre connections. Blending insights from literary and linguistic studies with rhythmic analysis, this necessarily interdisciplinary research places song analysis in cultural context; text (poetic and musical) requires social context. Setting out with this aim, this paper offers new perspectives for song interpretation, song classification and the social function of song. Poetic analysis is presented as central to an understanding of a song text setting. Text setting is proposed not as one possible component of song analysis; rather text setting is the ultimate consolidating focus of song interpretation. The prospect of further studies we see in the analysis of the ways to achieve expressiveness in the lyrics, which reinforce or confirm the performed research.

Key words: song, song text, lyric song, expressiveness, genre.

Данная статья написана в русле важнейших лингвистических исследований, поскольку во все периоды развития общества песня играла в нем важную роль. Степень влияния песни на слушателя и исполнителя в значительной мере определяется ее лингвистической составляющей.

Целью данной статьи является освещение степени изученности песенного текста в современной лингвистике. Анализ имеющихся лингвистических работ позволил нам выделить такие направления исследования песенного текста: народные песни; бардовские песни; «детские» песни; лирические песни.

Отдельные стороны генезиса народной песни нашли отражение в исследованиях ученых М. А. Балакирева, Н. М. Бачинской, М. С. Жирова, О. Я. Жировой, Н. С. Кохановской, Л. В. Кулаковского, Н. М. Лопатина,

В. Н. Прокунина, А. В. Терещенко и др. Стилевые свойства русской народной песни во взаимодействии трех основополагающих факторов: жанра, музыкальных норм исторической эпохи, местной традиции – рассмотрены в фундаментальных трудах А. М. Мехнцова, А. В. Рудневой, В. М. Щурова. Исследования М. А. Енговатовой, Б. Б. Ефименковой направлены на выявление функционально обусловленных региональных и узколокальных жанрово-стилевых особенностей, структурных закономерностей традиционных песен.

Бардовская песня – феномен русской культуры, получивший широкое распространение в период «оттепели» как своеобразная форма протesta против официальной идеологии. Определенные аспекты бардовской песни же изучены с точки зрения литературоведения (Л. А. Аннинский; И. Соколова; Л. И. Левин, В. И. Новиков). Первые опыты академического исследования авторской песни относят к началу 80-х годов, когда на филологическом факультете МГУ появляются дипломные работы по этой проблематике. С тех пор опубликовано большое количество исследований, не считая многочисленных популярных, критических, публицистических, дискуссионных и прочих публикаций, появлявшихся в прессе с конца 50-х годов. Многие из них посвящены отдельно взятому автору: Б. Окуджаве (кандидатские диссертации С. С. Бойко и Р. Ш. Абельской) и В. Высоцкому (двенадцать диссертаций, в том числе одна докторская). Из трех литературоведческих работ собственно об авторской песне в докторской диссертации А.-И. Жебровской рассмотрен специфический аспект – восприятие явления критикой, составляющее основной научный интерес польского исследователя. Кандидатская диссертация И. А. Соколовой – источниковедческое исследование генезиса авторской песни. Диссертация Д. Н. Курилова представляет собой попытку описать авторскую песню через категорию жанра.

Первый опыт научного исследования колыбельной песни предпринял

А. Ветухов [2]. Некоторые существенные замечания по теории жанра сделал в 20-х годах XX века Г. С. Виноградов [3]. Он точно определил форму контакта жанра с детским фольклором, дал некоторые рекомендации собирателям жанра. Г.С. Виноградов не относит колыбельные песни к детскому фольклору: «Оттого, что их исполняют и дети, произведения этой группы не делаются детским фольклором, подобно тому как исполнение детьми солдатских песен не дает права на включение солдатской песни в детский фольклор, пока эти песни не выпадут из фольклора взрослых и не станут достоянием только детей» [3]. Такой же позиции придерживается и О. И. Капица [5]; .

Интерес к современной песне проявляется в ряде работ последнего десятилетия. Исследование Е. А. Карапетян посвящено описанию экспрессивно-семантической структуры русской лирической песни [6]; в работе Е. В. Нагибиной исследуются содержательные и языковые особенности текстов современной эстрадной песни [9]; стереотипность шлягера как текста массовой культуры описана в работе Т. А. Григорьевой [4]; в труде О. С. Кострюковой рассматриваются когнитивный, коммуникативный и стилистический аспекты современной популярной лирической песни [8]. В данном исследовании выявлены доминирующие концепты, характерные для современного русского национального сознания и нашедшие отражение в песенных текстах последних лет. В работе описаны основные образы-символы, репрезентирующие в песне концепты Любовь, Судьба, Счастье, Время, Разлука, а также коммуникативные стратегии и тактики, коммуникативные и стилистические приемы, языковые и речевые средства, участвующие в реализации этих концептов.

Песенные тексты исследуются также с точки зрения учебного материала преподавателями русского языка как иностранного. Т. А. Потапенко заявляет, что такие тексты адекватно отражают современное состояние языка и общества, на нём говорящего. Кроме того, по ее мнению, они об-

ладают высоким мнемоническим потенциалом и эмоциональной наполненностью. С точки зрения Т. А. Потапенко, эти небольшие по объёму и обычно несложные по содержанию, сопровождаемые музыкой тексты, во время слушания и разучивания которых действуют психологические механизмы как произвольного, так и непроизвольного запоминания [11, с. 170-171], являются одним из лучших видов учебных текстов. Современный песенный текст рассматривается А. Н. Полежаевой в работе как компонент культурного пространства, который обладает сильным воздействием на своих адресатов [10]. Как отмечает А. Н. Полежаева, популярная песня способна как к большому созидальному, так и к сильнейшему разрушительному действию на литературный язык и его носителей: в частности, обладает возможностью формирования банка языковых средств, воспринимаемых носителями данного языка в качестве образцовых, которые они в дальнейшем применяют в выражении своих мыслей и эмоций. При этом данные языковые средства не всегда являются литературными [10]. Отражая стремление человека к искусству как выражению его потребности в переживании значимых моментов своей и их образно-символическом представлении, песенный текст в известной степени погружает адресатов в некую «вторую реальность», где происходит самовыражение и самопознание человеческой души.

Изучение песенного теста опирается на следующую теоретическую основу: языковая система и общественно-речевая практика оказывают влияние на формирование языкового сознания (в том числе языковых предпочтений членов социума), при этом на состояние языка, направление его развития и характер функционирования влияет совокупность экстраглавиистических факторов и условий (экономических, политических, культурных, социально-психологических и др.) (А. П. Сквородников, А. А. Бернацкая);

- культурная, в том числе языковая, среда оказывает влияние на фор-

мирование нравственных и культурных установок личности (Д. С. Лихачев, В. К. Журавлев, В. В. Розанов);

- текст как феномен культуры обладает многомерными связями с другими явлениями культуры, каждое из которых может рассматриваться как текст (М. М. Бахтин, Ю. А. Сорокин, Ю. М. Лотман);

- сочетая в себе мелодический и вербальный компоненты, песенный текст представляет собой один из видов креолизованных текстов, имеющих особенности в плане воздействия на своих адресатов (Е. Е. Анисимова, Ю. Н. Караполов, А. А. Чернова);

- художественные (в том числе словесно-музыкальные) произведения выступают основой построения особого семантического пространства, формирующего индивидуальную систему значений (Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, А. Р. Лuria, Ф. Л. Рубинштейн);

- исследования в области музыкального фольклора, русской народной песни (Э. Е. Алексеев, Б. В. Асафьев, А. Н. Веселовский, Н. М. Владыкина-Бачинская, Е. В. Гиппиус, В. И. Еремина, И. И. Земцовский, Н. П. Колпакова, Е. Э. Линева, Л. А. Мазель, Ю. Н. Мельгунов, Т. В. Попова, С. С. Скрипков, А. И. Соболевский, А. Н. Сохор, М. А. Стакович, В. М. Щуров).

Как отмечается в работах по исследованию украинской песни, «дослідження поетичної природи традиційної ліричної пісні призводило лише до синхронного опису текстів та їх табулювання. Безперечно, дослідження народної пісенності у працях сучасних фольклористів, зокрема О. Дея, Г. Нудьги, О. Правдюка, Ф. Погребенника, О. Мишанича, Н. Шумади, В. Бойка, С. Грици, С. Мишанича, А. Іваницького, В. Качкана, В. Погребенника, російських науковців – Н. Колпакової, Т. Акимової, В. Кравцова, С. Лазутіна, Б. Путилова, В. Гусєва, І. Земцовського, В. Єрьоміної, Г. Мальцева та інших дещо урівноважують інтерес та висвітлення народної лірики у фольклористиці у порівнянні з народною епікою. Незважаючи на вагомість праць цих дослідників, проблема, що нас

цікавить, у них вивчається або лише стосовно певних текстів, або лише як частка іншого дослідження, і тому залишається нез'ясованою. [7].

Таким образом, существующие работы затрагивают различные существенные аспекты структуры и семантики песенного текста, однако перспективой исследования остается изучение способов достижения создания экспрессивности русского песенного текста.

Литература:

1. Абельская Р. Ш. Поэтика Булата Окуджавы: истоки творческой индивидуальности: Автoref. дисс. канд. филол. наук / Р. Ш. Абельская. – Екатеринбург: УрГУ им. А.М. Горького, 2003. – 20 с.
2. Ветухов А. Народные колыбельные песни / А. Ветухов // Этногр. обозр. – 1892. – Кн. 12; Кн. 13-14; Кн.15.
3. Виноградов Г.С. Страна детей: Избранные труды по этнографии детства / Г. С. Виноградов. – СПб., 1999. – 327 с.
4. Григорьева Т. А. Стереотипность шлягера как текста массовой культуры / Т. А. Григорьева//Дисс. ...канд. филолог. наук. – СПб., 2003. – 236 с.
5. Капица О. И. Детский фольклор. – Л., 1928. – 241 с.
6. Карапетян Е. А. Экспрессивно-семантическая структура русской лирической песни как жанровой формы художественной речи и лексические средства ее формирования / Е. А. Карапетян. – Дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Ставрополь, 2001. – 254 с.
7. Копаниця Л. М. Українська лірична пісня: еволюція поетичного мислення. – 10.01.07 – фольклористика,10.01.01 – українська література : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук / Л. М. Копаниця. – К., 2001. – 20 с.
8. Кострюкова О. С. Текст современной популярной лирической песни в когнитивном, коммуникативном и стилистическом аспектах / О. С. Кострюкова : автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – М., 2007. – 20 с.
9. Нагибина Е. В. Внелитературные явления в жанре современной эстрадной песни Текст. / Е. В. Нагибина // Филологические традиции и современное литературное образование. – М., 2002. – С. 75–80.
10. Полежаева А. Н. Проблемы современного песенного текста: лингвоэкологический аспект : дисс. ... филологических наук / Полежаева Анастасия Николаевна. – 10.02.01 – русский язык. – Иваново, 2011. – 213 с.
11. Потапенко Т. А. Роль песни в изучении иностранцами русского языка и его культурного фона : Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ruslang.edu.ru/biblos/medod/227>

УДК 811. 161.1'38

Плахтій А. О.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
МОВНА КАРТИНА СВІТУ ТА КОНЦЕПТ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ
АСПЕКТ**

Плахтий А. А.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА И КОНЦЕПТ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Plakhtii A. A.

**Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
LANGUAGE WORLD PICTURE AND CONCEPT:
THEORETICAL ASPECT**

У статті розглядається термінологічна проблема визначення картини світу взагалі та мовою картини зокрема. Наводяться існуючі класифікації картин світу та найбільш розповсюдженні їх дефініції, що наведені у теоретичних працях та словниках лінгвістичних термінів. Визначаються такі риси, притаманні мовній картині світу, як множинність, змінність, холістичність, індивідуальність, концептуальність. Мовна картина світу тісно пов'язана з національно маркованими концептами, одним з яких є концепт АНГЛІЯ.

Ключові слова: концепт, картина світу, мовна картина світу, множинність, холістичність.

В статье рассматривается терминологическая проблема определения картины мира вообще и языковой картины в частности. Приводятся существующие классификации картин мира и наиболее распространенные их definicции, которые приведены у теоретических работах и словарях лингвистических терминов. Определяются такие черты, присущие языковой картине мира, как множественность, изменчивость, холистичность, индивидуальность, концептуальность. Языковая картина мира тесно связана с национально маркованными концептами, одним из которых является концепт АНГЛИЯ.

Ключевые слова: концепт, картина мира, языковая картина мира, множественность, холицистичность.

The article deals with the problem of conceptualization of national world picture with the help of other language cultures which attracts interests of many linguists, philologists, philosophers and anthropologies. Necessity to establish the concept of «language world picture» in literary language can be explained by the necessity to understand the situation of polyvariance existing in this sphere. Language has been studied for many years and from different perspectives. Ancient Greek philosophers elaborated on its proper use and purpose, modern scholars analyzed how it is produced and perceived. Everything that has so far been said about language can be ascribed to a certain general conception of talking about this issue. There are different approaches to talking about language: treating it as a social fact, as natural behavior, as a mental organ, or as an abstract object. Every language creates the World in its own way also it has its way of conceptualization. Thereby linguists decided that every language has unique picture of the World and language speaker needs to arrange utterances in equivalence with its picture. Here we can observe the specific perception of the world fixed in language.

Key words: concept, word picture, linguistic world picture, plurality, wholeness

Данная статья написана в русле важнейших лингвистических исследований, поскольку языковая картина мира, объединяющая и разделяющая людей, является актуальным аспектом изучения русистики, украинистики, германистики и т.д. Для осуществления реального практического анализа лингвистического воплощения картины мира необходимо уточнить основополагающие термины. Целью данной статьи является краткий обзор важнейших теоретических работ, связанных с концептуальным строением языковой картины мира, что позволит далее проанализировать на созданной теоретической основе интересующий нас концепт АНГЛИЯ.

Языковая картина мира может быть определена как совокупность знаний о мире, запечатленных в лексике, фразеологии, грамматике и словообразовании. С помощью языка, как справедливо отмечает О. Г. Почепцов, мы отражаем мир. Именно отражаем, а не описываем или, точнее, не только описываем, поскольку описание – это лишь одна из форм языкового отражения мира. Языковое представление мира, полагает учёный, можно рассматривать как языковое мышление, поскольку, во-первых, представление мира – это его осмысление, или интерпретация, а не простое «фотографирование».

Во-вторых, рассматриваемое представление, или отражение, носит языковой характер, т.е. оно осуществляется в форме языка и существует в форме языка. Соотношение между некоторым участком мира и его языковым представлением можно определить как языковую ментальность [9, с. 111].

Первый опыт построения картины мира принадлежит философам Древней Греции в доклассический и классический периоды развития философской мысли; Анаксимандр, Фалес, Анаксимен, Гераклит, Пифагор, Филолай, Эмпедокл, Анаксагор, Левкипп, Демокрит, Эпикур в рамках различных школ моделировали устройство мира и вселенной: идея атомистического строения материи, идея геоцентрической системы мира, учения о создании мира на основе первовеществ – воды, воздуха, огня, апейрона. Интерес к языковой картине мира, возникший еще у В. Гумбольдта и И. Гердера, привел к появлению в конце XX века многих трудов, посвященных данной проблеме. Это работы С. А. Васильева, Г. В. Колшанского, Н. И. Сукаленко, Е. С. Яковлевой, М. Блэка, Д. Хаймса, коллективная монография «Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира» (1998). В настоящее время данную проблему продолжают рассматривать Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбицкая, В. Г. Гак, В. Н. Телия, Ю. С. Степанов и многие другие ученые.

В настоящее время, как нам представляется, важно подчеркнуть такие качества картины мира, как множественность, изменчивость, холицистичность, индивидуальность и концептуальность.

Многогранность реального мира невозможно полностью охватить и структурировать, поэтому ученые различных сфер науки прибегают к понятию «картина мира». Множественность данного понятия приводит к существованию ряда терминов: философская картина мира, наивная картина мира, языковая картина мира (ЯКМ), когнитивная картина мира, научная картина мира (частнонаучная картина мира, общенаучная картина мира),

поэтическая картина мира, национальная картина мира, культурная картина мира, ценностная картина мира и др. Такая множественность связана с разнородными знаниями о различных проявлениях материального мира (биологические, физические факторы) и духовного мира индивидуума (искусство, эстетика).

Многовековое стремление отдельно взятого народа к аккумулированию информации в языке и антропоцентрическая направленность составляют специфику языковой картины мира, выраженную в definции «Базового словаря лингвистических терминов»: «Отраженные в категориях (отчасти и в формах) языка представления данного языкового коллектива о строении, элементах и процессах действительности в ее соотношении с человеком, который является центральной фигурой языка и как лицо говорящее, и как главное действующее лицо мира, о котором он говорит» [2, с. 167].

По мнению Г. В. Колшанского, «наиболее целесообразным является конденсированное понимание выражения «картина мира», такое понимание, которое соотносилось бы с обобщенным (научным) представлением человечества о сущности окружающего его мира на определенном этапе его развития» [4, с. 21]. Такая множественность также обоснована, по мнению О. А. Корнилова, существованием различных видов человеческого сознания: «индивидуальное сознание отдельного человека, коллективное обыденное сознание нации, научное сознание. Результат осмыслиения мира каждым из видов сознания фиксируется в матрицах языка, обслуживающего данный вид сознания» [5, с. 4]. По мнению В. И. Карасика, картина мира может быть индивидуальной и коллективной: «Картина мира может быть и индивидуальной, например, модель мира Аристотеля или Шекспира, но если говорить о языковой картине мира, то коллективные представления являются ее фундаментальной частью» [3, с. 74]; и представлять собой систему образов: «Картина мира представляет собой сложную систему об-

разов, отражающих действительность в коллективном сознании» [3, с. 74].

Согласно точке зрения В. А. Масловой, термин «языковая картина мира» – не более чем метафора, поскольку в реальности особенности национального языка, в которых отражается общественно-исторический опыт определенной национальной общности людей, создают для носителя этого языка не какую-то иную, неповторимую картину мира, отличную от объективно существующей, а специфическую окраску этого мира, обусловленную национальной значимостью предметов, явлений, процессов, избирательным отношением к ним, которое порождается спецификой деятельности, образа жизни и национальной культуры данного народа [7, с. 74].

Языковая картина мира не может оставаться стабильной, перманентной, она подвержена изменениям извне, что обязательно находит свое отражение в языке. Е. В. Урысон в подтверждение этого тезиса пишет, что «национально-специфическое языковое сознание может быть подвержено изменениям, возможно в той степени, что и вся система языка» [10, с. 79].

С. Н. Плотникова вводит понятие холистичности языковой картины мира, обосновывая необходимость введения этого понятия в теорию языковой картины мира тем, что язык содержит определенную картину мира и в своих концептах, и в их совокупностях, и в концептосфере языка в целом, и в словарном составе языка, и в системе лексических полей, и в грамматических категориях, и в синтаксических конструкциях. Но, как указывает С. Н. Плотникова, в подлинном смысле говорить об особой языковой картине мира того или иного языка можно лишь в свете идеи ее тотальности, объединения множественности ее частей в единое целое. Отношение этого целого к своим частям не механическое, то есть не по принципу «целое равно сумме частей», а интегративное и эмерджентное – по принципу «из целого выводятся такие свойства, какими отдельные части не обладают». Поэтому, даже если на отдельных участках разных язы-

ковых картин мира между ними наблюдается полная симметрия и отсутствие этноспецифичности, тем не менее, взгляд с позиций нередуцированного целого может все-таки обнаружить асимметрию и этноспецифичность [8, с. 351–350]. В свете представления о холистичности языковой картины мира С. Н. Плотникова вводит понятие концептуального континуума совместных смыслов-субконцептов, под которым она понимает определенный концептуальный порядок, согласно которому членится означаемое знака [8, с. 77].

Начиная свое развитие, человек познает мир в его наивном, донаучном характере, знакомится вначале с наивной картиной мира, которая представляет собой «разновидность концептуальной картины мира, результат практического познания действительности, имеющая этническую (национальную) специфику и находящая выражение прежде всего в лексическом составе языка» [5, с. 69].

Ю. Д. Апресян подчеркивает донаучный характер языковой картины мира, называя ее наивной картиной. Язык в данном случае позволяет реконструировать цельный донаучный взгляд на мир и его концептуализацию, которая не является примитивной, но сложной и интересной, поскольку она отражает опыт интроспекции десятков поколений на протяжении многих тысячелетий и способна служить надежным проводником в этот мир [1, с. 351–350]. Картина мира может быть описана с помощью различных параметров: пространственных, временных, количественных и других. На ее формирование влияют различные факторы, от социальных – воспитание, обучение, язык; географических – климат, природа, ландшафт; общественных – жизнь, законы и права; до культурных – традиции, этика, искусство. Е. С. Кубрякова отмечает, что языковая картина мира является важной составной частью общей концептуальной модели мира, то есть совокупности представлений и знаний человека о мире, интегрированной в некое целое и помогающей человеку в его дальнейшей

ориентации при восприятии и познании мира [6, с. 3].

Концепты представляют собой целостные образования, создающие когнитивную субстанцию языка и выступающие в качестве базы языковой картины мира. Они позволяют хранить знания о мире и в то же время являются строительными элементами концептуальной системы таких знаний. Решая проблему соотношения языковой и концептуальной картин мира, ученые стремятся установить, как происходит формирование тех или иных концептов. Концепт АНГЛИЯ представляет собой социокультурный концепт, в котором сосредоточены знания и представления об Англии. С одной стороны, это концепт страны, т. е. сложное холистичное ментальное образование, в котором заключены знания о возможном и реальном устройстве страны как государства (т.е. социального «организма») и территории (т.е. пространства). С другой стороны, любой концепт есть продукт национальной культуры; социальные концепты формируют по большей части концептосферу политической коммуникации, которая является особой, индивидуальной сферой культуры нации.

Литература:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 767 с.
2. Базовый словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко – К. : Издательство ГАРККИ, 2003. – 192 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М., 1990. – 107 с.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов – М. : ЧеRo, 2003. – 349 с.
6. Кубрякова Е. С. Языковая картина мира как особый способ презентации образа мира в сознании человека / Е. С. Кубрякова // Вестник чувашского государственного педагогического университета имени И. Я. Яковлева. – 2003. – № 4 (38). – С.

2–12.

7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.
8. Плотникова С. Н. Холистичность языковой картины мира / С. Н. Плотникова // Вестник ИГЛУ. Сер. Филология. – Иркутск : ИГЛУ, 2011. – Вып. 2. – С. 70–77.
9. Почепцов О. Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопросы языкоznания. – 1990. – №6. – С. 110–122.
10. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: аналогия в семантике / Е. В. Урысон. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.

УДК 81'42

Полагейкіна В. А.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ОПОЗИЦІЯ «ЧУЖИЙ – СВІЙ»
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(щодо постановки проблеми)**

Полагейкина В.А.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ОППОЗИЦИЯ «СВОЙ» – «ЧУЖОЙ»
В АНГЛИЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА
(к постановке проблемы)**

Polagejkina V.A.

**Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
OPPOSITION «STRANGER» – «OWN»
IN THE ENGLISH LANGUAGE WORLD
(to raising of problem)**

На сучасному етапі розвиток лінгвістичної науки взагалі та перекладознавства зокрема відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого значна увага приділяється розгляду та дослідженю особливостей концептуальних опозицій в англійській мовній картині світу.

За цих умов особливого значення набуває, зокрема, вивчення концептуальної опозиції «чужий – свій» в англійській мовній картині світу.

Дослідження концептуальної опозиції «свій – чужий» пронизує всю культурно-історичну традицію української етноспільноти і має універсальний характер, бо в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття лежать механізми розмежування свого і чужого.

Ключові слова: опозиція, концепт, мовна картина світу, лінгвістика, концепто-

сфера.

На современном этапе развитие лингвистической науки вообще и переводоведения в частности происходит на почве системного коммуникативно-прагматического подхода, в рамках которого значительное внимание уделяется рассмотрению и исследованию особенностей концептуальных оппозиций в английской языковой картине мира.

В этих условиях особое значение приобретает, в частности, изучение концептуальной оппозиции «чужой – свой» в английском языковой картине мира.

Исследование концептуальной оппозиции «свой - чужой» пронизывает всю культурно-историческую традицию украинского этносообщества и имеет универсальный характер, ибо в основе любого коллективного, массового, народного, национального мировосприятия лежат механизмы разграничения своего и чужого.

Ключевые слова: оппозиция, концепт, языковая картина мира, лингвистика, концептосфера.

On the modern stage development of linguistic science in general and theories of translation in particular takes place on soil of communicative-pragmatic approach of the systems, within the framework of that considerable attention is spared to consideration and research of features of conceptual oppositions in the English language picture of the world.

In these terms the special value acquires, in particular, the study of conceptual opposition «stranger – it «in English to the language picture of the world.

Research of conceptual opposition «it – pierces all cultural and historical tradition of the Ukrainian этносообщества stranger» and has universal character, because any collective, mass, folk, national perception of the world mechanisms of differentiation are the basis of it and stranger.

Keywords: opposition, concept, language picture of the world, linguistics, conceptosphere.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки особливо актуальним є осмислення в різних напрямках, в тому числі лінгвістичної типології і зіставлення лінгвістики, когнітивної семантики, гендерології та міжкультурної комунікації.

Одним з актуальних та пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики залишається поглиблена вивчення лінгвістики, а саме дослідження концептуальної опозиції «чужий-свій» в англійській мовній картині світу. На сучасному етапі розвиток лінгвістичної науки взагалі та перекладознавства зокрема відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого значна увага приділяється розгляду та дослідженню особливостей концептуальних оппозицій в англійській мовній картині світу.

За цих умов особливого значення набуває, зокрема, вивчення концеп-

туальної опозиції «чужий – свій» в англійській мовній картині світу.

Закономірностям функціонування даної концептуальної опозиції як досить інформативного та поширеного явища комунікації присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних авторів таких як В. Русанівського, В. Жайворонка, Н. Гуйванюк, В. Кононенка, Т. Космеди, М. Кочергана, О. Селіванової, І. Голубовської, С. Жаботинської, В. Іващенко, Л. Лисиченко, Г. Межжеріної, Т. Радзієвської, Ж. Соколовської, у роботі яких наведено загальний опис концептуальної опозиції «чужий – свій» та досліджено мовну картину світу.

Роками ми можемо спостерігати за якісними змінами в науковій методології дослідження мовних явищ та прагнення вивчати мову в нерозривному зв'язку з мисленням, культурою, свідомістю, мисленням як окремого індивіда, так і всього мовного колективу, до якого цей індивід належить.

Основою вивчення мовних явищ можна вважати антропоцентричний принцип, який сформувався внаслідок усвідомлення того, що мову, не можна зрозуміти і пояснити поза зв'язком із її носієм і користувачем.

Основною рисою антропоцентричного принципу є спрямованість на дослідження мови у єдності з національно-культурними, соціально-психологічними та індивідуально-особистісними чинниками. Кожна мова відображає певний спосіб сприйняття і пояснення дійсності, притаманний лише тій нації (народові), який є її носієм.

Вся сукупність уявлень про світ, закріплених у значеннях мовних одиниць, утворюють єдину систему – мовну картину світу.

Розробку теорії «мовна картина світу» активно досліджують українські й зарубіжні мовознавці. Особливу увагу приділяють дослідженню ролі різних факторів у її формуванні; проблемам її структуризації; виявленню її національної специфіки; зіставних аспектах функціонування.

В сучасній лінгвістиці мовну картину світу тлумачать як відображені в одиницях, категоріях і формах мови уявлення певного етнічного колек-

тиву про будову, елементи і процеси дійсності; цілісне позначення мовою всього сутнісного в людині і навколо неї; реалізоване засобами мовної нормації відображення людини, її внутрішнього та навколошнього світу. Мовна картина світу відображає дійсність крізь призму культури нації, виступаючи при цьому засобом її фіксації й збереження, так і об'єктивзації й актуалізації.

Українські мовознавчі дослідження останніх десятиліть, представлені працями В. Русанівського, В. Жайворонка, Н. Гуйванюк, В. Кононенка, Т. Космеди, М. Кочергана, О. Селіванової, І. Голубовської, С. Жаботинської, В. Іващенко, Л. Лисиченко, Г. Межжеріної, Т. Радзієвської, Ж. Соколовської та ін., засвідчують актуальність моделювання окремих фрагментів української мовної картини світу – тобто концептів, ментальних ділянок, що репрезентують кванти знання про дійсність, специфічно виражені в мові.

Численні наукові розвідки, які представляють опис та аналіз концептів різного когнітивного складу, засвідчили, що ці ментальні структури мають неоднаковий вияв і виконують різні функції в межах однієї мовної картини світу. Наприклад, якщо одні (перцептивні) мають номінативний характер і репрезентують специфіку національного світосприйняття безпосередньо, то інші мають надзвичайно складну когнітивну структуру, тяжіють до універсальності й на основі цього відіграють регулятивну роль у формуванні етнічного світогляду. Такими концептами є передусім, ті які вступають в опозитивні відношення і завдяки цьому відображають специфіку національної інтерпретації дійсності в межах її бінарного членування.

На сьогоднішній день дослідження даної теми є актуальним і це дослідження зумовлене загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць з урахуванням закладеної в них когнітивної інформації, а саме національно-етнічних знань і уявлень про дійсність, яка також визначена необхідністю комплексного аналізу та опису

одного з фундаментальних регулятивних фрагментів англійської мовної картини світу – концептуальної опозиції «свій – чужий» – в аспекті взаємодії мови і мислення, людини і культури для пізнання специфіки мовного відображення національного світогляду.

Дослідження концептуальної опозиції «свій – чужий» пронизує всю культурно-історичну традицію української етноспільноти і має універсальний характер, бо в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття лежать механізми розмежування свого і чужого. В наш час, у мові – ця універсальна культурна опозиція специфічно реалізована на всіх системних рівнях, але одиниці, які її представляють, не проаналізовано на достатньому рівні, в зв'язку з цим актуальність дослідження визначена також необхідністю вичерпного достовірного концептуального опису цих одиниць на цьому описі моделюванням відповідного фрагмента української та англійської мовних картин світу.

Основним завданням такого наукового дослідження може бути виявлення і дослідження специфіки концептуальної опозиції «чужий – свій» як базового регулятивного фрагмента англійської та української мовної свідомості в єдності його образного, інформаційного та ціннісного компонентів, у з'ясуванні механізмів функціонування та визначених місць і ролей цих концептів в англійській мовній картині світу.

Актуальними на наш погляд, залишається розв'язання таких завдань, як:

- 1) на основі сучасної когнітології обґрунтувати методику моделювання та принципи аналізу опозитивних концептів «чужий – свій» в англійській та українській мовних картинах світу;
- 2) дослідити особливості структурної організації концептів, співвідношення їхніх образних, інформаційних (поняттєвих) та ціннісних складових;
- 3) дослідити мовні одиниці, внаслідок яких прямо чи опосередковано

мовні одиниці здатні вербалізувати ментальну інформацію, закладену в концептах «чужий – свій»;

4) визначити і побудувати словесну модель номінативного поля концептуальної опозиції «чужий – свій» та виявити когнітивні ознаки, експліковані мовними засобами в межах їхніх ядерних, приядерних і периферійних ділянок;

5) дослідити ціннісне наповнення та роль вербалізаторів концептів «чужий – свій» в англійській мовній картині світу;

6) визначити особливості функціонально-прагматичної реалізації концептуальної опозиції «чужий – свій» в англійській та українській мовних картинах світу.

Дослідження та виявлення мовних одиниць – репрезентантів концептів, встановлення їхньої семантичної структури можна здійснити на основі методики компонентного аналізу. Для з'ясування етимології, принципів формування тих чи інших значень доцільно використати методику діахронного (етимологічного) аналізу.

На основі дистрибутивного методу в сучасній лінгвістиці досліджено особливості сполучуваності одиниць та специфіку функціонування у відповідних пропозитивних конструкціях, що дозволило експлікувати ціннісне наповнення концептів та їхніх складових. На основі статистичного методу було виявлено динаміку розвитку інформаційної структури та актуальності концептів «чужий – свій» на різних історичних етапах.

Результати й узагальнювальні висновки дослідження, зроблені на основі дібраного, упорядкованого й покласифікованого мовного матеріалу, які поглиблюють теорію когнітивної лінгвістики й можуть стати підґрунтям для подальшого моделювання й опису концептуальних структур у її межах. Розроблена методика аналізу концептів розширює можливості комплексного аналізу мовних одиниць в аспекті їхнього нерозривного зв’язку з етнічною свідомістю. Вичерпний опис фрагмента мовної картини

світу є частковим розв'язанням глобальної проблеми дослідження англійської та української концептосфери.

Практичне значення дослідження зазначеної проблеми вбачається також вельми актуальним. Адже, використання одержаних результатів дослідження може бути доцільним у практиці лінгводидактики середньої та вищої школи, у підготовці спецкурсів і спецсемінарів, в укладанні підручників та навчально-методичних посібників із когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, міжкультурної комунікації та лінгвокультурології, у науково-пошуковій роботі студентів і магістрів та аспірантів філологічних спеціальностей. Матеріали можуть бути корисними для лексикографів у створенні асоціативних словників і словників національномовних концептів.

Література:

1. Дубчак О. П. Антропоцентрична наукова парадигма сучасних мовознавчих досліджень / О. П. Дубчак // Актуальні проблеми сучасного мовознавства: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: Серія 9. – К., 2007. – Вип.2. – С. 17–19.
2. Дубчак О. П. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного дослідження / О. П. Дубчак // Проблеми граматики і лексикології української мови: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Серія 10. – К., 2007. – Вип. 3. – С. 205–211.
3. Дубчак О. П. Засоби концептуалізації ‘чужого’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки. Т.1. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – Вип 15. – С. 143–146.
4. Дубчак О. П. Когнітивна одиниця ‘рідний’ як складова концепту ‘Свій’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Філологія. Т.2. – Вінниця, 2008. – Вип. 10. – С. 93–98.
5. Дубчак О. П. Лінгвокультурний типаж ‘Чужака’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Мовознавчий вісник: Збірник наукових праць Черкаського на-

- ціонального університету імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2008. – Вип. 6. – С. 255–263.
6. Дубчак О. П. Когнітема ‘Чужа мова’ як складова концепту ‘ЧУЖИЙ’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Актуальні проблеми менталінгвістики: Збірник статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції. – Черкаси, 2009. – С. 8–10.
 7. Дубчак О. П. Когнітема ‘свій простір’ в українській мовній картині світу / О. П. Дубчак // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Вип. 86. – Серія : Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 194–199.

УДК 811.111

Хуторцова М. И.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ СМЫСЛ И ЗНАЧЕНИЕ:
ОСНОВАНИЯ ДЛЯ АНАЛИЗА НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО
КОМПОНЕНТА «РОДНАЯ ЗЕМЛЯ»**

Хуторцова М. И.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ СЕНС І ЗНАЧЕННЯ:
ПІДСТАВИ ДЛЯ АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО
КОМПОНЕНТА «РІДНА ЗЕМЛЯ»**

Hutortsova M. I.

**Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
LINGUACULTUROLOGY SENSE AND VALUE :
BASIS FOR ANALYSIS THE NATIONAL AND CULTUREL
COMPONENT «NATIVE LAND»**

В статье описываются компоненты семантической структуры – «смысл», «значение», «знак», которые не только представляют интерес для описания, но и являются основанием для анализа национально-культурного компонента «Родная земля». Изучая и анализируя компоненты семантической структуры, автор статьи приходит к мысли, что эти компоненты тесно взаимосвязаны, поскольку они являются носителями «направленности» когнитивного акта. Выделяется главная мысль, согласно которой смысл и значения являются необходимыми сущностными характеристиками знака.

Ключевые слова: смысл, значение, знак, образ, национально-культурный компонент, семантическая структура.

У статті описуються компоненти семантичної структури – «значення», «смисл», «знак», які є основою аналізу національно-культурного компоненту «Рідна земля». Вивчаючи та аналізуючи компоненти тісно взаємодіють один із одним, оскільки вони не є носіями «направленості» когнітивного акту. Виокремлюючи головну думку, згідно якій сенс та значення є необхідними сутностями характеристики знаку.

Ключеві слова: смисл, значення, знак, образ, національно-культурний компонент, семантична структура.

In the current article structural-semantic components are described – meaning, sense, sign that are the bases of analysis of national-cultural component «Motherland». Studying and analyzing structural-semantic components the author of the article comes to the conclusion that these components are closely connected, since they are the carriers of the cognitive act. Involving the main thought that proves that sense and meaning are important entities for characterization of the sign.

Key words: sense, meaning, sign, image, national-cultural component, semantic structure.

Лингвистика XX–XXI столетия в значительной степени сосредоточена на изучении двух крупных дисциплин, которые занимают центральное место в научных изысканиях современной лингвистики: семиотики и семантики [1, с. 24]. Проблема значения и смысла, заключенных в слове, из всего многообразия языковых проблем, на данном этапе лингвистических исследований, вышла на первое место [2; 3].

Объектом для анализа данной статьи выбрана проблема смысла и значения как компонентов семантической структуры.

Цель статьи: доказать теоретическое обоснование семантической структуры: слово – значение – образ – знак для анализа национально-культурного компонента «Родная Земля».

Задача: описать, опираясь на существующие и признанные традиционными теоретические труды в логике и семантике, компоненты семантической структурации национально-культурного компонента «Родная земля».

Согласно данным Большого толкового словаря Д. Н. Ушакова, «значение» определяется как смысл, другими словами, слово, жест, знак структурируют значения, заложенные в них. Под термином «значение» понимается «то, что данный предмет (слово, жест, знак) значит» [8,

с. 280]. Очевидным является и то, что понятия «значение» и «смысл» соотносятся с понятием «знак». Следует особо подчеркнуть, что «значение», согласно учению Г. Фреге и Э. Гуссерля [9, с. 234], может быть использовано как для указания «объекта подразумеваемого под этим выражением, так и для характеристики смысла выражения, наших знаний (информации) о нем. Таким образом, правомерно говорить о смысловом и предметном оттенках термина «значение» [4]. Смысл в философском энциклопедическом словаре трактуется как «внутренне содержание, значение чего-либо» [7]. Под смыслом понимается также и «общее значение языковых выражений», которые «расщеплены» на «предметное значение и смысл» [7]. Предметное значение чаще всего определяется терминами – объём понятий, денотат и экстенсионал, которые восходят к теоретическим воззрениям Г. Фреге, Б. Рассела, А. Чёрча,

Р. Карнапа. Согласимся с тем, что в науке нет точного определения понятия «смысл» [7].

Надо сказать, что Э. Гуссерль употребляет фрегевские термины «*Sinn*» и «*Bedeutung*» для обозначения различных характеристик смысла. Анализируя языковые факты, Э. Гуссерль, использует указанный термин, который можно перевести как «значение». Этот термин коррелирует с фрегиевским «*Sinn*», который переводят как «смысл». Как пишет Н. В. Зайцева, Э. Гуссерль, характеризуя «акты означивания», конституирующие смысловую сторону знака, получили определение «*Bedeutung*». «Философ использует уже термин «*Sinn*», связывая последний с идеальным содержанием акта. *Sinn* Гуссерля оказывается смысловой характеристикой когнитивного акта» [4]. Согласно мнению цитируемого автора, значение – это и есть «лингвистически оформленный смысл. Другими словами, семантическое понятие, будучи смысловой характеристикой знака, «получает в теории Гуссерля свое когнитивное оправдание» [4]. Схема семиотической терии Э. Гуссерля содержит три основных компонента:

смысл, значение, объект. За смыслом признаётся когнитивный акт, который закреплён за определённым языковым выражением, или значением. И в этом ракурсе, значение является смысловой характеристикой знака. В трияде: смысл – значение – объект, последний компонент семиотической модели выступает, согласно Н. В. Зайцевой, как «данность или предметный полюс направленности когнитивного акта. Он не является характеристикой идеального содержания акта, которое Гуссерль связывает с понятием смысла (*Sinn*), а значит, и значения (*Bedeutung*). С другой стороны, «трансцендентный» объект получает свое оправдание в актах рефлексии, в которых мы обнаруживаем интенциональную структуру актов сознания» [4].

Представляет интерес в этом аспекте и мысли В. Петрова, которые, как думается, отличаются от указанной выше точки зрения Н. В. Зайцевой. Теория направленности В. Петрова может рассматриваться как видовая характеристика референции, и эта характеристика не связана со смыслом [6, с. 122–126]. Можно полагать, что отсутствие смысла, конституента знака, в теории направленности В. Петрова, лишает знак смысла. Известно, что схема: знак – смысл – референт, восходящая к учению Г. Фреге, сохраняется и у Э. Гуссерля в «феноменологическом контексте» [4]. Справедливым для анализа лингвокультурологических фактов считаем положение Г. Фреге, согласно которому один предмет может получать не только разные характеристики, но и разные описания, наполняя содержание смыслом и значением.

Признаем, что такие фразеологические модели, как паремии, будучи когнитивными актами, содержат семиотическую модель: слово – значение – смысл, которая не только реализуется в коммуникативной ситуации, но и обеспечивает её успешное синтаксическое оформление. И подходя к проблеме знака, можно утверждать, что смысл является «необходимой, существенной» характеристикой знака, «лежащей в основе понимания» [4]. Пра-

вильным, считаем, является утверждение, согласно которому, благодаря знаку, смысл приобретает своё бытие и становится доступным для восприятия. «При этом смысл логически предшествует знаку, который есть всегда его *выражение!*» [4]. Все акты означивания предлагают делить на представления и суждения, восприятия, воображения, память. Акты представления направлены на объект. Акты суждения «своим направлением имеют реляционные ситуации, действительные соотношения вещей в мире, и связаны с использованием предложений. Акты представления могут встречаться самостоятельно, либо входить в состав актов суждения. Соответственно, значения могут быть как самостоятельными, так и составлять часть другого значения» [4]. Данная мысль представляет ценность, поскольку, действительно, анализ лингвоментальных фактов даёт основание говорить о том, что смысл и значение, конституирующие национально-культурный компонент «Родная земля», содержат конечное и бесконечное число конкретных вещей, свойств, ситуаций, действий. Следует отметить, что компоненты семиотической парадигмы «значение» и «смысл» связаны с ситуацией, которая разворачивается во времени и представляет собой «действительное ментальное событие» [4]. Важно подчеркнуть мысль, согласно которой Э. Гуссерль, «связав понятие идеального содержания когнитивного акта со смыслом ... раскрывает когнитивную природу его лингвистического коррелята (значения). Более того, в контексте феноменологического метода все основные семантические понятия получают последовательное когнитивное обоснование. ... Одному значению, по Гуссерлю, соответствует ровно один объект, но одному объекту могут соответствовать несколько разных значений Трактовка смысла (значения) и референции предложений существенно отличает Гуссерля от других философов фрегевского толка. Смыслом предложения является пропозиция. Пропозиция включает в себя указание определенного положения дел (*Sachverhalt*). Реальным коррелятом положения дел служит реляционная

ситуация (Sachlagen), которая может соответствовать нескольким положениям дел. То, что Гуссерль включает в смысловую характеристику предложений момент указания, обусловлено коррелятивностью лингвистического *Bedeutung* и когнитивного *Sinn*. Последний же он связывает с идеальным содержанием акта, включающим не только материю, но и качество» [4]. В связи с характеристикой смысла и значения необходимо остановится и на теории К. И. Люиса, известной как «сигнификат предложения» [5].

Согласно теории вышеупомянутого автора, сигнификат – это характеристика пропозиции как особого вида знака, не включающего момента утверждения. Комментируя точку зрения К. И. Люиса Н. В. Зайцева, цитирует следующее положение: «пропозиция подразумевает утверждаемое содержание; и это же содержание сигнифицирующее положение дел, может быть спрошено, отрицано, или просто предположено...» [4]. В аспекте изложенного привлекает внимание положение, согласно которому предложение как выражение смысла или мысли рассматривается как выражение идеального содержания акта суждения. Следует заметить, что акт суждения содержит в себе бесконечное множество смыслов и знаний, другими словами, этот акт может носить характер открытой структуры.

Лингвокультурологический феномен «Родная земля» представляет собой когнитивную ситуацию, в которой употребления любого лингвоментального выражения в «актах представления или суждения предполагает обязательное различие того, о чём судится, представляется и т. п., и того, что судится или представляется. Первое есть объект интенции акта – референт выражения, а второе – объект, как он представлен в акте. Первое есть условие интенциональности, второе – её характеристика сознания как направленности на объект в модусе «как». Значение есть лингвистическим коррелятом когнитивного смысла» [4]. Очевидным фактом является тот, что знак, или символ, – это не только материальный и чувственно воспри-

нимаемый предмет, но и смысловой и экспрессивный образ обозначенного предмета. Смысл и значение структурированы знаком так же, как и знак структурирован смыслом и значением.

Все указанные выше теоретические предпосылки дают основание утверждать, что смысл и значение вобрало в себя глубинные ментальные структуры, которые способны конституировать текст культуры, к которому относим и национально-культурный компонент «Родная земля». Подчеркнём: текст, который структурируется амбивалентными ментальными полями положительной и отрицательной коннотации. Национально-культурный компонент «Родная земля» – сложный ментальный конструкт мысли. Данный конструкт характеризуется и не только структурными компонентами, но и этимологией, которая способна связать в единую смысловую ткань цепи понятий, заключённых в значении слова. Эта цепь понятий структурируется метафорическим образом, который восходит к знаку, или символу, или национально-культурному компоненту. Отметим, что национально-культурный компонент «Родная земля» разворачивает свой потенциал в дискурсе, или в тексте. Заметим, что в цитируемом выше Большом толковом словаре

Д. Н. Ушакова «знак» определяется как: признак предмета, по которым он узнается [8, с. 263].

Выводы. Подводя итог изложенному выше, можно утверждать, что при исследовании лингвоментальных фактов конституенты языкового знака «смысл» «значения» предполагаются только при наличии языкового знака, который характеризуется глубинной ментальной и образной структурацией.

Литература:

1. Алпатов В. М. Лингвистические традиции // Алпатов В. М. История лингвистических учений. – М., 2001. – С. 11–43.
2. Амичба Д. П. Национально-культурный компонент «общечеловеческое» – конструкт метафорической образности // Русский язык в поликультурном мире. – Ялта,

- 8–11 июня, 2013г.: материалы VII Международная научно-практическая конференція [Электронный ресурс] / Д. П. Амичба. – Режим доступа: <http://uapryal.com.ua/scientific-section/d-p-amichba-dnepropetrovsk-natsionalno-kulturnyiy-komponent-obshhechecheskoe-konstrukt-metaforicheskoy-obraznosti>
3. Амичба Д. П. Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских и украинцев (на материале фразеологии) / Д. П. Амичба [Монография]. – Днепропетровск, ДНУ, 2012. – 288 с.
 4. Зайцева Н. В. Когнитивные основания семантической теории Э. Гуссерля (на материале логических исследований) / Н. В. Зайцева // Я. (А.Слинин) и МЫ: к 70-летию профессора Ярослава Анатольевича Слинина. – Серия: мыслители / ред. Коллегия: А. И. Мигунов (ответств. редактор) и др. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – выпуск X –. С.179-193. – [Электронный вариант]. – Режим доступа: <http://anthropology.ru/ru/texts/gathered/slinin/index.html>.
 5. Люис К. И. «сегнификат предложения» (Lewis C.I. The Modes of Meaning // Semantics and the philosophy of language / Linsky L. (ed.). The University of Illinois Press at Urbana, 1952. P.56.
 6. Петров В. В. Гуссерлевская семантика в ретроспективе // Известия СО АН СССР. – Серия: общественные науки. – 1975. – вып. 2, № 6. – С. 122 – 126.
 7. Смысл. Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1109/%D0%A1%D0%9C%D0%AB%D0%A1%D0%9B
 8. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4, М., 1940. (Переиздавался в 1947-1948 гг.); Ре-принтное издание: М., 1995; М., 2000.
 9. Фреге Г. О смысле и значении // Логика и логическая семантика / Г. Фреге // Логика и логическая семантика. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 512 с.

3MICT

Наукове видання

ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Том 7

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
державного засобу масової інформації
серія КВ № 18253-7053Р від 05.09.2011

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

Окремі статті друкуються в авторській редакції

*За зміст статті та точність викладеного матеріалу відповідальність
покладається на авторів*

Усі права застережено

Використання матеріалів – з дозволу редакційної колегії

Відповідальний редактор Біла К. О.

Оригінал-макет Біла К. О.

Технічний редактор Капуцін О. Є.

Підп. до друку 22.12.14. Формат 60x84¹/16. Спосіб друку – плоский.

Ум. друк. арк. 9,66. Тираж 100 пр. Зам. № 1113-3/02.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3618 від 06.11.2009

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 111, оф. 17
тел. +38 (067) 972-90-71